ئىز

2017-يىللىق 1-سان ئومۇمىي 1-سان

Uygur Edebiyatı Uyghur Literature Уйғур Әдәбияти

ئۇيغۇر هازىرقى زامان ئەدەبىياتىنىڭ ئاساسچىلىرىدىن بىرى ھېسابلىنىدىغان شائىر، يازغۇچى ئابدۇرېھىم ئۆتكۈر 1923-يىلى ئىيۇلدا قۇمۇل شەھىرىدە سودىگەر ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. ئابدۇرېھىم ئۆتكۈر ئەدەبىيات ساھەسىگە 1940-يىللىرى شېئىر ئارقىلىق كىرگەن. ئۇ شۇنىڭدىن تارتىپ ئىزچىل تۇرده شېئىر ئىجادىيىتى بىلەن شۇغۇللىنىپ، بۇ ساھەده زور مۇۋەپپەقىيەتلەرنى قولغا كەلتۈرگەن، شۇنداقلا ئۇيغۇر هازىرقى زامان شېئىرىيىتىنىڭ ئالدىنقى قاتاردىكى ۋەكىللىرىنىڭ بىرىگە ئايلانغان. ئۇنىڭ «تاڭ شاممللىرى»، «ياخشى»، «مەن ئاق بايراق ئەمەس» قاتارلىق شېئىرلىرى، «ئۇلۇغ ئانا ھەققىده چۆچەك»، «قەشقەر كېچىسى» قاتارلىق داستانلىرى، ئالدىنقى ئەسىرنىڭ باشلىرىدىكى ئىنقىلابلارنى يورۇتۇپ بەرگەن «ئىز»، «ئويغانغان زېمىن» ناملىق رومانلىرى هازىرقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا ئالاهىده ئورۇن تۇتىدۇ. ھۆرمەتلىك ئەدىب 1995-يىلى 5-ئۆكتەبىر ئۈرۈمچىده 72 يېشىدا بىز بىلەن ۋىدالاشتى.

ئۇنۇتۇلماس ئۆتكۈر

ئابدۇرېھىم ئۆتكۈر

ياش ئىدۇق مۇشكۈل سەپەرگە ئاتلىنىپ چىققاندا بىز،
ئەمدى ئاتقا مىنگۈدەك بوپ قالدى ئەنە نەۋرىمىز.

ئاز ئىدۇق ئۇزۇن سەپەرگە ئاتلىنىپ ماكۇغاندا بىز،
ئەمدى چوڭ كارۋان ئاتالدۇق قالدۇرۇپ چۆللەردە ئىز.

قالدى ئىز چۆللەر ئارا گاھى داۋانلاردا يەنە،
قالدى نى-نى ئارسلانلار دەشت-چۆللەردە قەۋرىسىز.

قەۋرىسىز قالدى دېمەكچى يۇلغۇن قىزارغان دالىدا،
گۈل چېچەككە پۈركىنەر تاكۇلا باھاردا قەۋرىمىز.

قالدى ئەل، قالدى مەنزىل، قالدى يىراقتا ھەممىسى،
چىقسا بوران كۆچسە قۇملار ھېچ كۆمۈلمەس ئىزىمىز.

توختىماس كارۋان يولىدىن، گەرچە ئاتلار بەك ئورۇق،
تاپقۇسى ھېچ بولمىسا بۇ ئىزىنى بىركۈن نەۋرىمىز يا چەۋرىمىز.

ژۇرنىلىمىز ھەققىدە

مەزكۇر ژۇرنال ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان دۇنيا ئەدەبىياتىدىكى كلاسسىك ۋە نادىر ئەسەرلەرنى ئوقۇرمەنلەرگە تەقدىم قىلىش، ئۇيغۇر تىلىدا ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللىنىدىغان كەسىپ ئىگىلىرى ۋە ھەۋەسكارلارنىڭ ئەسەرلىرىنى ئېلان قىلىش، ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنى ۋە ئەدەبىي تىلىنى باشقا تۈرك مىللەتلىرىگە تونۇشتۇرۇش، شۇنداقلا ئۇيغۇر تىلىدىكى بىر ژۇرنالنى مەزمۇن ۋە سۈپەت جەھەتتىن تەرەققى قىلدۇرۇپ، خەلقئارادىكى سۈپەتلىك ئەدەبىي ژۇرناللارنىڭ سەۋىيەسىگە يەتكۈزۈشنى مەقسەت قىلىدىغان پەسىللىك ئەدەبىي ژۇرنال.

مەزكۇر ژۇرنالدا پەقەت ئەدەبىي ئەسەرلەرلا ئېلان قىلىنىدىغان بولۇپ، بۇ ئاستە ئۇيغۇرچە يېزىلغان ياكى باشقا تىللاردىن ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلىنغان ئەدەبىي ئەسەلەر قوبۇل قىلىنىدۇ.

ژۇرنالغا قوبۇل قىلىنىدىغان ئەدەبىي ئەسەرلەر:

1. ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تارىخىدىكى كلاسسىك ۋە نادىر ئەسەرلەر
2. ئىجادىي ئەسەرلەر
3. باشقا تىللاردىن ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلىنغان ئەسەرلەر
4. خەلق ئارىسىغا تارقالغان ئەقلىيە سۆز، ماقال ـ تەمسىل، چۆچەك، قوشاق، يۇمۇر قاتارلىقلار
5. ئۇيغۇرلارنى تەسۋىرلىگەن رەسىملەر، فوتو ـ سۈرەت، كارىكاتورلار(ھەجۋىي رەسىملەر)
6. مەلۇم رايونلاردىكى ئۇيغۇر ئارىسىدىلا قوللىنىلىدىغان سۆزلەر (لۇغەت)

ئەسەر ئەۋەتىش ھەققىدە:

1. ئەسەرلەر izjurnili@gmail.com ئادرېسى ئارقىلىق قوبۇل قىلىنىدۇ.
2. كلاسسىك ۋە نادىر ئەسەرلەر ھەققىدە ئېنىق ئۇچۇر (ئاپتورى، ژانىرى، ئېلان قىلىنغان ژۇرنال، كىتاب، يىلنامە قاتارلىقلار) قاتارلىق ئېنىق ئەسكەرتىلىشى كېرەك.
3. تەرجىمە قىلىنغان ئەسەرلەرنىڭ ئەسلى تىلى ھەققىدىكى ئىزاھات ۋە ئەسلى تېكىستى تەمىنلىنىشى كېرەك.
4. ئىجادىي ئەسەرلەرنىڭ ژانىرى ئەسكەرتىلىشى كېرەك.
5. ئەسەر ئەۋەتكەندە، ئەسەر مەزمۇنىدا ئەۋەتكۈچىلەرنىڭ (ئاپتورلار ۋە نەشرگە تەييارلىغانلار) ئىسمى يېزىلماسلىقى كېرەك.

ئەسەرنىڭ باھالىنىشى ۋە قوبۇل قىلىنىشى:

1. ژۇرنالغا ئەۋەتىلگەن بارلىق ئەسەرلەر ژانىرىغا قاراپ ئۇچ باھالاش ھەيئىتىگە ئەۋەتىلىدۇ.
2. قوبۇل قىلىنىشى ئۇچۇن ئەسەر ئاز دېگەندە ئىككى باھالاش ھەيئىتىنىڭ تەستىقىدىن ئۆتۈشى كېرەك. ئەسەرلەرنىڭ ئادىل باھالىنىشى ئۇچۇن، ئەۋەتىلگەن ئەسەرلەردە ئاپتورلارنىڭ ئىسمى ياكى كىملىكى ھەققىدىكى ئۇچۇرلار بىلدۇرۇلمەيدۇ.
3. ئەسەرلەر ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلى بىلەن، تىل ـ يېزىق ئىملا قائىدىسىگە رىئايە قىلىنغان ئاساستا يېزىلىشى كېرەك.
4. مەزمۇن جەھەتتىن ژۇرنالنىڭ قوبۇل قىلىش دائىرىسى ئىچىدە بولۇشى كېرەك.
5. ئەسەر قوبۇل قىلىنسا، ئەسەر ئاپتوردىن ئىسىم، تەخەللۇس (ئەگەر ئىشلىتىدىغان بولسا) ۋە قىسقىچە تونۇشتۇرۇش (ئەگەر ئاپتور تەمىنلەشنى خالسا) تەلەپ قىلىنىدۇ.
6. ئەسەر قوبۇل قىلىنمىسا، قوبۇل قىلىنمىغانلىق ئۇچۇرى تەكلىپ ۋە پىكىرلەر بىلەن ئەۋەتىلىدۇ.
7. ئەسەرلەرنىڭ قوبۇل قىلىنىشى پۈتۈنلەي باھالىغۇچى ھەيئەتنىڭ قارارى بىلەن بولىدۇ.

ژۇرنالنىڭ ئېلان قىلىنىش شەكلى:

ژۇرنال پەسىللىك تور ژۇرنىلى بولۇپ، ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئەرەب ھەرپىلىرى، لاتىن ھەرپىلىرى، سلاۋيان ھەرپىلىرى ۋە (باشقا تۈرك مىللەتلىرىنىڭمۇ ژۇرنىلىمىزدىن پايدىلىنالىشى ئۇچۇن) بىرلىككە كەلگەن تۈرك ئېلىپبەسىدە بولۇپ جەمئىي تۆت نۇسخا ئېلان قىلىنىدۇ. يىلدا بىر قېتىم تۆت سان بىرلەشتۈرۈلۈپ بىر تۇم كىتاب شەكلىدە نەشر قىلىنىپ، ئۇنىۋېرسىتېت ۋە ئاممۇۋي كۈتۈپخانىلارغا ھەقسىز تارقىتىلىدۇ.

ھۆرمەت بىلەن: ئىز ژۇرنىلى تەھرىر ھەيئىتى

www.izjurnili.org

ئىز ژۇرنىلى

ئۇيغۇر ئەدەبىياتىغا بېغىشلانغان ئۇنىۋېرسال ئەدەبىي ژۇرنال
Уйғур Әдәбиятиға Беғишланған Универсал Әдәбий Журнал
Uyghur Edebiyatigha Béghishlanghan Uniwérsal Edebiy Jurnal
www.izjurnili.org

2017 ـ يىللىق 1 ـ سان
ئومۇمىي 1 ـ سان

ژۇرنال ساھىبى
مۇرات ئورخۇن

باش تەھرىرى
مۇيەسسەر ئابدۇللاھەت خەندان

تەھرىر ھەيئىتى
ئالىمجان ئىنايەت (تۈركىيە)
ئادەم ئۆگەر (تۈركىيە)
رىدۋان ئۆزتۈرك (تۈركىيە)
ئەكبەرجان باۋۇدۇن (قىرغىزستان)
مەغفىرەت كامال (تۈركىيە)
راھىلە قەشقىرى (تۈركىيە)
ماھىرە مەخمۇت (تۈركىيە)
دىل رەيھان (فرانسىيە)
مەمەتتۇرسۇن زۇنۇن ئوقيا (ئەنگلىيە)
مولوتجان توختاخۇنوۋ (قازاقستان)
سابىرەم ئەنۋەروۋا (قازاقستان)
ئايبىكە تەۋپىق (تۈركىيە)
ئازاد روزى (تۈركىيە)
ئارزۇ غەمكۇز (گوللاندىيە)
لۇتپۇللا بىلىگ (تۈركىيە)

خەتتات
نۇر ئەفۋان

بەتچىك
ئالىمجان ئىبراھىم

ئابدۇرېھىم ئۆتكۈر خاتىرىسىگە

تەرجىمھال ..... ئىچ مۇقاۋا
ئىز ..... ئىچ مۇقاۋا
ئۇچراشقاندا 1
رۇبائىيلار 1
قەرزىم بار ..... ماننىاپ قاسىم (قىرغىزستان) 3

بالىلارغا ئاتاپ

شوخ بالىلارغا ..... بۇغدا ئابدۇللا 10
قولۇمنى قويۇۋەتسەڭچۇ جېنىم دادا ..... پەرھات ئىلياس 11
قاغا بىلەن قارلىغاچ ..... زىرىدىن تۇرسۇن 33

ھېكايىلەر باغچىسى

ئاقىللار كېڭىشى ..... دىلدار ئەزىز (ئامېرىكا) 4
قوش مەسچىت ..... مەمتىلى زۇنۇن 39
ئۇيغۇرچە سۆزلىشىش ..... ئەزىز ئەيسا ئەلكۇن (ئەنگلىيە) 4
ئەسلەش ..... نەسرىدىن داۋۇت (قىرغىزستان) 4

شېئىرىيەت گۈلزارى

دېھقان بولماق تەس ..... روزى سايىت 13
پال ..... دىلنۇر رەيھان (فرانسىيە) 16
ئۆ كېلىدۇ ..... خەندان 24
تۆت شېئىر ..... گۈلناره ئابلىز (قازاقستان) 25
سېنىڭ سۈرىتىڭ ..... ئەرەن (تۈركىيە) 26
شېئىرلار ..... سابىرەم ئەنۋەروۋا (قازاقستان) 27
شەخسىيەتچىگە مەرسىيە ..... رائۇف پارفى (ئۆزبېكستان) 29
مۇرات ئورخۇن ئۇيغۇرچىلاشتۇرغان
بىر ئېغىز سۆز ..... مۇھەممەد سىدىق نوروز (قىرغىزستان) 30
ئىنسان بىر يۇتۇم ..... نەجمې فازىل كىسا كۆرەك (تۈركىيە) 30
تۈركچىدىن ئۇيغۇرۇللاھ ئۇيغۇرچىلاشتۇرغان
قوشاقلار ..... ئابدۇلجان ئازىنباقىئۇ (قازاقستان) 31
ئوغلۇمغا ..... خەرىنىسا تۇردى (قىرغىزستان) 31
ئەلىشىر نەۋايى غەزەللىرىدىن ..... فۇرقەت تەبىيارلىغان 32

ئايرىلىش ..... تەۋپىقە (تۈركىيە) 32
شېئىرلار ..... مولوتجان توختاخۇنۇق (قازاقىستان) 34
ئۇچ تىل ..... بەدرى راھىمى ئەيۋۇغلۇ (تۈركىيە) 36
تۈركچىدىن مۇھەممەتئىلى نىياز ئۇيغۇربەگ ئۇيغۇرچىلاشتۇرغان
شېئىرلار ..... ئابدۇلجان ئازنىباقىئېۋ (قازاقىستان) 44
18 ـ سونبت ..... ۋىلىيام شېكسپىر (ئەنگلىيە) 52
ئىنگلىزچىدىن خەندان تەرجىمىسى
يۇرتىمىزنىڭ ..... مەھمۇد دەرۋىش (پەلەستىن) 52
ئەرەبچىدىن ئۇيغۇرۇللاھ تەرجىمىسى
ئۆلۈم ..... كەتلىن كالدىما (ئىستونىيە) 54
ئىنگلىزچىدىن خەندان تەرجىمىسى
جۇپ ئات ..... ئابدۇللا توقاي (تاتارىستان) 55
فەرۇق تاران ئۇيغۇرچىلاشتۇرغان
شېئىرلار ..... ئەزىز ئەيسا ئەلكۇن (ئەنگلىيە) 59
يەكشەنبە كۈنى ..... نىزار قەببانىي (سۇرىيە) 60
تۈركچىدىن مۇرات ئورخۇن ئۇيغۇرچىلاشتۇرغان
بۇ ۋەتەن كىمنىڭ ..... ئورخان شايىق گۆكياي (تۈركىيە) 61
تۈركچىدىن ئەۋزان ئۇيغۇرچىلاشتۇرغان
بىر قارا بوران ..... ئاتائول بەھرام ئوغلى (تۈركىيە) 61
تۈركچىدىن ئەۋزان ئۇيغۇرچىلاشتۇرغان
ساڭا قاراپ كېلىۋاتىمەن ..... گ.مېنىد .ئوئويو (موڭغۇلىيە) 62
ئىنگلىزچىدىن زىننۇرە تەرجىمىسى

بىلىم ۋە تەتقىقات

مايا بۆشۈكىدە كۆرگەنلىرىم ..... مۇستافا ئاكسۇ (ئامېرىكا) 17
«قۇتادغۇ بىلىك» نىڭ ئەسلى تېكىستى بىلەن ھازىرقى زامان تۈركچە ۋە ئۇيغۇرچە سېلىشتۇرمىسى ..... مەمەتتۇرسۇن زۇنۇن ئوقيا (ئەنگلىيە) 46
بۇ سان ژۇرنالدىكى بىر قىسىم سۆزلەرنىڭ مەنىسى ..... مەمەتتۇرسۇن زۇنۇن ئوقيا (ئەنگلىيە) 71

ئەدەبىي ئۇچۇرلار

قازاقىستان «ۋارىس ئەدەبىي ئىجادىيەت بىرلەشمىسى» ھەققىدە 68
كىتاپ تونۇشتۇرۇش: قەدىمكى ئۇيغۇر تىلى گرامماتىكىسى 70

ئۇنىكىدىن بۇنىكىدىن

تالمۇد، سوقرات ۋە موربىدىن چىققان ئىككى كىشى ..... نازۇگۇل قۇتلۇق تەييارلىغان 12
ئىككى چۆچەك ..... دىلرابا روزىبېۋا (قازاقىستان) تەييارلىغان 37
يۇمۇرلار ..... مۇرات ئورخۇن تەييارلىغان 51
ئۇيغۇرچە ـ تۈركچە سېلىشتۇرما ماقال ـ تەمسىللەر ..... مەمەتتۇرسۇن زۇنۇن ئوقيا (ئەنگلىيە) 57
ئۆزبېكچە ماقال ـ تەمسىللەردىن ئارىيەلەر ..... مۇرات ئورخۇن تەييارلىغان 63

مۇقاۋىدا: قازاقىستانلىق ئۇيغۇر رەسسام ۋېنرا ۋاجىتوۋا سىزغان رەسىم - ئۇيغۇر قىزى

ئابدۇرېھىم ئۆتكۈرنى ئەسلەپ

ئۇچراشقاندا

سەھەر كۆرگەن چېغىم كۆزۈڭ سۈلتانىنى،
دېدىم سۈلتانىمۇ سەن؟ ئۇ دېدى ياق ـ ياق.
كۆزلىرى يالقۇنلۇق، قوللىرى خېنىلىق،
دېدىم چولپانمۇ سەن؟ ئۇ دېدى ياق ـ ياق

دېدىم ئىسمىڭ نېمە؟ دېدى ئايخاندۇر،
دېدىم يۇرتۇڭ قەيەر؟ دېدى تۇرپاندۇر.
دېدىم باشكەنتكى؟ دېدى ھىجراندۇر،
دېدىم ھەيرانمۇسەن؟ ئۇ دېدى ياق ـ ياق.

دېدىم ئايغا ئوخشار، دېدى يۈزۈمۈ؟
دېدىم يۈلتۈز كەبى، دېدى كۆزۈمۈ؟
دېدىم يالقۇن چاچار، دېدى سۆزۈمۈ؟
دېدىم ۋولقانمۇسەن؟ ئۇ دېدى ياق ـ ياق.

دېدىم قىياق نەدۇر؟ دېدى قاشىمدۇر،
دېدىم قۇندۇز نەدۇر؟ دېدى ساچىمدۇر،
دېدىم ئون بەش نەدۇر؟ دېدى ياشىمدۇر،
دېدىم جانانمۇسەن؟ ئۇ دېدى ياق ـ ياق.

دېدىم دېڭىز نەدۇر؟ دېدى قەلبىمدۇر،
دېدىم رەنا نەدۇر؟ دېدى لېۋىمدۇر.
دېدىم شېكەر نەدۇر؟ دېدى تېلىمدۇر،
دېدىم بىر ئاغزىمە؟ ئۇ دېدى ياق ـ ياق.

دېدىم زەنجىر تۇرار، دېدى بوينۇمدا،
دېدىم ئۆلۈم باردۇر، دېدى يولۇمدا.
دېدىم بىلەزۈكچۇ؟ دېدى قولۇمدا،
دېدىم قۇرقارمۇسەن؟ ئۇ دېدى ياق ـ ياق.

دېدىم نېچۈن قورقماسسەن؟ دېدى تەڭرىم بار،
دېدىم يەنىچۇ؟ دېدى خەلقىم بار.
دېدىم يەنە يوقمۇ؟ دېدى روھىم بار،
دېدىم شۈكرانمۇسەن؟ ئۇ دېدى ياق ـ ياق.

دېدىم ئىستەك نەدۇر؟ دېدى گۈلۈمدۇر
دېدىم چىلىشماققا؟ دېدى يولۇمدۇر.
دېدىم ئۆتكۈر نېمەڭدۇر؟ دېدى قۇلۇمدۇر،
دېدىم ساتارمۇسەن؟ ئۇ دېدى ياق ـ ياق.

رۇبائىيلار

شېئىر يازماق ئاسان،ھەق سۆزلىمەك تەس،
شائىرغا ھېرىس تاما بولمىغاي ھەۋەس.
يازغاننى قەدىرلە ئاۋۋال سەن ئۆزۈڭ،
سېتىپ خەجلىگىلى ئۇ تاۋار ئەمەس.

※ ※ ※

ئەجەب بىر گۆش ئىكەن بۇ يۈرەك دېگەن،
ھەر تەندە ھەر خىل ھېس قىلار ئىكەن.
ئەگەر ئۇ ئىچمىسە ۋىجدان شارابى،
ئىلغىدا ئېسىقلىق سېسىق گۆش ئىكەن.

※ ※ ※

ئۆتنە يېرىم قىلماق تۇرمۇشتا بار ئىش،
بىلىمنى ئۆتنىگە ئالماقلىق خار ئىش.
بىراۋنىڭ تونىدا تەرلەيمەن دېمەك
ۋىجدانلىق كىشىگە بىر ئۆمۈر ھار ئىش

※ ※ ※

يالغانچىنىڭ تىلى چېچەكسىز پېلەك،
چېچەكسىز پېلەكتە نە قىلسۇن خەمەك.
ئۇزارغانسېرى ئۆز ئىگىسىنى
بوغىدۇ يىلاندەك بولۇپ چەمبىرەك.

※ ※ ※

ئاسمانغا نەزەر سال يۇلتۇز بىساناق،
ئۇسۇشمەي ئۆتىدۇ ئەزەلدىن ئىناق.
جاھان كەڭرى دوستۇم يېتەر ھەممىگە،
ئادەمگە ياراشماس سۆگەك تالاشماق

※ ※ ※

ئەل ئۈچۈن يۈگۈرتسەڭ قەغەزدە قەلەم،
تاغلارنىڭ بېشىغا تىكەرسەن ئەلەم.
ۋە لېكىن سۇ قوشۇپ قويساڭ سىياھقا،
ئىزلىرىڭ تېز ئۆچۈپ، چېكەرسەن ئەلەم.

※ ※ ※

شۆھرەت كەمىرىگە ئۇزاتقۇچە قول،
ئوتۇنچى بوۋاينىڭ ئارغامچىسى بول.
تاجدارلارنىڭ تاجىسىنىڭ كۆزى بولغۇچە،
كۆكلەم يامغۇرىنىڭ بىر تامچىسى بول.

بىلمەكتىن مۇراد، نام ـ شۆھرەت ئەمەستۇر.
شۆھرەتكە ئىنتىلىش رەزىل ھەۋەستۇر.
بىلگەننى دان قىلىپ ئېتىزغا چاچساڭ،
ھوسۇلى ئەلگە بولسا، ئۇشبۇ بەستۇر.

سايلام بىلەن كىشى تۆرگە چىققان بار،
دۆلەت قۇشى قونسا ئەمەل تۇتقان بار.
ۋە لېكىن ئالىملىق مەرتىۋىسىنى
رىيازەت چەكمەستىن قاچان تاپقان بار؟

※ ※ ※

تۇغۇلغاندا تەڭ ئىدۇق تەڭرى ئالدىدا،
ۋە لېكىن تەڭ ئەمەس دەۋر ئالدىدا.
كۆرەڭلەپ كەتمىگىن ئامەتلىرىڭدىن،
تەڭ بولمىز ئاخىرى يەنە قەبرە ئالدىدا.

※ ※ ※

مەجنۇنتال قەددىنى ئېگىپ مۇلايىم،
سۇ بەرگەن ئۆستەڭگە قىلىدۇ تازىم.
سۈت بېرىپ ئۆستۈرگەن ئانا ئالدىدا،
بۇرچىمىز قانچىلىك ئويلايلى دائىم.

※ ※ ※

تاھىرغا ئۆزىنىڭ زۆھرەسى ياخشى،
مەجنۇنغا ھۆردىنمۇ لەيلاسى ياخشى.
مېنىڭ بۇ سۆيگۈگە چاڭقاق قەلبىمگە،
ۋەتەن گۈلزارىنىڭ رەناسى ياخشى.

※ ※ ※

چۈنىنىڭ قانىتى ئاينى ياپالماس،
چۈمۈلە ھارۇنى يولدىن توسالماس.
ئالقانچە يەردىكى قۇياش نۇرىنى،
مىڭ ھارۇا توپىمۇ ھەرگىز كۆمەلمەس.

※ ※ ※

شادلىق بىلەن قايغۇ قوشكېزەك ئىمىش،
مۆلدۈرگە باھارۇ ـ كۈز بىردەك ئىمىش.
ئۇتۇقتا يوق دېمە ئوگۈشسىزلىقنى،
كىشىلىك ھاياتى شۇ دېمەك ئىمىش.

ئالتۇن ھەل يالاتساڭ كېسەكتۇر كېسەك،
گەر ھالۋا بەرسەڭمۇ تېزەكلەر ئېشەك،
كۆرۈمسىز شۇ پىلە قۇرۇتىغا باق،
يەپ ئاددىي يوپۇرماق ببرىدۇ يىپەك.

※ ※ ※

كۆڭۈل بوستانىغا جاھان سىغىدۇ،
جاھان تۇرماق ھەتتا ئاسمان سىغىدۇ.
مۇبادە رەشىك ـ ھەسەت قاپلىسا ئۇنى،
تېرىقنىڭ قاسىرىقىمۇ ئاران سىغىدۇ.

※ ※ ※

سۇۋادان تېرەككە تاش ئاتماس كىشى ،
سەۋەب شۇكى يوقتۇر ئۇنىڭ يېمىشى.
يېمىشلىك دەرەخكە تەككەچ كۆپ تاياق ،
ھەمىشە يېرىقلىق تۇرىدۇ بېشى .

ياشلىق ھەر كىشىنىڭ گۈلىستان بېغى،
ھەر تاڭدا بۇلبۇلنىڭ ناۋاكەش چېغى.
بىر قاچا سۆت بولسا بۇ ئۆمۈر دېگەن،
ياشلىقنىڭ شۇ سۆتىنىڭ قايمىقى، يېغى.

※ ※ ※

دۇئا قىلسا ھەر ۋاخ مۆمىن مۇسۇلمان،
تىلەيدۇ دوزاختىن بولماقنى ئامان.
ۋە لېكىن دوزاخنىڭ ئۆزى ئېيتارمىش،
«مەن ئۆزۈم قورقمەن ناداندىن يامان».

※ ※ ※

گەر نادان ئۆگەتسە ساڭا ئەقىل ـ دانىش
كۈلۈپ قويغىن ئاڭا سەن قىلما كايىش.
ئىشەكنىڭ بىمەھەل ھاڭراپ تاشلىشى،
ئاتوم دەۋرىدىمۇ ،تۇرمۇشتا بار ئىش.

قەرزىم بار*

(ئا. ئۆتكۈرگە ئاتاپ)

مانناپ قاسىم (قىرغىزىستان)

(1932—2009)

سەن يۇرسەن ئۆز يۇرتىڭدا تەنتىرەپ،
مەن يۇرتىمەن ئۆزگە يۇرتتا تەنتىرەپ.
ھەر ئىككىمىز بىر قوساقتىن ئېدىققۇ!
تەغدىر ئەجەپ ئايرىۋەتتى ھەر تەرەپ.

ساقى، قۇيغۇن شارابىڭنى دەردىم بار؟
ئەسەرلەرگە داۋايىم بار، دەستىم بار.
بىزنى شۇنچە ۋەيران قىلغان، خار قىلغان،
زامانلارنىڭ قانۇنىدا قەستىم بار.

شاراپ ئىچەي ژۇرەك تولۇپ قانغۇچە،
ئىچىم تولغان پۇغان، ھەسرەت ئەزىزىم بار.
مېنى بېقىپ، تەربىيەلەپ چوڭ قىلغان،
ئەل ئالدىدا ئۆتەلمىگەن قەرزىم بار،

ۋۇجۇدۇم جۇش ئۇرۇپ قاينايدۇ قېنىم،
كۆرەشكە ئۇندەيدۇ بىر ئالىي ئىستەك.
قەپەزنىڭ ئىچىدە تىترەيدۇ تېنىم،
قىساس ئوتى بىلەن ياتىدۇ ژۇرەك!!!

1986— ژىلى، بىشكېك

* «قىرغىزىستان ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدىن نەمۇنىلەر» ناملىق كىتابتىن ئېلىندى.

ئاقىللار كېڭىشى*

دىلدار ئەزىز (ئامېرىكا)

— ئەپەندىلەر، ـ قېنى ئالىم ئەپەندىلەر، كەڭ كۆشادە پىكىر بايان قىلىشايلى. تۈخۈمنى قانداق يېيىش» توغرىسىدىكى ئىلمىي مۇھاكىمە يېغىنىمىز ھازىر باشلاندى. دېدى يېغىن رەئىسى گېلىنى قىرىپ تۇرۇپ

— توختاڭلا، توختاپ تۇرۇڭلا تەتقىقاتچى ئەپەندىلەر،— دېدى ئىشىكىكە ئۇرۇلغىنىچە ئالدىراش تالادىن كىرىۋاتقان باقايۇق. ئاندىن ئۇ قولتۇقىغا قىستۇرۇۋالغان سومكىسىنى شىرە ئۈستىگە قويدى- ده، تۆش يانچۇقىدىن تومۇر تاغىقىنى چىقىرىپ تاقىر بېشىدىكى خۇددى شورلاڭدا يىگىلەپ قالغان كۆچەتتەك نەچچە تالا چېچىنى بەخرامان تاراپ چىققاندىن كېيىن ئالدىرىماي سۆزلەشكە باشلىدى:

— ئەڭ يېڭى بازار ئۇچۇر مەلۇماتىدىن خەۋەر تېپىشمىزچە، بۇ يىل بىزدە تۈخۈمدىن مول ھوسۇل ئېلىنىپتۇ. نەچچە يۈز مىليون تونىنا تۈخۈم ئىستېمالچىلارنىڭ ئىشتىينى ساقلاپ تۇرۇۋېتىپتۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن بىز بۈگۈن تۈخۈمنى قانداق يېيىش مەسىلىسىنى مۇزاكىرە قىلىشتىن بۇرۇن، تۈخۈمنىڭ زادى قانداق نەرسە ئىكەنلىكىنى كەڭ ئىستېمالچىلارغا بىلدۈرمىسەك بولمايدۇ. شۇ قاتاردا ئۆزىمىزنىڭمۇ بۇ ھەقتىكى كۆز قاراشلىرىمىزنى بىرلىككە كەلتۈرۈۋېلىشىمىز كېرەك . چۈنكى بىز خەلقىمىزنىڭ نېمىنى قانداق ئىستېمال قىلىشىغا يېتەكچىلىك قىلىدىغان مۇھىم ئورگان.

— شۇنداق، ـ دېدى قېرىلىق يېتىپ ،يۈزلىرى خۇددى شاپتۇل قېقىدەك قورۇلۇپ كەتكەن،ئېڭەكلىرى ۋە گەدەن گۆشلىرى قاتلاشقان يېغىن رەئىسى قېلىن ، گۆشلۈك كالپۇكىنى ئۆمەللەپ تۇرۇپ،— باقيوق توغرا ئېيتىدۇ. ئەمسە ئالدى بىلەن بىز شۇنى مۇھاكىمە قىلايلى.— ئۇ سۆزىنىڭ ئاخىرىدا تازا كېرىلىپ بىرنى ئەسنۈەتكەندىن كېيىن ئەتراپىدىكىلەرگە قاراپ قويدى.

— تۈخۈم ئەسلىدە،— دەپ سۆزىنى باشلىدى يۇقىرى گىرادۇسلۇق كۆز ئەينەك تاقاپ، قويۇق، پارقىراق ئاق چاچلىرىنى ئارقىسىغا چىرايلىق ياتقۇزۇپ تارىۋالغان ئالىم سۈپەت كىشى،— بىر تەرىپى ئۇچلۇقراق، يەنە بىر تەرىپى ياپلاقراق كەلگەن،

* ئاپتورنىڭ 1991 ـ يىلى قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان «ۋىجدان تارازىسى ئالدىدا» ناملىق توپلىمىدىن ئېلىندى

سوقا تاشقىمۇ ئوخشاپراق كېتىدىغان نەرسە،— ئۇ سۆزلەۋېتىپ چەتئەل رەسسامىلىرى سىزغان تۇخۇمنىڭ رەسىمىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ كۆپچىلىككە كۆرسەتتى ـ ده، شىرە ئۈستىگە ئالدىن تەييارلىۋالغان قېلىن بىر كىتابنى ژاراقلاپ تۇرۇپ سۆزىنى داۋاملاشتۇردى.— ئەجدادلىرىمىزنىڭ تارىخىي كىتابلارغا پۈتۈپ قويغىنىغا ئاساسلانغاندا، تۇخۇم بىزنىڭ بۇ يۇرتتىن ئەڭ كۆپ چىقىدىكەن.— ئۇ چەتئەللىك سىزغان ھېلىقى رەسىمنى يەنە بىر قېتىم ئېگىز كۆتۈردى.— ئۇلار بۇنداق تۇخۇملارنى پاينەكتىن ئۇرۇپ چىقىپ يېگەن ئىكەن...

— ياق، ئۇنداق ئەمەس،— دەپ ژارقىرىدى كۆزلىرى يوغان كەلگەن، شاپ بۇرۇتلۇق، شىلەپە كىيىۋالغان بىر كىشى بايىقى ئالىم سۈپەت كىشىنىڭ سۆزىنى بۆلۈۋەتكەن ھالدا،— تۇخۇم ھېچقاچان سوقا تاشقا ئوخشىغان ئەمەس، تۇخۇمنى پاينەكتىن چىقىپ يېگەنلىكى سىلەرنىڭ ئەجدادلىرىڭلارنىڭ دۆتلىكىدىن بولغانىدۇ بەلكىم.— ئۇ سۆزلەۋېتىپ ئاغزىنىڭ ئەتراپىدىكى تۈكۈرۈك ماغزاپلىرىنى چاپىنىنىڭ يېڭى بىلەن سۈرتۈۋەتتى ـ ده، سۆزىنى داۋاملاشتۇردى.— تۇخۇم ئەزەلدىن يۇمىلاق بولۇپ كەلگەن، بىزنىڭ يۇرتتا ئۇنى ئۇچ تەرەپتىن چىقىپ يەيدۇ. ـ ئۇ سۆزلەۋېتىپ قولىدىكى تاماكا قالدۇقىنى قىزىل سىرلانغان پۈلغا تاشلىدى ـ ده، ئارقىدىن ئاچچىق بىلەن كۈچەپ دەسسىدى.

ـ بۇمۇ توغرا ئەمەس، ـ دەپ ژارقىراپ كەتتى كۆك كۆز، ئاق سېرىق، ئورۇق، قاڭشارلىق كەلگەن 50 ياشلار چامىسىدىكى بىر كىشى ھاياجانلانغان ھالدا، مەن تۇغۇلۇپ مۇشۇ ياشقا كىرگۈچە تۇخۇمنى پاينەكتىن ياكى ئۇچ تەرەپتىن چىقىپ يىگىنىنى كۆرمىگەن.ئاتا بوۋىلىرىمىزنىڭ دەۋرىدە تۇخۇم نەشپۈتكە ئوخشايتتى. رەھمەتلىك چوڭ دادام تۇخۇمنى ئۇنىڭ ئوتتۇرىسىدىن چىقىپ يەيتتى. ـ ئۇ ھاياجانلانغىنىدىن ئېسەدىگىنىچە سۆزىنى داۋاملاشتۇرالماي قالدى ـ ده، پاكىز يۇيۇلۇپ چىرايلىق قاتلانغان قول ياغلىقى بىلەن كۆز ياشلىرىنى ۋە بۇرۇنلىرىنى سۈرتۈۋېتىپ، بوغۇق ئاۋازدا سۆزىنى داۋاملاشتۇردى،— مېنىڭچە، مېنىڭچە بىزمۇ تۇخۇمنى شۇلارغا ئوخشاش ئوتتۇرىسىدىن چىقىپ يېيىشىمىز كېرەك.

يېغىن ئەھلى بۇ ھېسسىياتچان ئالىم كىشىنىڭ كۆز ياشلىرىدىن تەسىرلەندىمۇ، بىر پەس جىم بولۇپ قېلىشتى.

— خانىملار، ئەپەندىلەر،— كىشىلەرنىڭ دىققىتىنى قايتىدىن ئۆزىگە مەركەزلەشتۈرمەكچى بولدى باقىيوف.— ئادەمنىڭ بالىلىق چاغلىرىدا كۆرگەن ۋە ئاڭلىغانلىرى كىشىنىڭ ئېسىدىن زادىلا چىقمايدىكەن، ئېسىمدە قېلىشچە، مەن كىچىكىمدە مەھەللىمىزدىكى داۋۇت توخۇچىدىن توخۇنىڭ تۇخۇمنى قانداق تۇغىدىغانلىقىنى ئۆز قۇلقىم بىلەن ئاڭلىغانمەن. ئۇ ھەتتا خورازنىڭمۇ تۇخۇم تۇغقىنىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرۈپتىكەن، دەڭلا. خوراز تۇغۇت ئازابىدا بەك قىينىلىپ كېتىپ، ھەتتاكى كۈپكۈندۈزدە چىللاپ تاشلىغانمىش، ئاخىرى ئۇ ئېرىقتىكى ئېچىۋاتقان سۇغا تۇغۇۋېتىپتۇ...

— ھا ـ ھا ـ ھا...

ھي ـ ھي ـ ھي...

قەھ ـ قەھ ـ قەھ...

— كۆچىلىك دىققەت، كۆچىلىك دىققەت!— باقىيوف ژارقىراپ يۇرۇپ كۆچىلىكنى كۈلكىدىن توختاتتى.— ھېلىقى خوراز قانداق تۇخۇم تۇغۇپتۇ، دېمەمسىلە، ئۇ كىچىككىنە، شاكىلى يوق يۇمشاق تۇخۇمدىن برنى تۇغۇۋېتىپتۇ. ۋاھ ھېلىقى تۇخۇمنىڭ ئوماقلىقىنى...

— كېينىچۇ؟ كېيىن قانداق بوپتۇ؟— سوربدى ئۈيقۇسىرىغان كۆزلىرىنى ئۇۋۇلاۋېتىپ يېغىن رەئىسى. ئۇنىڭ تۇخۇمدىنمۇ، قىزغىن دەتالاشقا چۈشكەن بۇ ئالىملاردىنمۇ ئاللىقاچان رايى قايتقان ئىدى.

— قانداق بولاتتى، شۇ چاغدىكى ئالىملار ھېلىقى تۇخۇمنى قانداق يېيىشنى ۋە ئۇنىڭ شاكىلىنىڭ قانداق بولۇشى كېرەكلىكىنى ۋاقتىدا مۇھاكىمە قىلىپ، ئاقىلانە يەكۈن چىقارمىغانلىقى ئۈچۈن، رەھمەتلىك تۇخۇم تاكى چىرىپ تۆگىگىچە داۋۇت توخۇچى ئۇنى تەكچە ئۈستىدە قويۇپ ساقلاپتۇ. ـ ئۇ سۆزلەۋېتىپ قول ياغلىقى بىلەن بۇرنىنى كۈچەپ سۈرتتى. ئۇنىڭ

بۇرنىدىن چىققان يېقىمسىز ئاۋاز ئەتىراپتىكىلەرنى ئىختىيارسىز سەسكەندۈرۈۋەتتى.

— ئەپەندىلەر،— دېدى يېغىن رەئىسى باشقىدىن روھلىنىپ،— باقايىوف ئەپەندىنىڭ سۆزى بىزگە شۇنداق بىر ھەقىقەتنى چۈشەندۈرىدۇكى، تۇخۇمنىڭ قانداق بولىدىغانلىقى ۋە ئۇنى قانداق يېيىش توغرىسىدىكى تەتقىقات ناھايىتى مۇھىم . بۇ بىزنىڭ... ياق، ياق، تۇخۇمنىڭ كەلگۈسى ئىستىقبالىنى بەلگىلەيدۇ. كەلگۈسىدە بىزنىڭ پەن تېخنىكىمىز تەرەققىي قىلىپ، ھەممە خورازلار تۇخۇم تۇغدىغان بولىدۇ، ئاڭلىسام فرمىلاردا مېكىيانىلار خورازسىز تۇخۇم تۇغۇۋېتىپتۇ. دېمەكچىمەنكى، خوراز بولمىسىمۇ مېكىيانىلار تۇخۇم تۇغۇۋېرىدىكەن، ئەگەر خورازلارنىڭ ھەممىسى باقىيوف كۆرگەنىدەك تۇخۇم تۇغدىغان بولۇپ يېتىشتۈرۈلمىسە، ئۇ چاغدا خورازلارنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشنىڭ ھېچقانداق ئەھمىيىتى قالمايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن خورازلارنمۇ تۇخۇم تۇغدىغان قىلىپ يېتىلدۈرۈش كېرەك.

II

— تامامەن توغرا،— دەپ ئاغزىنى چاكىلداتتى ھېلىقى بۇرۇتلۇق چوقۇر ئادەم،— خورازلار تۇخۇم تۇغدىغان بولغان چاغدا، مېكىيانىلار يەنە ھازىرقىدەك ھەر قېتىم بىر تال تۇخۇم تۇغقىنى ئۈچۈن سائەتلەپ قاقلىدىغان بولسا، ئۇ چاغدا بىز بارلىق مېكىيانلارنى پىشۇرۇپ يەۋېتىمىز. ئۇنداق قىلمىساق مېكىيانىلار ھەددىدىن ئېشىپ، بىر خورازنىڭ ئارقىسىغا بىر نەچچە مېكىيان كىرىۋالىدۇ-دە، بىزنىڭ خورازلىرىمىزنىڭ خاتىرجەم تۇخۇم تۇغۇشىغا تەسىر يەتكۈزىدۇ.

— تامامەن توغرا،— ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ كەتتى ھېلىقى ئاق سېرىك، قاڭشارلىق كەلگەن ئالىم سۆزىنى كېسىپ،— دېمىسىمۇ مېكىيانلارنى قاتتىق باشقۇرماي بولمايدۇ.

— بولداشلار، بولداشلار!— ئېغىزىدىن شاللىرىنى چاچرىتىپ تۇرۇپ ۋارقىراپ كەتتى باقىيوف، خۇددى ئالتۇن تېپىۋالغاندەك خوش بولۇپ كېتىپ .— تۇخۇم توغرىسىدا مۇھاكىمە ئېلىپ بارغاندا، ئىنتايىن مۇھىم ھەم خەتەرلىك بىر نۇقتىنى ئېسىمىزدىن چىقارماسلىقىمىز كېرەك. مەسىلەن، بىر يىلى مېنىڭ بىر قوشنام تۇخۇم يېگەنلىكى ئۈچۈن ئۇنىڭ سېرىق كېسىلىگە گىرىپتار بولۇپ قالغانلىقىنى ئاڭلىغان ئىدىم. ئۇ قانداق تۇخۇمدىن يەپتىكەن، دېمەمسىلە؟ ئېچىدە يوغان سېرىقى بار تۇخۇمدىن يېگەن ئىكەن، رەھمەتلىك قوشنام شۇ چاغدا پۈتۈن ئائىلىسىدىكىلەرگە، ئېچىدە سېرىقى بار تۇخۇمنى ھەرگىز يېمەسلىك ھەققىدە ۋەسىيەت قالدۇرغان ئىكەن.

— بىراق ھەممە تۇخۇمنىڭ ئېچىدە سېرىقى بار تۇرسا؟— دېدى بۇنىڭدىن كېيىن تۇخۇم يېيىلمەي قېلىشىدىن ئەنسىرەپ ھېلىقى شاپ بۇرۇتلۇق چوقۇر كىشى.

— ھازىرقى مەسىلە دەل تۇخۇمنىڭ ئېچىدىكى شۇ سېرىقدا

— بىز تۇخۇمنىڭ دەل شۇ كېسەللىك تارقىتىدىغان يېرىقلىرىنى ئېلىۋېتىپ يېيىشنى تەشەببۇس قىلىشىمىز كېرەك.— دېدى باقىيوف كەسكىن ھالدا خۇلاسە چىقىرىپ.

— ياق، ئۇنداق قىلساق بولمايدۇ، دېدى ھېلىقى ئاق سېرىق كەلگەن ئالىم سۆيەت كىشى.— دادام رەھمەتلىك ماڭا «ئوغلۇم، سىز تۇخۇم يېگەندە ، چوقۇم ئالدى بىلەن تۇخۇمنىڭ سېرىقىنى يەڭ» دەپ تەلىم بەرگەن. ئەگەر تۇخۇمنىڭ سېرىقىنى ئېلىۋەتسەك مەن نېمە يەيمەن ؟

— ئېقىنى يەرسىز ئەپەندىم،— دېدى باقىيوف خاتىرجەم ھالدا.— تۇخۇمنىڭ ئېقىنى تازا پىشۇرسىڭىز چەمدەك مەزمۇت بولىدۇ. ئۇنى يېسىڭىز قورسىقىڭىز ئالدىراپ ئاچمايدۇ. مەلۇماتلارغا ئاساسلانغاندا، راسا پىشۇرۇلغان تۇخۇمنىڭ ئېقىنى يەرگە كۆمگەندە، ئۇنى ئۇچ يىل شۇ پېتى ساقلىغىلى بولارمىش.

— مەن ئۇ ئاقلارنى ئاشقازىنىمدا ئۇچ يىل ساقلاپ نېمە قىلىمەن؟ رەھمەتلىك دادام ماڭا ھېچقاچان ئۇنداق دېمىگەن تۇرسا.

— ئەمسە،— دەپ كۆزىنىڭ چاپقىنى ئۇۋۇلىدى يېغىن رەئىسى،— تۇخۇمنى سېرىقى بىلەن قوشۇپ يېيىشكە بولىدىغان، بولمايدىغانلىقى توغرىسىدا مۇھاكىمە قىلىشايلى.

— تۇخۇم ئەسلىدە، — دەپ سۆزىنى باشلىدى يۇقىرى گىرادۇسلۇق كۆزئەينەك تاقىۋالغان، قويۇق ئاق چاچلىرىنى ئارقىسىغا ياتقۇزۇپ تارىۋالغان ھېلىقى ئالىم سۈپەت كىشى. — شاكىلى، ئېقى ۋە سېرىقتىن ئىبارەت ئۈچ خىل تەركىبتىن ھاسىل بولغان مەۋجۇدىيەتتۇر. ئۇنىڭ شاكىلى قاتتىق بولۇپ، تۇخۇمنى ساقلاش رولىنى ئويناپىدۇ، ئېقى مول ئاقسىل ماددىسىغا ئىگە. سېرىقىدا كۆپلىگەن «ۋىتامىن س» ماددىلىرى بولۇپ، قان كۆپەيتىش رولىنى ئويناپىدۇ.

— توختاپ تۇرۇڭ ئەپەندىم، — دېدى باقىيوق گېپىنى قىرغان ھالدا. — بىزنىڭ تەتقىقات سۈرئىتىمىز بەك تېز ئىلگىرىلەپ كەتتىمۇ- قانداق؟ بىز تېخى تۇخۇمنىڭ شەكلىنىڭ زادى قانداق بولىدىغانلىقى، ئۇنى قايسى تەرەپتىن چېقىپ يېيىش كېرەكلىكى ھەققىدە تېخى تۇرۇكەرەك بىر قارارغا كېلىۋالماي تۇرۇپ، بىر سەكرەپلا تۇخۇمنىڭ ئېقى ۋە سېرىقىغا ئۆتۈپ كەتسەك، ئۇ چاغدا قانداق بولىدۇ؟ بىزنىڭ تۇخۇم توغرىسىدا ئېلىپ بېرىۋاتقان تەتقىقاتىمىز ئۇنداق تېز سۈرئەت بىلەن چىقىشالمايدۇ. بىز مەسىلىنى بىردىن- بىردىن تەتقىق قىلىشىمىز كېرەك.

— باقىيوق توغرا ئېيتىدۇ. ئەمسە، ھەمسە... بىز شۇنداق قىلايلى. — دېدى يېغىن رەئىسى يەنە بىر قېتىم ئەسنۇۋالغاندىن كېيىن يوغان، قېلىن لەۋلىرىنى ئېرىنچەكلىك بىلەن مىدىرلىتىپ تۇرۇپ.

— مېنىڭچە تۇخۇمنى يەنىلا يۇمىلاق، دېگەن تۇرۇك، — دېدى ھېلىقى شاپ بۇرۇتلۇق چوقۇر كىشى قايتىدىن روھلىنىپ، — چۈنكى مەن تا بۈگۈنكى كۈنگىچە يۇمىلاق، ئاپئاق تۇخۇمنىلا كۆرۈپ كېلىۋاتىمەن، شۇنداق تۇرۇقلۇق بىز نېمە ئۈچۈن تۇخۇمنى «يۇمىلاق شەكىلدىكى ئاق نەرسە» دېمەيدىكەنمىز؟

III

— ئەپەندىم، سىز قاراپ تۇرۇپ يالغان سۆزلەۋاتىسىز، — دېدى ھېلىقى ئاچ سېرىق، قاۋۇشارلىق كەلگەن ئالىم ھاياجىنىنى باسالمىغان ھالدا. — تۇخۇم قانداقمۇ ئاق ھەم يۇمۇلاق كېلىدۇ؟ تۇخۇم دېگەن ئاموتقا ئوخشايدۇ، ئۇنىڭ رەڭگى قىزغۇچ كېلىدۇ.

— يالغان سۆزلەۋاتقىنى ئۆزىڭىز، دېدى بۇرۇتلۇق چوقۇر تەتقىقاتچىمۇ بوش كەلمەي، — مەن ئۈمرۈمدە ھېچقاچان ئاموتقا ئوخشايدىغان قىزىل رەڭلىك تۇخۇملارنى كۆرمىگەن.

— يالغانچى!

— كاززاپ!

مەجلىس ئەھلى بىردىنلا «قارشى تۇرغۇچىلار» ۋە «قوللىغۇچىلار» بولۇپ ئىككىگە بولۇندى. مەجلىسخانىدا دەسلۈندە قەلەم كىتاپلار، ئۇنىڭدىن كېيىن ئاياغ، كالاچلار ئۇياقتىن بۇ ياققا ئۇچۇشۇشقا باشلىدى. يېغىن ئىنتىزامى ئاللىبۇرۇن بۇزۇلغان ئىدى.

مەن بۇ تەتقىقەت يېغىنىغا قاتنىشۇاتقانلار ئىچىدىكى ئەڭ كىچىگى بولغاچقا، مۇشۇ چاققىچە ئەدەپ ساقلاپ جىم ئولتۇرغان ئىدىم. مانا ئەمدى تاقىتىم چېكىگە يەتتىمۇ قانداق، ئەدەپنىمۇ بىر ياققا قايرىپ قويۇپ سۆزلەپ تاشلىدىم:

— ئۇستازلار، ئەپەندىلەر، ئۆزەڭلەرنى سەل- پەل بېسىۋالساڭلار، — دېدىم مەن يۇرىگىمنى قاپتەك قىلىپ تۇرۇپ، — مېنىڭچە سىلەرنىڭ يۇقىرىقى دەتالىششىڭلار ئانچە ئەھمىيەتلىك بولمىدى. تۇخۇمنىڭ شەكلىنىڭ قانداق بولۇشى مۇھىم بولمىغاندەك، ئۇنى قايسى تەرەپتىن چېقىپ يېيىشىمۇ ھېچقانداق مۇھىم مەسىلە ئەمەس. چۈنكى تۇخۇمنى بىز قايسىلا تەرەپتىن چېقىپ يېمەيلى، ئۇ بەربىر بىزگە پايدا قىلىۋېرىدۇ. مۇھىمى ئەنە شۇ نەچچە يۈز مىليون توننا تۇخۇمنى...

مېنىڭ سۆزۈم تېخى تۈگىمەي تۇرۇپلا ئالدى بىلەن يېغىن رەئىسىنىڭ، ئۇنىڭدىن كېيىن باشقا ئالملارنىڭ غەزەپلىك ئالىيشلىرى ماڭا مەركەزلەشتى. قاياقتىندۇر ئۇچۇپ كەلگەن يوغان بىر قاتتىق مۇقاۋىلىق كىتاپ ئۇدۇل كېلىپ بېشىمغا تەگدى. مەن سۆزۈمنى دېيەلمەي دۇدۇقلاپ قالدىم.

— مەن... مەن دېمەكچىمەنكى، ئاشۇ تۇخۇملارنى...

— ئۇ ئالجىپتۇ، — دېدى ھېلىقى شاپ بۇرۇتلۇق چوقۇر يۇزلۈك كىشى.

— بۇ دانالار كېڭىشىگە قانداقسىگە بۇ نېرۋىسىدىن ئايرىلغان ئەبلەخنى تەكلىپ قىلغاندىمىز- ھە! —

دېدى ھېلىقى ئاق سېرىق، كۆك كۆزلۈك كەلگەن تەتقىقاتچى پىشانىسىدىكى تەرلىرىنى سۈرتۈپ تۇرۇپ.

— توغرى دەيسىز. ھەيدەڭلار بۇنى، يېغىنىمىز ساراڭلارنىڭ قالايمىقان جۆيلۈشلىرىگە يول قويماسلىقى كېرەك.— دېدى ئۇنىڭ سۆزىنى قوللاپ ھېلىقى شاپ بۇرۇتلۇق چوقۇر كىشى. مانا ئەمدى دىققەت ماڭا مەركەزلەشكەندە، ئۇلار سەل بۇرۇن بۇ يەردە بولۇپ ئۆتكەن ئۆز- ئارا كەسكىن قارشىلىششىنى ئۇنتۇشقاندەك ئىدى.

مەن بېشىمنى كۆتۈرۈپ بۇ يەردە ئولتۇرغانلارغا قاردىم- دە، ھەيران قالدىم. تۇۋا، مەندىن باشقا يېغىن ئەھلىنىڭ ھەممىسى نېمىشقىدۇر كۆزلىرىگە يۇقىرى گرادۇسلۇق رەڭلىك كۆز ئەينەك تاقىشۇالغان ئىكەنغۇ! مەن بۇ كۆزلەرگە سەپسېلىپ قاردىم، ئەشۇ ئەينەكنىڭ ئىچىدىكى بېلقىنىڭ كۆزىدەك پولتىيىپ چىققان دۆگلەك كۆزلەر شۇنچە خاموش، شۇنچە نۇرسىز ئىدىكى، ئۇلارنى «كۆز» دېگەندىن كۆرە «ئەينەك پارچىسى» دېگەن تۈزۈكرەك ئىدى.

شۇ ئارىدا يېغىن رەئىسىنىڭ كەسكىن ئاۋازى ئاڭلاندى:

IV

— ئەپەندىم، كۆرۈپ تۇرۇپسىز، يېغىنىمىز نېرۋىسى بۇزۇلغانلار بىلەن ھەمسۆھبەتتە بولالمايدۇ. سىز ئىززىتىڭىز بىلەن بۇ جايدىن ئاستا كېتىۋېلىڭ ـ دە، نېرۋا كېسەللەر دوختۇرخانىسىغا بېرىڭ.— يېغىن رەئىسى ماڭا گەپ پەس ئاۋازدا قىلىۋاتاتتى.

— ئەسلىدە،... ئەسلى مەن... سىلە...ـ مەن ھودۇقۇش ئىچىدە گېپىمنى دەپ بولغۇچە مەيدەمدىن ئىتتىرىلگىنىمچە يېغىن مەيدانىدىن قوغلاپ چىقىرىلدىم.

زامانىمىزنىڭ ئالىملىرى ماڭا «نېرۋا كېسەل» دېگەن «شەرەپلىك نام»نى تەقدىم قىلغان ئىكەن، مەن ئەلۋەتتە دوختۇرخانىغا بېرىپ ئۆزۈمنى تەكشۈرتۈشۈم كېرەك ئىدى. ئەگەر مەندە راستىنلا كېسەللىك ئالامەتلىرى بولمىغان بولسا، بۇ ئالىملىرىمىز ھەرگىزمۇ مېنى يېغىن مەيدانىدىن قوغلاپ چىقارمىغان بولاتتى- دە! مەن شۇ تاپتا ئۆز- ئۆزۈمدىن گۇمانلىنىۋاتاتتىم.

مەن دوختۇرخانىغا كەلدىم. تۇۋا، بۇنى قانداقمۇ دوختۇرخانا دېگىلى بولسۇن؟! بۇ يەردىكى كىشىلەرنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك تىللىرىنى ئۇزۇن چىقىرىپ،كۆزلىرىنى پولتايتىشىپ، پەقەت ئۆزلىرىلا بىلىدىغان سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن بىر- بىرلىرىگە خىرىس قىلىشىۋاتاتتى. ھەتتا بەزىلىرى ئۇزۇن تىرناقلىرى بىلەن بىر- بىرلىرىنىڭ يۈزلىرىنى، بەدەنلىرىنى تاتىلىشىپ زىدە قىلىشاتتى. ھەتتا بىر قىسىم ئاق خالاتلىق دوختۇر ۋە سېستىرالارمۇ كېتىۋېتىپ خالىغان بىرلىرىگە ئۇزۇن تىرناقلىرىنى پاتۇرىۋالاتتى. تۇۋا، نېرۋا كېسەللىكلەر دوختۇرخانىسى دېگەن شۇنداق بولىدىغان ئوخشايدۇ- ھە!

بۇ، ھەممىلا بىمارلارنى بىرلا خىل قەغەزسىمان ئوكۇل بىلەن داۋالايدىغان دوختۇرخانا بولۇپ، بەزى- بەزىدە رەڭگى ئۆچمەيدىغان كۆك سىياھلارنى ئاق ئىشپىرىستا كىشىلەرنىڭ باشلىرىغا سانجىپ داۋالايتتى. ئايرىم، كىسىلى ئانچە ئېغىر بولمىغان بىمارلار سۈيۈقلاندۇرۇلغان دورىلارنى پىلاستىنكىلىق نەيچىلەردە سۈمۈرۈپ داۋالىناتتى. بىراق بۇ جايغا كەلگەن بىمارلارنىڭ ھەممىسى ئوخشاشمىغان دەرىجىدە ئېغىر يوقۇملانغان بولۇپ، ھەتتا بىر قىسىم دوختۇرلارنىڭ روھىي ھالىتىدىنمۇ كىسەللىك ئالامەتلىرى كۆرۈلۈپ تۇراتتى. مەن بىمارلارغا ۋە بىر قىسىم دوختۇرلارغا دىققەت بىلەن سەپسالدىم. ئۇلارنىڭ كۆزلىرى خۇددى ئۇزۇن يىللىق غەپلەت ئۇيقۇسىدىن تولۇق ئويغىنالمايۋاتقاندەك خاموش ھالەتتە كۆرۈنەتتى. ئۇلار كېتىۋېتىپ تۇرۇپ- تۇرۇپلا تاملارغا ۋە ياكى بىر بىرلىرىگە ئۇسۇۋالاتتى- دە، كەچۈرۈم سوراشنىڭ ئورنىغا بىر- بىرنىڭ ياقىسىدىن بوغىشاتتى. بىراق ئۇلار ھەرقانچە ئۇسۇشۇپ، ياقا بوغۇشۇپ ۋە باشلىرىنى يېرىۋالغان تەقدىردىمۇ، ئۆز ئىشلىرىدىن ۋە ئۆز يوللىرىدىن قېلىشماي، ئالغا قاراپ كېتىشىۋېرەتتى.

V

مەن دوختۇرغا كۆرۈنۈش ئۈچۈن ئۇزۇن ئۆچۈرەتتە تۇرغانلارنىڭ ئارقىسىغا كېلىپ تىزىلدىم. ئۆچرەتتە تۇرۇشقانلارنىڭ ھەممىسى بىردەك چىشلىرىنى

ھېگگايىتىپ، بىر-بىرگە خېرىس قىلغانىدەك غۇچۇرلىتىشاتتى. ئۇلارنىڭ چىشلىرىنىڭ ھېگگىيىشىمۇ، غۇچۇرلىتىشىمۇ ئۆز ئىختىيارى بويىچە بولماستىن، ئۆچەرەتنىڭ ئالدىدا تۇرغانلارنىڭ ھەربىكتىگە قاراپ ئۆزگىرەتتى. ئالدىدىكىلەر قانداق قىلسا، ئارقىدىكىلەرنىڭ دەرھال ئالدىدىكىلەرگە ئوخشاش ئۆز ھەربىكتىنىڭ شەكلىنى ئۆزگەرتىشەتتى، بىراق بۇنىڭ سەۋەبىنى ھېچكىم ئېنىق دەپ بېرەلمەيتتى. كىشىنى تېخىمۇ ھەيران قالدۇرىدىغىنى شۇكى، ئۇلارنىڭ ھەممىسى پىشانىسىگە يېگىدىن چىققان «مىڭ يۈزئەن» لىك پۇلدىن بىردىن چاپلىۋالغان بولۇپ، ئۇلار ئۆچەرەتتە تۇرۇپمۇ باغلام- باغلام پۇللارنى خۇددى كۆز باغلايدىغان سېھرىگەرلەردەك قولدىن قولغا شۇنداق تېز ئايلاندۇرالايتتى.

مېنىڭ ئىرسىيەتلىك جاھىللىقىمدىن بولسا كېرەك، باشقىلارنى زادىلا دوربىغۇم كەلمىدى. شۇڭا مەن ئۆچەرەتتە تۇرۇپ، ئالدى ئارقامغا بىر قۇر قارىۋەتكەندىن كېيىن، كىچىكمىدە چوڭ ئانامدىن ئۆگىنىۋالغان بىر ئاھاڭغا، يېقىندا ئۆزەم يازغان بىر تېكىستنى سېلىپ ئۇنلۈك ئاۋازدا ناخشا تووۋلاشقا باشلىدىم:

دەرىزەمدىن ماربلاپ ئەي يارەي،
ئاڭلىمىغىن ناخشامنى ۋاي جانەي.
...

ئۆچەرەتنىڭ ئالدىدىكىلەر ئىختىيارسىز چىشلىرىنى ھېگگايتىشىنى ۋە قارسىلدىتىپ بىر-بىرىگە قارىتىپ تىل تەگگۈزۈشلىرىنى توختاتتى-دە، خۇددى باشقا سەيياردىن كەلگەن غەلىتە مەخلۇقنى كۆرگەندەك ماڭا ھەيرانلىق بىلەن تىكىلىشتى. مەن ئۇلارغا پەرۋا قىلماستىن ناخشامنى توۋلاۋەردىم:

ئامراق دوسلار نېمىشقا ھەيياردى،
قوبۇل قىلماس سوۋغامنى ۋايجانەي.
...

— ئاغزىڭنى يۇم!— توساتتىن بىلىكىگە سېرىق يەڭ بەلگىسى تاقۇلغان بىر توپ كالتەكچىلەر يۈگۈرۈشۈپ كېلىپ ماڭا كالتەكلىرى بىلەن ھەيۋە قىلىشتى. ئاندىن مېنى سەپتىن قوغلاپ چىقىرىشتى. ھەيدەپ چىقىرىلغىنىمۇ بىر ھېسابتا ياخشى بولدى. دېمىسىمۇ مەن بۇ يەردىكى ۋىراچلارغا قارىتا ئىشەنچەمنى يوقۇتۇپ بولغان ئىدىم. شۇنداقتىمۇ مەن ئورۇنسىز ھەيۋىگە ۋە تەھدىتكە ئۆچىرىغىنىم ئۈچۈن بۇ جايدىن جىمغىنە كىتىپ قېلىشنى خالىمىدىم. كارىدوردىكى قان، يىرىڭ ۋە تۈكرۈكلەر بىلەن تولغان گارشۇكنى قولۇمغا ئېلىپ، ئۇنى ماڭا ئەڭ يېقىن كەلگەن بىر كالتەكچىنىڭ بېشىغا كەيدۇرۇپ قويدۇم-دە، ئالدى ئارقىمغا قارىماي بەدەر قېچىپ، كارىدورنىڭ چېقىش ئېغىزىغا كەلگەندە توختاپ ئارقىمغا قاردىم. شۇ چاغدا ھېلىقى كالتەكچىنىڭ باش كوزىدىن ئېقىپ چۈشۈۋاتقان مەينەتچىلىكلەر بىلەن قارى بولماستىن، دوستانە كۈلۈمسىرىگەن ھالدا ماڭا قاراپ سەكسەن گرادۇس ئېگىلىپ تۇرغانلىقىنى كۆردۈم، ئۇ مېنى ئۆچەرەتكە قايتىپ كېلىشكە تەكلىپ قىلىۋاتاتتى. مەن ئۆچەرەتكە قايتىپ بارغىنىم بىلەنمۇ يەنە بەربىر قوغلىنىشىم ئېنىق ئىدى،شۇڭا ئۇدۇل ماڭغىنىمچە، «شىپاخانا» دېگەن ۋىۋىسكا ئېسىلغان ئىشىكى ئوچۇق بىر بۆلۈمچىنىڭ ئىچىگە كىردىم.

بۇ جايدا ئۇستى بېشىغا دوختۇرچە ئاق خالات كىيىۋالغان، بىراق قولىغا قاسساپنىڭ ئۇستىخان پارچىلايدىغان پالتىسىنى كۆتۈرىۋالغان بىر كىشى ئىگىراپ ناخشا ئېيتقان ھالدا، چوڭ ئانام دائىم ئېيتىپ بېرىدىغان چۆچەكتە تەسۋىرلەنگەن قەدىمىي بىر ھەيكەلنى پارچىلاۋاتاتتى. بۇ ئاجايىپ گۈزەل بىر ساھىپجامالنىڭ ھەيكىلى بولۇپ، ئۇنىڭ بەدىنىنىڭ بىر پۈتۈنلۈكىمۇ، ئايرىم-ئايرىم پارچىلانغان قىسمىمۇ ئۆزىنىڭ شۇنداق بىر خىل سېھرى گۈزەللىكىنى ساقلاپ قالغان ئىدى. ھېلىقى ۋىراچ سۈپەت قاسساپ بولسا ھەيكەلنىڭ ھەر بىر ئەزاسىنى پارچىلىغاندا، ئالدى بىلەن شۇ ئەزانى ئۇزاققىچە سۆيۈپ، يۇرىكىگە تېڭىۋالغاندىن كېيىن، ئاندىن كۆزىنى يۇمۇپ تۇرۇپ، شۇ ئەزاغا پالتا ئۇراتتى.

ۋىراچلارغا بۇ كىم؟ سىز نېمە ئۈچۈن ئۇنى نابۇت قىلىسىز؟ دەپ سوردىم مەن.

داۋامى كېيىنكى ساندا

شوخ باللارغا*

بۇغدا ئابدۇللا

بالا بولسا شوخ بولسا،
شوخ بولمىسا، يوق بولسا (ماقال)

بۇگۈن ھاسا تۇتقانلار،
تۇنۇگۈنكى شوخ بالا.
سۇغا كىرگەن، ساي كەچكەن،
ئۇلار كۆرگەن ئىش تولا.

قۇلىقىدىن سوزسىمۇ،
يىغلاپ ماقۇل دېگەنچە،
چىقىپ كېتىپ تالاغا،
ئويۇن ئويناپ بىلگەنچە.

ئەسكى تونۇر كەينىدە،
سامانخانا ئىچىدە،
بىر باشلانسا مۆكۈشمەك،
نەدە ئۇيقۇ كېچىدە.

سەھەر تۇرۇپ ئەتىسى
لاي ئويۇننى باشلىغان.

يېرىم ـ ياتا خىش ـ كىسەك،
تامچىلىقتىن ئاشمىغان.

بىر چىرايلىق ئۆي ياساپ،
قورچاقلىرىنى قىز قىلىپ،
كۆڭلەك تىكىپ پۈرۈچتىن،
ئەركىلىتىپ سۆز قىلىپ.

«يىغلىما» دەپ بەزلىگەن،
«ئۇسساپ كەتسە» سۇ بەرگەن.
«ئۇخلاپ قالسا» قېشىدىن،
بىردەم نېرى كەتمىگەن.

ئاندىن ھويلا ـ ئارامدا،
ئىگىز تامدىن سەكرىگەن،
تۇمشۇقلارنى يېرىشىپ،
ھېچكىمگە ۋاي دېمىگەن.

* «شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى» نەشر قىلغان «ئۇيغۇر باللار ئەدەبىياتىدىن نەمۇنىلەر» ناملىق كىتابتىن ئېلىندى

چاڭقىغاندا دۇم يېتىپ،
مۇزدەك سۇنى خوپ ئىچكەن،
پىششىق، توڭنى ئىلغىماي،
قورساق كۆپسە بىلمىگەن.

توخۇ سولاپ تونۇرغا،
سۇ بىلەن دان بەرمىگەن،
ئۇنتۇپ كېتىپ بۇ ئىشنى،
ئەسلىگەندە بىر كۈلگەن.

غالدۇر ـ غۇلدۇر شامالدا،
دەرەخلەردىن چۈشمىگەن.
يامغۇرلاردا چۆپ ـ چۆپ سۇ،
ئۆيگە كىرىپ كەتمىگەن.

ھەسەن ـ ھۈسەن چىققاندا،
كۆزىن بىردەم ئۈزمىگەن،
چاۋاك چېلىپ چۈرقىراپ،
ئۈپۈڭ ساياق يۈگۈرگەن.

باللىقنى سۆزلىسە،
جىمى ئىشلار ئەينەكتەك.
ئايان بولۇپ بىرمۇ بىر
تۈيۈلمىدۇ چۆچەكتەك.

كىچىك ئىدى ئۇلارمۇ،
بۈگۈن كىچىك سىلەرمۇ.

شوخلۇق قىلىش ھەققىڭلار،
شوخلۇق قىلىش گۇناھمۇ؟

شوخ بولۇڭلار باللار،
ئوت بولۇڭلار باللار،
نۇر چېچىڭلار باللار،
يول ئېچىڭلار باللار.

توخۇ يۇرەك بولماڭلار،
شىر يۇرەكلىك بولۇڭلار.
باقىۋەندە ئەمەستۇر،
ئاتا بىلەن ئاناڭلار.

چىنقىڭلار پالۋاندەك،
يىقىلساڭلار كېرەك يوق.
يىغلىساڭلار كېرەك يوق،
بىلمىسەڭلار كېرەك يوق.

بىلمىگەننى سورىغان،
سوراپ ـ سوراپ ھارمىغان،
چىقالايدۇ چوقىغا
بۇركۈتلەرنى دورىغان!

سىلەر ئەلنىڭ ۋارىسى،
سىلەر ئەلنىڭ ئەتىسى،
سىلەر باغنىڭ چېچىكى،
سىلەر باغنىڭ نوتىسى.

قولۇمنى قويۇۋەتسەڭچۇ جېنىم دادا*

نەسىر

پەرھات ئىلياس

قولۇمنى قويۇۋەتسەڭچۇ، جېنىم دادا! بىلىمەن، سەن ماڭا ئىشەنمەيۋاتىسەن، مېنى تېخى كىچىك، تاغقا يامىشىشنى بىلمەيدۇ دەپ ئويلايدىغانسەن. ياق، دادا، مەن چوقۇم تاغقا چىقالايمەن. تېخى تۇنۇگۈنلا ئاغىنىلىرىم بىلەن ئاشۇ چوقىغا چىقىشقا بەسلىشىپ بىرىنچى بولدۇم. سەن ماڭا ئىشەنمەيۋاتىسەن. تېخى ئاخشام ئۇخلاۋتىپمۇ چۈشۈمدە ئاشۇ چوقىغا چىقتىم. قوللىرىمنى سوزۇپ، بۇلۇتلار ئىچىگە كىرىپ كېتىپ بارغان ئاينى تۇتۇۋالدىم. ئاي ئاچچىقلىنىپ، جىلغىدىكى بۇلاقنىڭ ئىچىگە مۆكۈۋالدى.

دادا، سەن، ئۇ چوقىنىڭ ئۈستى قىڭغىراق بېسىدەك تۇرسا ئادەم قانداق تۇرلايدۇ، دەپ ئويلامسەن؟ يېراقتىن ئۇنداق كۆرۈنگىنى بىلەن ئەمىلىيەتتە ئۇنداق ئەمەس. بەك چوڭ چوقىغا چىقىپ، بىز تۇرۇۋاتقان مۇنۇ قۇرام تاشقا قارىساڭ، ئۇمۇ بەش تاشنىڭ بىر تېلىچىلىكلا كۆرۈنىدىغۇ.

قولۇمنى قويۇۋەتكىنە، دادا، مەن ئۇ يەرگە چىقىپ تاغلارغا ناخشا ئېيتىپ بېرەي، ساڭىمۇ، ئاپامغىمۇ ناخشا ئېيتىپ بېرەي.

جېنىم دادا، ئۆتۈنۈپ قالاي، قولۇمنى قويۇۋەت!

* «شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى» نەشر قىلغان «ئۇيغۇر باللار ئەدەبىياتىدىن نەمۇنىلەر» ناملىق كىتابتىن ئېلىندى

تالمۇد، سوقرات ۋە موربدىن چىققان ئىككى كىشى

يەھۇدى مەسىلى
ئەزەربەيجان تۈركچىسىدىن ئۇيغۇچىلاشتۇرغۇچى نۇزۇگۇم قۇتلۇق

20 ـ ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرى بىر ياش يەھۇدى نيۇيوركلۇق مەشھۇر بىر ھاھامنىڭ يېنىغا كېلىپ: «مېنىڭ تالمۇدنى ئۆگەنگۈم بار» دەپتۇ.

ـ سەن ئارامى تىلىنى بىلەمسەن؟ ـ دەپ سوراپتۇ ھاھام.

ـ ياق بىلمەيمەن.

ـ ئۇنداق بولسا ئىبرانىي تىلىنى بىلەمسەن؟

ـ بىلمەيمەن.

ـ ئۇنداقتا باللىق ۋاقتىڭدا تورا ئوقۇغانمۇسەن؟

ـ ياق ھەزرەتلىرى. لېكىن سىلى غەم قىلمىسلا، مەن كالىفورنىيە ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ پەلسەپە بۆلۈمىدە ئوقۇدۇم. سوقرات مەنتىقىسى ھەققىدىكى ئىلمىي تەتقىقاتىمنى تۈگىتىپ دىسسېرتاتسىيە ياقلىدىم. ئەمدىلىكتە ئىدراكىمدىكى غەرب ئىدىيىسىنىڭ ئاق داغلىرىدىنى تازىلاش ئۈچۈن تالمۇد ئۆگىنىشنى قارار قىلدىم.

ـ سەن تالمۇدنى ئۆگىنىش ئۈچۈن ھازىر ئەمەسكەنسەن، ـ دەپتۇ ھاھام، ـ بۇ كىتاب ئىنسانلار تەرىپىدىن يېزىلغان ئەڭ چوڭقۇر مەزمۇنغا ئىگە كىتابتۇر. ئەمما سەن جاھىللىق قىلىپ تۇرىۋېلىپ باربسەن. شۇڭا سەندىن مەنتىقە ھەققىدە بىر سىناق ئېلىپ باقاي. ئەگەر ئۆتەلسەڭ سېنى تەربىيىلەيمەن.

يىگىت ماقۇللۇق بىلدۈرۈپتۇ. ھاھام سۆزىنى داۋام قىلىپ:

ـ ئىككى كىشى موربدىن چىقىپتۇ. بىرسىنىڭ يۈزى پاكىز، يەنە بىرىنىڭ بولسا مەينەت بولۇپ كەتكەن ئىكەن. بۇلاردىن قايسىسى يۈزىنى يۇيۇشقا بارىدۇ؟

ياش پەيلاسوپنىڭ كۆزلىرى چەكچىيىپ كېتىپتۇ:

ـ مۇشۇ مەنتىقە سۇئالىمۇ؟

ھاھام بېشىنى لىڭشىتىپتۇ.

ـ ئەلۋەتتە يۈزى مەينەت بولغىنى!

ـ توغرا ئەمەس. مەنتىقىلىق ئويلا: يۈزى مەينەت كىشى يۈزى پاكىز كىشىگە قارايدۇ ۋە يۈزىنى پاكىز دەپ ئويلاپ قالىدۇ. يۈزى پاكىز كىشى بولسا يۈزى مەينەت بولغان كىشىگە قارايدۇ ۋە ئۆزىنىڭ يۈزىنىمۇ شۇنىڭدەك مەينەت ئوخشايدۇ، دەپ ئويلايدۇ ـ دە نەتىجىدە يۈزىنى يۇغلى بارىدۇ.

ـ بۇ بەك زىل سۇئال ئىكەن ھەزرەتلىرى، يەنە بىر سىناق پۈرسىتى بەرگەن بولسىلىرى!

ـ ماقۇل، ياش يىگىت، ئىككى كىشى موربدىن چىقىپتۇ. بىرسىنىڭ يۈزى پاكىز، يەنە بىرىنىڭ بولسا مەينەت بولۇپ كەتكەن ئىكەن. بۇلاردىن قايسىسى يۈزىنى يۇغلى بارىدۇ؟

ـ بىز بۇنىڭغا ھۆكۈم قىلىپ بولغانىدۇق، يەنى يۈزى پاكىز بولغىنى يۇغلى باراتتى.

ـ ئۇنداق بولماسلىقىمۇ مۇمكىن. ھەر ئىككىلىسى بىربىرىپ يۈزىنى يۇيىدۇ. مەنتىقىلىق ئويلىغىن: يۈزى پاكىز بولغىنى يۈزى مەينەت بولغىنىغا قارايدۇ ۋە ئۆز يۈزىنىمۇ مەينەت ئوخشايدۇ، دەپ ئويلاپ قېلىپ يۇغلى بارىدۇ. يۈزى مەينەت بولغىنى يۈزى پاكىز بولغىنىنىڭ يۈزىنى يۇيۇشقا كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ ئۆزىنىڭ يۈزىنىڭ مەينەت ئىكەنلىكىنى بىلىدۇ ۋە ئۇمۇ يۈزىنى يۇغلى بارىدۇ.

ـ مەن بۇ ھەقتە ئويلاشمايتىمەن. ھەقىقەتەن دەققەت تارتىدىكەن. مەن مەنتىق خاتالىقى سادىر قىپتىمەن. مەندىن يەنە بىر سىناق ئېلىپ بارغان بولسىڭىز.

ـ خوپ، ئىككى كىشى موربدىن چىقىپتۇ. بىرسىنىڭ يۈزى پاكىز، يەنە بىرىنىڭ بولسا مەينەت بولۇپ كەتكەن ئىكەن. بۇلاردىن قايسى بىرى يۈزىنى يۇيۇشقا بارىدۇ؟

ـ ھىم، ھەر ئىككىلىسى يۈزىنى يۇيۇشقا بارىدۇ.

ـ يەنە خاتا بولۇپ قالدى. ھېچبىرى يۇغلى بارمايدۇ. مەنتىقىلىق ئويلانغىن: يۈزى مەينەت كىشى يۈزى پاكىز كىشىگە قاراپ يۈزىنى يۇغلى بارمايدۇ. يۈزى پاكىز كىشى بولسا يۈزى مەينەت كىشىنىڭ يۇيۇشقا بارمىغانلىقىنى كۆرۈپ، ئۆزىنىڭ يۈزىنى مەينەت ئەمەس، دەپ ئويلايدۇ.

ياش يىگىتنىڭ يۈزى تۇتۇلۇپتۇ:

ـ ئىشىنىڭكى مەن تالمۇدنى ئۆگىنەلەيمەن. مەندىن باشقا سوئال سوربغان بولسىڭىز؟

ـ ماقۇل، ئىككى كىشى موربدىن چىقىپتۇ...

ـ ۋاي تەڭرىم، ئۇلارنىڭ ھېچبىرى يۈزىنى يۇيۇشقا بارمايدۇ!!!

ـ ئۇنداق ئەمەس. ئەمدى سەن ئىچىڭدىن قايىل بولساڭ بولىدۇكى، سوقراتنىڭ مەنتىقىسى ھېچقاچان يېتەرلىك ئەمەس. دەپ باققىنە قېنى: ئىككى كىشى ئوخشاش موربدىن چىقسا قانداق قىلىپ بىرىنىڭ يۈزى مەينەت، بىرىنىڭ يۈزى پاكىز بولىدۇ؟ ياكى سەن چۈشىنەلمىدىڭمۇ؟ بۇ بىر مەنىسىز سوئال. ئەگەر سەن پۈتۈن ئۆمرۈڭنى بۇنىڭدەك مەنىسىز سۇئاللارغا جاۋاب تېپىش ئۈچۈن سەرپ قىلىدىغان بولساڭ، ئۇ ۋاقىتنا سېنىڭ پۈتۈن جاۋابلىرىڭمۇ، ئۆمرۈڭمۇ مەنىسىزدۇر.

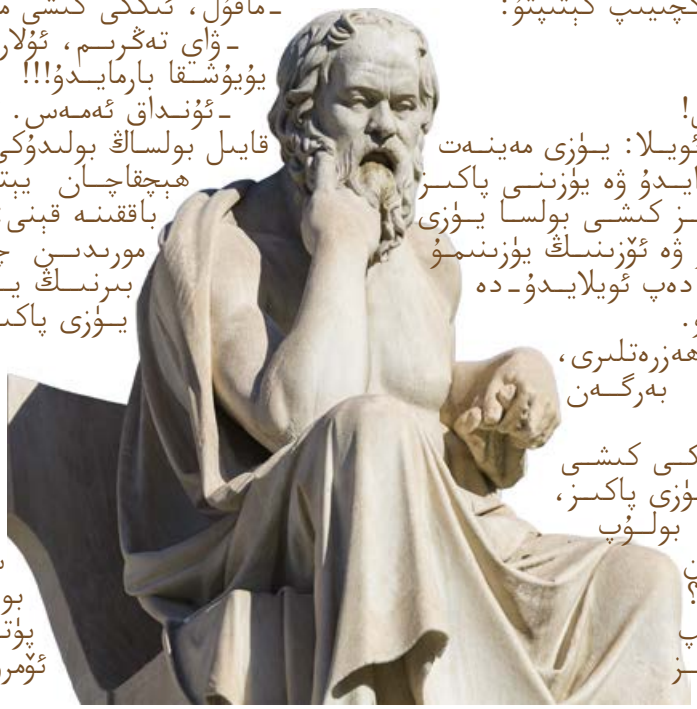

دېھقان بولماق تەس

روزى سايىت (1943~2001)

شائىرمەن قىلمىغاچ يالغانغا ھەۋەس،
سۆزلەيمەن ھەق گەپنى، يالغاننى ئەمەس،
بىر ئوت بار يالقۇنى قەلبىمدە پەۋەس،
شۇ ئوتنىڭ ئۆرتىشى ئەتتى مېنى مەس،
مەستلىكتە دەۋالاي، لېكىن مەن پەخەس،
جاھاندا ھەممىدىن دېھقان بولماق تەس!

ئالەمنىڭ ئابادى دېھقان تەرىدىن،
چۆللەرنىڭ گۈللىشى ئۇنىڭ بەھرىدىن،
ئۇ باقار شەھەرنى، كېچىپ مەرىدىن،
ئۇنىڭ يوق تاماسى، «تاختا ـ پەرى» دىن،
پەرقى يوق تۆھپىدە ھەسەل ھەرىدىن،
جاھاندا ھەممىدىن دېھقان بولماق تەس!

ئۇ مۆمىن، بەك ياۋاش، ساددا ـ مۇلايىم،
بوشىماس ئالقىنى كەتمەندىن دائىم،
دەر: ئىشلەي بولسا ساق يەتتە ئەزايىم،
تەقدىرده ئېتىزدىن ئېلىنمىش لايىم،
رىسقىمنى، ئەجرىمنى بەرسۇن خۇدايىم،
جاھاندا ھەممىدىن دېھقان بولماق تەس!

پاراغەت دىلبىرى ئاچقۇچە قويۇن،
تۆت پەسىل توختىماي كۆرسىتەر ئويۇن،
قىشتا سوغ، يازدا ئۆپ، باھاردا قۇيۇن،
گاھ كەلكۇن، گاھ تۇمۇز قىسقۇزار بويۇن،
قىسمەت دەر: جاپاغا خام كېبكىر ـ تويۇن،
جاھاندا ھەممىدىن دېھقان بولماق تەس!

قاراشلىق كەل ـ بار ئۇنىڭ بېشىغا،
يۇگرەيدۇ ئۆستەڭگە ـ دامبا قېشىغا،
ئىشلەيدۇ شۇلارنىڭ توپا ـ ئېشىغا،
ۋاقتىنىڭ ئاشقىنى ئېتىز ئىشىغا،
قورۇقلار ماس كەلمەس ھەرگىز يېشىغا،
جاھاندا ھەممىدىن دېھقان بولماق تەس!

ئۇ ـ ئۆكۈز تىنىمسىز تارتىدۇ ساپان،
شاكىراپ تەر دەستىدىن شورلايدۇ چاپان،
كۆيىدۇ چوققىسى، كۆيىدۇ تاپان،
چاك ـ چاك يېرىلىپ قانايدۇ ئالقان،
ئەمما ئۇ «ۋايجان» لاپ كۆتۈرمەس چۇقان،
جاھاندا ھەممىدىن دېھقان بولماق تەس!

تېرىمنىڭ كەينىدىن مايسا پەرۋىشى،
ھە ـ دېمەي بولىدۇ يىغىم تەۋرىشى،
ئېتىزدىن بوشىسا ئۆينىڭ تەشۋىشى،
ئېشەكنىڭ ھاگرىشى، قوينىڭ مەرىشى،
يىل بويى ئۆكسىمەس پىشىپ تەرلىشى،
جاھاندا ھەممىدىن دېھقان بولماق تەس!

كېتىمەن دەۋاتقان ئوسىنىڭ نېمى،
مېنى تاپ دەۋاتقان ئوغۇتنىڭ كېمى،
ئۇششۇيمەن دەۋاتقان قوناقنىڭ خېمى،
تۇرسا سىرت ئالۋىڭى، ئۆزىنىڭ غېمى،
تالجىقسا ـ ھېرىقسا كېسىلىپ دېمى،
جاھاندا ھەممىدىن دېھقان بولماق تەس!

كېلىدۇ بايرامىلار ئايەمگە تۇتاش،
دېھقانىنىڭ بايرىمى ئوتاش ھەم پۇتاش،
ئوي ـ پىكرى ھېيت ئەمەس ـ ھوسۇلنى بوداش،
ئايەم شۇ قازناقتا كۆپرەك كىرسە ئاش،
مەشرىپى ـ ماتىمى خامانداۋ، ئاداش،
جاھاندا ھەممىدىن دېھقان بولماق تەس!

ئۇ ئەمەس ئۇنۇتقاندار تەلەيلىك كىشى،
توشمايدۇ بىر ئۆمۈر پېنسىيە يېشى،
يوق «تۆمۈر تاۋىقى» ـ ئۇزۇلمەس ئېشى،
يوق مائاش، دەرىجە ئۆستۈرۈش ئىشى،
ئايدا ساق ئوتتۇز كۈن ئىشلەر ياز ـ قىشى،
جاھاندا ھەممىدىن دېھقان بولماق تەس!

يەكشەنبە، شەنبىلەر يوقلىماس ئۇنى،
تەنجىيامۇ، شيۇجيامۇ ياقلىماس ئۇنى،
كانىكول ـ تەتىللەر ساقلىماس ئۇنى،
يوقلايدۇ، ساقلايدۇ ئەمگەك خاس ئۇنى،
شۇ «خاس»لىق باغاشلاپ راست سۆيەر ئۇنى،
جاھاندا ھەممىدىن دېھقان بولماق تەس!

ئۇ تەرگەن پاختىدىن بىزنىڭ ئۈستى باش،
ئۇ چەشلەپ يىغقان دان بىزنىڭ يىگەن ئاش،
ھەم شۇنىڭ لېگەنگە چىققان گۆش ـ ئوتياش،
ئۇ باققان پىلىدىن بىزنىڭ يوتقان تاش،
ئۇ بولغاچ مەرت ھاتەم بىز مۇشۇنداق شاش،
جاھاندا ھەممىدىن دېھقان بولماق تەس!

«مەن، سەن، ئۇ» ـ سەھرالىق، يېزىدىن ئەسلى،
دىمەك بىز ئەسلىدىن دېھقانىنىڭ نەسلى،
نەسلىدىن ياتلاشقان كۆرمەس بەخت ۋەسلى،
قەدىمنى بىلگەنگە ئۇ ئىللىق يەسلى،
يەسلىگە سۆزمىسۇن قول ئاياز پەسلى،
جاھاندا ھەممىدىن دېھقان بولماق تەس!

بەزىلەر دېھقانىنى ساغار كالىدەك،
ساغقانچە بىلىنەر سۈتى چالىدەك،
ئۆزىلا ئاق، ئۇنىڭ كۆڭلى ئالىدەك،
مۇڭلانسا تۈيۈلار تۆھمەت ـ يالىدەك،
رىزقىغا چاڭ سالار ئۆگەي بالىدەك،
جاھاندا ھەممىدىن دېھقان بولماق تەس!

ۋاھ، خەقلەر كەتتىغۇ ئەجەپ «سول» لىشپ،
ھېيلىسى يىلسېرى باردى موللىشپ،
سەھنىدە تۇرۇشۇپ توختام ـ قوللىشپ،
«قاتلىنىپ ئاشتى» ـ دەپ دوكلات يوللىشپ،
مۇكاپات ئېلىشتى «تۆر» نى گوللىشپ،
جاھاندا ھەممىدىن دېھقان بولماق تەس!

ئەللىك كۈن تۇرۇقلۇق خالىس ئەمگىكى،
يىل بويى ئىشلەتتى ھاشار بەگلىكى،
رەت قىلسا تۆلەم بار، قالتىس دەللىكى،
ئەرز قىلسا چار قوندارلار پەللىكى،
دېھقانغا مۇشۇنداق ياشاش تەڭلىكى،
جاھاندا ھەممىدىن دېھقان بولماق تەس!

«تەكىت»تە ئاجايىپ دېھقانىنىڭ رولى،
دېيىلەر: «ئاساسىنىڭ ئاساسى ئۇلى»،
ئەمەلدە بېشى كەڭ، تار ئاياغ يولى،
شۇڭىمۇ تىرىنقى ئۆسمەيدۇ غولى،
ئون فۇڭنى خەجلەشكە تىترەيدۇ قولى،
جاھاندا ھەممىدىن دېھقان بولماق تەس!

ساتقىلى ئەپكىرسە ياڭاق ۋە گۈلە،
ئۇ كېلەر، دەپ: قېنى رەسمىيەت تۆلە!...
بۇ كېلەر: يەر ھەققى تاپشۇرغىن، بولە!...
دەپ قالسا: سەل توختاڭ...دەر: «يوقال ـ ئۆلە!»
ئۇنىڭغا ھەممىسى توقۇيدۇ مۇلە،
جاھاندا ھەممىدىن دېھقان بولماق تەس!

ئۇ دېسە: قېغ ـ تېزەك ھىدى بەستىدە...
ماۋۇ دەر: يول قىستاڭ ئۇنىڭ دەستىدە...
يولنى ئۇ ياسىغان تۇرسا ئەسلىدە،
ھارۋۇسى ماڭالماس كوچا ـ رەستىدە،
ئاھ، گويا ھەممىسى ئۇنىڭ قەستىدە؟
جاھاندا ھەممىدىن دېھقان بولماق تەس!

خەزىنە تارقاتسا: «يۆلەش پۇلى»نى،
بانكىر دەر: «ئۇ بىلمەس بېيىش يولىنى»،
يۇيامدۇ بىزنى، بىز يۇساق قولىنى؟
چىقىرىپ تۇرسا كېيىن دولا ـ غولىنى!
كۆزىمىز كۆرمىسۇن قەرزى تولىنى!
جاھاندا ھەممىدىن دېھقان بولماق تەس!

مۇشۇنداق ھالەتتە، دېھقان بىچارە،
كۆزى ياش، دىلى خۇن، يۈرىكى پارە،
ئەڭنى جۇل، گېلى ئاچ، مىسكىن، ئاۋارە،
ھالىغا ۋاي ئۇنىڭ قەيەردە چارە؟
ھەتتاكى جانغىمۇ تۆلەر ئىجارە،
جاھاندا ھەممىدىن دېھقان بولماق تەس!...

ئۈزۈلەي دېگەندە ماغدۇر يىلىكى،
يۇقۇرغا ئاڭلىنار ئارمان ـ تىلىكى،
ھال سوراپ كېلىشەر خىزمەت ئۆمىكى،
«يېتەمدۇ يىلغا ـ دەپ ئوزۇق ـ يېمىكى؟»
بارى ـ بار، نەھاجەت، «ئۇ ـ بۇ» دېمىكى،
جاھاندا ھەممىدىن دېھقان بولماق تەس!

دېھقان دەر تەكشۈرۈپ كەلگەن ئۆمەككە،
«ئوخشايدۇ ھالىمىز ئەتسىز مۇنەككە»،
بىز گويا قارچۇغا چۈشكەن تۇنەككە،
مۇھتاج بىز يورۇققا، بىر يار ـ يۆلەككە،

«دېمەك تەس بۇ گەپنى سىزدىن بۆلەككە»،
جاھاندا ھەممىدىن دېھقان بولماق تەس!

ساق تۇرۇپ ئىككى قول ـ ئىككى پۇتىمىز،
دەپ تۇرۇپ پايدىلىق پەيتنى تۇتىمىز،
تۇتقانچە بوشىشىپ ھەسرەت يۇتىمىز،
كىملەرنىڭ پەيلىدىن نابۇت پۇتىمىز،
قاچانمۇ ئۇتۇلماي، يېڭىپ ئۇتىمىز،
جاھاندا ھەممىدىن دېھقان بولماق تەس!

جەدۋەللەر «ئاشتى» غا يوللايدۇ سانىنى،
ئالىدۇ سۈپۈرۈپ ئاخىرقى دانىنى،
ئالدايدۇ ئۆزىنى، كۆر بۇ زىيانىنى،
پوچىلىق ـ «نوچىلىق» قىينايدۇ جانىنى،
جەرىمانە توختىماي كولايدۇ يانىنى،
جاھاندا ھەممىدىن دېھقان بولماق تەس!

كۆردۈڭلار ھالىمىز شۇقەدەر ناچار،
قازناقلار قۇپ ـ قۇرۇق، چاشقانمۇ قاچار،
يەي دەسە تۆگىدى، يېمىسە ئاچار،
بىز نېچۈن بۇپ قالدۇق بۇ ھالغا دۇچار،
كەتسەڭلار «چاقتىڭ» دەپ قەھرىنى چاچار،
جاھاندا ھەممىدىن دېھقان بولماق تەس!

ئىشقىلىپ بىرسى بار پەيلى بەزگەكتىن،
ئىمتىياز تەختىدە تۇرۇپ ئەزگەكتىن،
چىقمىسا بۇ قەستىنى بىلگەك، سەزگەكتىن،
بولمىمىز سەرگەردان ـ «جاھان كەزگەك» تىن،
گاراڭ بىز توختىماس تېپىك، تەستەكتىن،
جاھاندا ھەممىدىن دېھقان بولماق تەس!

يۇرت ـ يۇرتتىن تەڭلەيدۇ، كۆڭلەك، چاپان ـ كەش،
ھەشقاللا ئېيتىمىز بولسىمۇ نىمكەش،
بىز شۇنداق تىلەمچى ـ گاداي كۆڭلى غەش،
قىزىق ئىش: يەر مۇنبەت، ھەر خاماندا چەش،
بىلمىدۇق كىم جەمشىت، كىملەر لەيلۈەش،
جاھاندا ھەممىدىن دېھقان بولماق تەس!

ئوغۇتىمۇ «پۇل! » دەيدۇ، يالتىراقمۇ ھەم،
تۇڭمەنمۇ «پۇل!» دەيدۇ، جىنچىراقمۇ ھەم،
«پۇل!» دەيدۇ تاغارمۇ، توقۇناقمۇ ھەم،
«پۇل!» دەيدۇ يولدىكى بوغىناقمۇ ھەم،
پۇل قېنى ؟ پۇل نەدە؟ غەم ئۈستىگە غەم،
جاھاندا ھەممىدىن دېھقان بولماق تەس!

بىزنىڭمۇ باي بولۇپ ئۆتكىمىز يوقمۇ؟
لەۋلىرى ماي بولۇپ ئۆتكىمىز يوقمۇ؟
نامراتلىق نومۇسقۇ، بىزگە ئوزۇقمۇ؟
قىسمەتتىنكى پۈتكىنى ئاھانەت، دوقمۇ؟
يوق ھەتتا تەسەللى ـ «ۋاي نېمە قوق» مۇ؟
جاھاندا ھەممىدىن دېھقان بولماق تەس!...

دېسىمۇ مەركەزدىن باي بولسۇن دېھقان،
كىمگىدۇر ياقمىغاچ دېھقانغا ياققان،
ھەددىدىن ئاشماقتا «ئۈچ قالايمىقان»،
بەس! ئەمدى سالمىساق بولمايدۇ چۈقان!!!،
چاچما، دەپ سېلىقمەش يۈز ـ كۆزگە قوقان،
جاھاندا ھەممىدىن دېھقان بولماق تەس!

دېھقانىنىڭ بەختىگە سانىما قارا،
دېھقانىنىڭ قەلبىنى ئەيلىمە يارا،
دېھقانىنىڭ يولىغا قازمىغىن ئورا،
كىم دېدى «دېھقانىنىڭ قېنىنى شورا»؟
دېھقانىنىڭ بېشىنى سىلا! ھال سورا!!!
جاھاندا ھەممىدىن دېھقان بولماق تەس!

دېھقانمۇ ياشىسۇن، كۈلسۇن، يايرىسۇن،
دېھقانمۇ جاراڭلىق ئۈندە سايرىسۇن،
دېھقانمۇ كۆكلىسۇن، ئۆسسۇن ـ ئاينىسۇن،
قازىنى ماي كۆرسۇن، شورپا قاينىسۇن،
ئۇھ...! دېسۇن، ھېيت ـ بايرام مەشرەپ ئوينىسۇن،
جاھاندا ھەممىدىن دېھقان بولماق تەس!

سەن بىزدەك گەردىنى قاتقان نەدە بار؟
مۆڭە يەپ شاخقا تىغ چاپقان نەدە بار؟
تۈز بەرگەن تۈزلۈقنى چاققان نەدە بار ؟
دېھقاندەك ئەل ـ يۇرتنى باققان نەدە بار؟
ئېيتمىساق بولمايدۇ ئۇنىڭ دەردى بار،
جاھاندا ھەممىدىن دېھقان بولماق تەس!

شائىرمەن دېھقانىنىڭ باغرىدا ئۆسكەن،
شائىرمەن ئۇ بەرگەن زاغرىدا ئۆسكەن،
شائىرمەن ئۇنىڭ ئاش تاغرىدا ئۆسكەن،
شائىرمەن توي كۆرگەن ناغرىدا ئۆسكەن،
يالغانىنى يازماقتىن راست سۆزلەش تەسكەن،
تەس دىسە ھەممىدىن دېھقان بولماق تەس .

1995 ـ يىل 1 ـ ئاي، خوتەن

پال

دىلنۇر رەيھان (فرانسىيە)

ماڭا پال ئاچتۇق،
سورايسىز چوقۇم ئىشىنەمسىز دەپ.
بىلىسىزغۇ بىزدە بار بىر گەپ،
پالغا ئىشەنمە،
لېكىن،
پالسىزمۇ يۈرمە.

ماڭا پال ئاچتۇق،
خىيالىڭدا بىرى بار دېدى.
ئۇي ـ پىكرىڭ ئاڭا يار دېدى.
ئۇنىڭ ئۈچۈن قەلبىڭ زار دېدى.

ماڭا پال ئاچتۇق،
مۇھەببەتتىن باشقا تېمىدا.
دېدى قىزلار نۇرغۇن يېنىدا.
لېكىن ھېچبىرى،
كىرمىدى قۇلاققا.

ماڭا پال ئاچتۇق،
ئىشەنمىدىم ھەر قېتىمقىدەك.
لېكىن ئويلاندىم،
راست بەرداىمۇ بىرىگە يۈرەك؟

تۇنۇگۈنكى پال،
بۈگۈنگىچە خىيالىمدا بار.
راست ئاشقىمۇمەن،
يۈرىكىم بىرىگىمۇ زار
سىرتتا ئىدىم،
ئەتراپىمدا ھەر تىل، ھەر دىدار.
ئۇدۇلۇمدىن كەلدى ياش بىرى،
مانا ماڭا لايىق بىر نىگار.
دېمەك،
ئاشق ئەمەسكەنمەن ھېچ.
بولمىسا،
يۈرىكىم قالار ئىدى تىنچ.
چۈشەندىم ئەمدى،
ئاشق ئەمەسمەن دىل.
ئەمما، ساڭا ئاشق بولغۇم بار،
سېنى ماڭا ئاشق قىلغۇم بار.

شۇنداق،
پالغا ئىشەنمە،
پالسىزمۇ يۈرمە.

مايا بۆشۈكىدە كۆرگەنلىرىم

مۇستافا ئاكسۇ (ئامېرىكا)

ۋاقىت نېمە دېگەن تېز ئۆتكەن ھە! مانا يازلىق تىل تەكشۈرۈش پائالىيىتىم باشلانغىلى ئىككى ھەپتە بولاي دەپتۇ. بۇ قېتىمقى تەكشۈرۈشۈمنىڭ ئاساسلىق مەقسىتى ئىندىئانا ئۇنىۋېرسىتېتى مەركىزى ياۋروپا ـ ئاسىيا تەتقىقاتى فاكۇلتېتىدىكى تىلشۇناسلىق كەسپىي دەرسلىرىم ئۈچۈن ئۆزۈمنىڭ تەتقىقات قىزىقىشى بولغان فونېتىكا ۋە فونولوگىيە تېمىلىرىنى چۆرىدەپ ماتېرىيال توپلاش؛ شۇنداقلا مېكسىكا، گۋاتېمالا، نىكاراگۇئا، ھوندۇراس، كولومبىيە، پېرۇ قاتارلىق دۆلەتلەردە ياشاۋاتقان يەرلىك مىللەتلەرنىڭ تىلىنى ئۇنگە ئېلىپ، ئاۋازلىق تىل ئامبىرى قۇرۇپ ھۆججەتلەپ چىقىشتىن ئىبارەت ئىدى. ئەمەلىيەتتە، بۇ قارارنى چىقىرىشىم فونولوگىيە (تاۋۇش سىستېمىسى) دەرسى بېرىدىغان پروفېسسورۇم كىمبېرلى خلانتو خانىمنىڭ رىغبەتلەندۈرۈشى بىلەن بولغانىدى.

يولغا چىقىشتىن بۇرۇن قايسى دۆلەتتە قانچىلىك تۇرۇش، قايسى قەبىلىلەرنى زىيارەت قىلىش، بارغان جايدىكى كىشىلەرنىڭ ماڭا ماسلىشىپ بېرىش ـ بەرمەسلىكى، بىخەتەرلىكىمگە قانداق كاپالەتلىك قىلىشلار ھەققىدە بەك كۆپ ئويلاندىم. بولۇپمۇ بارغانغا چۈشلۇق بىرىنچى قول ماتېرىيال يىغىش ناھايىتى مۇھىم ئىدى. ھېلىمۇ ئېسىمدە، ئالدىنقى يىلى ئوقۇتقۇچۇم رېبېككانىڭ مېنى شۇ قەبىلىدە ياشاپ باققان بىرسىگە تونۇشتۇرۇشى بىلەن كالىفورنىيە شتاتىنىڭ سان دىياگو شەھىرىدىكى يەرلىك ئىندىئان قەبىلىسى كۇمايايغا تىل تەكشۈرۈشكە كىرىپ، ئىككى ئاي ھەپىلەشكەندىن كېيىن ئەپسۇسلىنارلىق ھالدا ھېچ نېمىگە ئېرىشەلمەي يېنىپ كەلگەنىدىم. تاغنىڭ ئوتتۇرىسىدا سىرتقى دۇنيادىن ئايرىلىپ ياشايدىغان بۇ ئىندىئانلار بۇرۇن مەن تېلېۋىزوردا كۆرگەن جەڭگىۋار، ئوقيا ئېتىشقا ماھىر ئىنسانلارغا ئوخشىمايتتى، ئوچۇقنى ئېيتقانىدا ئۇلار «نامى ئۇلۇغ، سۈپىرىسى قۇرۇق» لاردىن بولۇپ قالغانىدى. پروفېسسورۇم ماڭا ئۇلارغا تەتقىقات ئوبيېكتى سۈپىتىدە مۇئامىلە قىلماسلىقنى جېكىلىگەن ۋە ئۇلارنىڭ سەزگۈرلۈكىنى ئەسكەرتىپ، سوئال سورىغاندا دېققەت قىلىشىم كېرەكلىكى، ئۆزۈمنى ئۇلارنىڭ دوستى قاتارىدا كۆرسىتىشكە تىرىشىشىمنى تاپىلىغانىدى. ئەمما بىر نەچچىسى بىلەن پاراڭلىشىپ

بېقىشقا ئۇرۇنغان بولساموۇ، ئۇلاردىن تىلى توغرىسىدا ھېچقانداق ئۇچۇر ئالالمىغانىدىم. پاراڭ ئەمدى باشلىنىشىغا ئۇلار ئىچىپ مەس بولۇۋالاتتى، تۈيۈقسىزلا بىر يەرلەردە نەشە چېكىۋېلىپ كېلىپ، ئاغزىنى چوڭ ئېچىپ بىر نەسىلەرنى دەيتتىيۇ، نېمە دەۋاتقانلىقىنى بىلەلمەيتىم، بۇ بىچارىلەرگە ئىچىم ئاغرىيتتى.

مەن 30 دىن كۆپرەك دۆلەت ۋە رايونغا بارغان، لېكىن بۇ قېتىمقىسى ھېچقايسىسىغا ئوخشىمايدۇ. بىرىنچىدىن، مەن بۇ قېتىم ساياھەت قىلىش ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى ماتېرىيال توپلاش ئۈچۈن يولغا چىقاتتىم. ئىككىنچىدىن، مەن باردىغان جايلار بىر-بىرىدىن خېلىلا ئىدى. مەسىلەن، گۇئاتېمالا جۇمھۇرىيىتىنىڭ قالايمىقانچىلىقتا نامى بار: زەھەر ئەتكەسچىلىرى ۋە ئوغرى-قاراقچىلار يامراپ كەتكەن، ئادەملىرى بەش دوللار ئۈچۈنمۇ قاتىللىق قىلىدىغان جاي ئىكەنلىكى، چەتئەللىكلەر ئۈچۈن تېخىمۇ خەتەرلىك بولۇپ، كۈندۈزى يالغۇز ماڭغىلى بولمايدىغانلىقى ھەققىدە مش-مش پاراڭلارنى ئاڭلىغانىدىم. ئۇنىڭدىن سىرت، بۇ دۆلەتلەردە بەزگەك، مېننىگىت، ئا ۋە ب تىپلىق جىگەر ياللۇغى، كېزىك ۋە باشقا يۇقۇملۇق كېسەللىكلەر يامرىغان بولغاچقا، بارغاندىن كېيىن ئىچكەن سۇيۇمدىن تارتىپ يېگەن تامىقىمغىچە تولىمۇ ئېھتىيات قىلمىسام بولمايتتى. شۇ ۋەجىدىن مېڭىشتىن ئىككى ھەپتە بۇرۇن دوختۇرنىڭ كۆرسەتمىسى بويىچە ھەر خىل ۋاكسىنىلارنى ئەملەتتىم ۋە كۆڭلۈم جايىغا چۈشتى. ئەمەلىيەتتە، گۇئاتېمالادا ئەڭ كۆپ ماتېرىيال توپلىيالايتىم، چۈنكى مايالىقلارنىڭ ئەۋلادلىرى ۋە يوقلىش گىردابىغا بېرىپ قالغان تىللاردىن بىر نەچچىسى دەل ئاشۇ تۈپراقتا ئىدى. ئەگەر ماتېرىيال توپلىشىم ئوڭۇشلۇق بولسا، بولۇپمۇ بايقالمىغان تاۋۇشلارنى تاپالسام بۇنىڭدىن كېيىنكى تەتقىقاتىمغا كۆپ پايدىسى بولاتتى. ئۇيان ئويلاپ بۇيان ئويلاپ ۋاقتىمنىڭ كۆپ قىسمىنى گۇئاتېمالا جۇمھۇرىيىتىدە ئۆتكۈزۈشنى پىلانلىدىم.

لاتېن ئامېرىكىسىدىكى دۆلەتلەردىن مېكسىكا، كوستارىكا، پاناما، كولۇمبىيە، برازىلىيە، ئارگېنتىنا، چىلى قاتارلىق دۆلەتلەرنىڭ ئىسمى ناھايىتى تونۇش بولسىمۇ، گۇئاتېمالا دېگەن بۇ دۆلەتنى مەن بۇرۇن پەقەت ئاڭلاپ باقمايتكەنمەن. ئالدىنقى ئايدا پروفېسورۇم خىلانتو خانىم يوقلىش ئالدىدا تۇرغان تىللارنىڭ فونولوگىيىلىك ئالاھىدىلىكى ئۈستىدە توختالدى، ۋە مايالىقلارنىڭ مەدەنىيەت بۆشۈكى گۇئاتېمالا دۆلىتىدە نۇرغۇن تىللارنىڭ بولغانلىقى، ئەمما ئىسپانىيەلىكلەرنىڭ مۇستەملىكىسىگە ئايلانغاندىن كېيىن داۋاملاشقان ئاسىملاتسىيە تۈپەيلىدىن تىللارنىڭ يوقلىش گىردابىغا بېرىپ قالغانلىقى ۋە ئىنتىزا مايان تىلىنى ئاران 12 كىشى بىلىدىغانلىقىنى ئېيتتى.

— بىلىسىلەر، شىمالىي ئامېرىكا ۋە لاتېن ئامېرىكىسىدىكى ئىنگلىزتىلى، ئىسپان تىللىرى «ئىگە ـ خەۋەر ـ تولدۇرغۇچى» شەكلىدە بولىدۇ، بىراق بۇ تۈپراقلاردا ياشاپ ئۆتكەن ئازتەكلەرنىڭ تىلى «ئىگە ـ تولدۇرغۇچى ـ خەۋەر» شەكلىدە، بۇنىڭدىن باشقا مايا تىلىنىڭ ھەممىسى بولمىسىمۇ بەزى دېئالېكتىكلىرى ئوخشاش «ئىگە ـ تولدۇرغۇچى ـ خەۋەر» شەكلىدە. جانلىق بىر مىسال مانا ئالدىمىزدا تۇرۇپتۇ، بەزىلەر بىلمەيدىغۇ دەيمەن، سىنىپىمىزدىكى مۇستافانىڭ ئانا تىلى ئۇيغۇر تىلى، ئۇيغۇر تىلى ئالتاي تىل سىستېمىسىغا تەۋە بولغاچقا، «ئىگە ـ تولدۇرغۇچى ـ خەۋەر» ھالىتىدە كېلىدۇ. بىزگە ياردىمى تېگىدىغان بەزى يەرلىك تىللار يوقاپ كېتىۋاتىدۇ، ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشى مەزگىلىدە ئىندىئان تىللىرىدىن بىرى بولغان ناۋاخو تىلىنىڭ ئامېرىكىغا بەك چوڭ ياردىمى تەگكەن. بىز تىل ئارقىلىق ياپونىيەنى يېڭىۋالغان، ـ دېدى پروفېسورۇم كۈلۈپ تۇرۇپ.

ـ Hill دېگەن سۆزنى ئۇيغۇر تىلىدا نېمە دەيدۇ؟ ـ دەپ سوردى ئوقۇتقۇچۇم.

— «تۆپە» دەيمىز.

— تۈرك تىلىدىچۇ؟

— «تەپە» دەيمىز.

— مايالار «تەپەك» دەيدۇ.

ـ ھە؟

ـ سەنچە بۇ بىر تاسادىپىيلىقمۇ؟

ـ بىر نەرسە دېيەلمەيمەن، پروفېسسور. «مۇقتئەسى» دېگەن كىتابتا ئوقۇشۇمچە يەرلىك ئىندىئانلار ۋە باشقا خەلقلەر موڭغۇل ئېگىزلىكىدىن كۆچۈپ، سىبىرىيەدىن ئۆتۈپ بېننىڭ بوغىزىنى كېسىپ ئامېرىكا قىتئەسىگە بارغانكەن. ئەلۋەتتە، بۇ پەقەت بىر كۆز قاراش.

ـ ناھايىتى ياخشى، ئۇنداق بولسا بۇ توغرىسىدا ئازراق ئىزدىنىپ كېلەر ھەپتىدىكى دەرستە بىزگە 20 مىنۇت ئەتراپىدا لېكسىيە سۆزلەپ بەرگىن. ئۇيغۇر تىلى ھەققىدىمۇ توختىلىپ، ساۋاقداشلىرىڭنى خەۋەردار قىلساڭ تېخىمۇ ياخشى.

شۇنداق قىلىپ بەزى ماقالىلەرنى ئوقۇدۇم ۋە كېينىكى دەرستە لېكسىيە سۆزلىدىم. ئامېرىكىلىق ساۋاقداشلىرىم ئۇيغۇر تىلى ھەققىدە سوئاللارنى ياغدۇرۇشقا باشلىدى، ناھايىتى ئوبدان تەييارلىق قىلغانلىقىم ئۈچۈن تەمتىرىمەي جاۋاپ بېرەلىدىم. شۇ سەۋەپلىك سىنىپتىكى ئوچ ساۋاقدىشىم مېنى بەكمۇ سۆيۈندۈرۈپ مەۋسۇملۇك ئىمتىھان پىلانىغا ئۇيغۇر تىلىنى تاللاپ ماقالە يازدى. ئەمما لېكسىيەمدە مايالار توغرىسىدا كۆپ ئۇچۇر بېرەلمىدىم، چۈنكى ماتېرىيال چەكلىك ئىدى. يەنە بەزى ماتېرىياللارنىڭ مەنبەسى ئېنىق بولمىغانلىقتىن ئىشەنچلىك دەرىجىسى تۆۋەن ئىدى، بۇلارنى دەرسخانىدىكى ئىلمىي سۆھبەتتە سۆزلىسەم قايىل قىلىش كۈچى بولمايتتى. لېكىن كۈتۈپخانىدىن بىر قىسىم مۇھىم ئۇچۇرلارنى يېغىپ، ساۋاقداشلىرىم بىلەن ئورتاقلاشتىم. شۇنىڭ بىلەن بىرگە مەۋسۇملۇك ئىمتىھانىمنى تۈگىتىپلا، كېينىكى تەتقىقاتلىرىم ئۈچۈن ماتېرىيال توپلاش ئىستىكىم بارغانسېرى كۈچەيدى.

مانا مەن ھازىر مېكسىكا شەھىرىگە 97 كىلومېتىر كېلىدىغان تېوتىخۇاكاندىكى بىر ھەپتىلىك تەكشۈرۈش ۋە ئۆگىنىشىمنى ئاياغلاشتۇرۇپ، گۋاتېمالا جۇمھۇرىيىتىدىكى شېلا دېگەن جايدا ـ مايالىقلار ياشايدىغان كېچە ۋە مام دىئالېكتىكىدە سۆزلىشىدىغان قوۋمنىڭ ئىچىدە تۇرۇۋاتىمەن ۋە ئۇلار بىلەن يۈزتۇرانە كۆرۈشۈپ تىل ماتېرىيالى توپلاشقا كىرىشۋاتىمەن. بۇ يەرگە كېلىش ئۈچۈن مەن ماگمىغان تاغ-دالا قالمىغان بولسىمۇ، بىخەتەر كېلىۋالدىم. سەپەردىكى سەزگۈرەشتىلىرىمنى، مېكسىكا دۆلىتىدىكى تېئوتىخۇاكانلارنىڭ تىلى ۋە ئۇلار قۇرۇپ چىققان غايەت زور ئاي ۋە قۇياش پىرامىداسى توغرىسىدا كېيىن تەپسىلىي توختىلىپ ئۆتىمەن. مەن كەلگەن شېلا دېگەن يەر گۋاتېمالا جۇمھۇرىيىتىنىڭ غەرب تەرىپىگە جايلاشقان بولۇپ، ئۆزىنى مايا دەيدىغانلار خېلى كۆپ. بۇ جايدىكى مايالىقلار ئاساسەن چاڭلاشمىغان. مەن ئۆيدە تۇرۇۋاتقان مايالىق كۆيۈمچان موماي روسانىڭ دېيىشىچە، ئەينى ۋاقىتتا ئىسپانلار تاجاۋۇز قىلغاندا ئۇلارنىڭ تەققى-تۇرقىنى بەك سەت دەپ پەس كۆرگەن، شۇنداقلا پۈتۈن كىتابلىرىنى دېگۈدەك كۆيدۈرۈۋەتكەن، بۈگۈنكى كۈندە پەقەت ئوچ پارچىلا كىتابى ساقلىنىپ قالغان ئىكەن. بۇ يەردە مايالىقلار بىلەن مايالىقلار قۇدىلىشىكەن. كەلگەن بۇ بىر نەچچە كۈندىن بۇيان شۇنىڭغا دىققەت قىلدىمكى، گەرچە مايالارنىڭ مەدەنىيىتى ئىسپانىيەنىڭ قولى ئاستىدا ۋەيران بولۇپ رېۋايەتكە ئايلىنىپ كەتكەن بولسىمۇ، ھېلىھەم مايالارنىڭ ئىزناسى يوقالمىغان ئىدى. كۈندىلىك تۇرمۇشىدا مايا ئايالىرى ئۆزىنىڭ كەشتىلەنگەن ئەنئەنىۋى ئۇزۇن كانۋاي كۆڭلەكنى كىيىدىكەن ۋە چېچىنى ئىككى ئۆرۈپ رەڭگارەڭ لېنتا تاقاپ شۇنداق چىرايلىق ياسىنىدىكەن. بەزىلىرى كۆك تەڭرىگە، بەزىلىرى كاتولىك دىنىغا ئېتىقات قىلىدىكەن. مەن تۇرغان ئۆي مايالىقلارنىڭ ئۆيى بولۇپ ئاجايىپ مېھماندوست ئىدى، بەزىدە ئۆزەمنى خۇددى يۇرتىمىزدىكىدەك ھېس قىلىپمۇ قالدىم. قىزىقارلىق يېرى شۇكى مەيلى مېكسىكىدا مەيلى بۇ يەردە بولاي ھەممەيلەن مېنى لاتىن ئامېرىكىلىق دەپ ئويلاپ قالدى. ئالدىنقى ھەپتە مېكسىكىنىڭ تېئوتىخۇاكاندا كېتىۋاتسام ناتونۇش بىرى ئىسپان تىلىدا ناھايىتى تېز سۆزلەپ كەتتى، مەن ئىنگلىز تىلىدا: «خاپا بولماي ئاستىراق سۆزلىسىڭىز، مەن ئاڭقرالمىدىم» دېسەم: «قارا، تېخى ئۆزەڭنىڭ مېكسىكىلىقلىقىڭدىن ئىزا تارتىپ ئىنگلىزچىدا سۆزلەپ كەتتىڭمۇ؟» دېگەندى. شۇ چاغدىلا مەن بۇ چىرايىم بىلەن لاتىن ئامېرىكىدا بىخەتەر بولغۇدەكمەن، دەپ ئويلىغانتىم. بۇ دۆلەتتىمۇ روسا موماي ۋە باللىرى ھەر كۈنى چاقچاق قىلىپ: «سېنىڭ چىرايىڭ تېپىك لاتىن ھەتتا بىز مايالارغا ئوخشايدىكەن، بىزگە بالا بولامسەن؟» دەپ قويۇاتتى. مەنمۇ بۇ ئوخشاشلىقتىن بەكلا ھەيران ئىدىم ئېچىمدە. مەنلا ئەمەس بەزى ئۇيغۇر دوستلىرىممۇ بۇ يەرگە كەلسە چېنىپ كەتمەيتتى.

60 ياشلىق روسا موماي ماڭا زېرىكمەي بىلگىنىنى چۈشەندۈرەتتى. ئىنگلىزچىلى بىلمىگەچكە، مەن بىلەن ئىسپان تىلىدا سۆزلىشەتتى. ئەمەلىيەتتە بۇ يەردە روسالا ئەمەس ھەممە ئادەم ئىنگلىزچىلى بىلمەيدۇ. مەن ھەر كۈنى چۈشتىن كېيىن كىچىك ئۇنئالغۇمنى ئېچىپ ئاۋاز

ئېلىشقا باشلاپ، مەلۇم سۆزنىڭ مايا تىلىدىكى كېچە دىئالېكتىدا نېمە دېيىلىدىغىنىنى سورايتتىم. موماي ئېرىنمەي جاۋاب بېرەتتى. روسا موماي ماڭا شېلادىن پىيادە بەش سائەتتە بارغىلى بولىدىغان، تاغ ئىچىدە سىرتقى دۇنيادىن خالى ياشايدىغان مايالار ھەققىدە سۆزلەپ بېرىپ، كېلەر ھەپتە شۇ يەرگە بېرىشىمنى تەۋسىيە قىلدى. شۇنداق قىلىپ يەنە يانار تاغلارنى ئاتلاپ كارۋان بولدىغان بولدۇم.

گۋاتېمالا جۇمھۇرىيىتىدە كۈنلەر ناھايىتى تېز ئۆتمەكتە. بۇ يەرگە ئاستا ـ ئاستا ئۆزلىشىپمۇ قالدىم. لېكىن كەلگەندىن بېرى لەگمەننى ئاجايىپ سېغىندىم، ئاپامنىڭ ئەتكەن لەگمىنى كۆزۈمگە كۆرۈنۈپ كەتتى، ھەتتا چۈشۈمدىمۇ بىر ئىككى قېتىم لەگمەن چۈشەپ چىقتىم. ۋاقىت پەرقى بولغاچقا، مەن ئۇخلايدىغان ۋاقتىتا گۈزەل يۇرتۇم ئاقسۇدا ئىككىنچى كۈنى چۈش بولىدۇ. دوستلىرىم ئۈندىدار چەمبىرىكىگە چىقىرىپ قويغان نازۇ ـ نېمەتلەر ۋە ئەمدى ئالا بولاي دېگەن غورىلارغا قاراپ شۆلگەيلىرىم ئېقىپ، قورسىقىم كورۇلداپ كېتىدۇ. «ۋاي ئىسىت، تەتلىدە بارغان چېغىمدا دادام، ئاپام ۋە قېرىنداشلىرىمنى ماڭا تامان يېگۈزۈش ئۈچۈن يالۋۇرتقانلىرىم» دەيمەن ئىچىمدە. بولۇپمۇ جېنىم دادام شۇنچە چوڭ بولۇپ قالغان بولسامۇ: «ھە بالام، ماۋۇنى يەۋېلىڭ، ئامېرىكىدا يوق، ماۋۇ ئەنگلىيەدە يوق، تۈركىيەدە يوق، دۇبەيدە يوق» دەپ تاماققا زورلايتتى. بۇ كۆرۈنۈشلەر كۆز ئالدىمغا كېلىپ دادام، ئاپامنى ئويلاپ ئىختىيارسىز كۆزۈم نەملىنەتتى. مەن گەرچە 13 يېشىمدا ئۆيدىن ئايرىلىپ، ئىچكىرى ئۆلكىلەر ۋە چەتئەللەردە ئوقۇپ ئىشلەۋاتقان بولساممۇ، پەقەت تاماق دەردى تارتىپ باقمىغان ئىدىم. بارغانلا يېرىمدە دېگۈدەك ئۇيغۇر رېستورانلىرى بار ئىدى، رېستوران يوق دۆلەتلەردە بولسا ئۇيغۇر قېرىنداشلىرىمنىڭ مېنى تونۇمىسىمۇ ئۆيلىرىگە تەكلىپ قىلىپ مېھرلىك تائاملىرىمزغا ئېغىز تەگكۈزۈشى بىلەن ئۇزۇنغىچە بېسىلمايدىغان بۇ سېغىنىشىمنى بېسىپ كەلگەن ئىدىم. شېلاغا كەلگەندىن كېيىن ئۆزۈم تاماق ئېتىپ باقاي دېسەممۇ شارائىت يار بەرمىدى. بۇلارنىڭ ئوچىقىدا لەغمەن ياكى پولۇ ئېتىش ئۈچۈن ئاز دېگەندىمۇ تۆت سائەت ۋاقتىمنى ئاجراتمىسام بولمايتتى، بىراق مەن ئۈچۈن بىر ۋاق قورساق توقلاشقا تۆت سائەت سەرپ قىلىش بەكلا ھەشەمەتچىلىك سانىلاتتى. مەن تۇرۇۋاتقان رايوننىڭ ئىسمى شېلا دېگەندىم، تولۇق ئىسمى كېتسالتېنانگو. مايالىق ئوقۇتقۇچۇمدىن سوراپ «كېتسال» دېگەن گەپنىڭ «ئۇلۇغ» دېگەن مەنىدە ئىكەنلىكىنى بىلدىم، ئۆزۈمچە بۇ گەپنى تۈركچىدىكى «قۇتسال» دېگەن سۆزگە باغلاپ، بۇ بازارنى «قۇتسال تېنانگو» دەپ ئاتىۋالدىم. بۇ جاي گۋاتېمالا جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئىككىنچى چوڭ تاغلىق رايونى بولۇپ، كېچە ـ كۈندۈزنىڭ تېمپېراتۇرا پەرقى خېلىلا چوڭ. كۈندۈزى ئاپتاپتا كۆيسىگىز، ئاخشىمىدىكى سوغۇقتا ھەم پۈتۈن كېچە ياغقان يامغۇرنىڭ تەسىرىدە

ئاجايىپ تىترەيسىز. بۇ يەردە تەخمىنەن 100 مىڭچە نوپۇس بولۇپ، تۇرمۇش سەۋىيەسى خېلىلا تۆۋەن، نامراتلار كۆپ، داۋاملىق بۇلاڭچىلىق ۋەقەلىرى كۆپ يۈز بېرىدۇ. مەندەك چەتئەللىكلەر كۆپ ھاللاردا يەرلىكلەرنىڭ بىرىنچى ئولجىسىغا ئايلىنىپ كېتىدۇ. تەلىيىمگە چىرايىم بۇلارغا ئازراق ئوخشىغاچقا، مېنىڭ چەتئەللىك ئىكەنلىكىمنى ئاسانلىقچە بىلەلمىدى. مەن ئۆيىدە تۇرۇۋاتقان مايالىقلار ماڭا ھەر كۈنى دېگۈدەك ھەرگىزمۇ پۈزۈر كېيىنۋالماسلىقنى، سىرتقا چىققاندا تېلىفون ۋە پورتمال ئالماسلىقنى قايتا ـ قايتا جېكلەپ تۇرغاچقا، ئۆزۈممۇ بەك دىققەت قىلدىم. ھېلىمۇ ئۇنتۇمايمەن، ئالدىنقى يىلى مېكسىكىغا بارغاندا ئىككى يانچۇقچىنىڭ ھۇجۇمىغا ئۇچرىغان ئىدىم. تېلىفونۇم ۋە پۇلۇمنى ئېلىۋالغاندىن سىرت، ئۈستۈمدىكى كاستيۇم ـ بۇرۇلكىنى سالدۇرۇۋالغان ئىدى. ئىككى يانچۇقچىغا قارشىلىق كۆرسىتىش جەريانىدا، ئۆمرۈمدە تۇنجى قېتىم ئېسىمدىن چىقمىغۇدەك مۇشتتىن ئىككىنى يەپ ئامېرىكىغا ئاران كېلىۋالغانىدىم. شۇڭلاشقىمۇ بۇ قېتىم ئالاھىدە ئېھتىياتچان بولۇپ كەتكەنىدىم. ئەمما مېنى تولىمۇ خوشال قىلغىنى، بۇ يەرنىڭ نوپۇسى 100 مىڭچە بولسىمۇ 12 ئالىي مەكتەپ بار ئىكەن. گەرچە ئالىي مەكتەپلەرنىڭ كۆلىمى كىچىكرەك بولسىمۇ، ئەسلىھەلىرى ئانچە ئىلغار بولمىسىمۇ، بۇ بىلىم يۇرتلىرىنىڭ پۈتۈن رايوندىكى كىشىلەرنىڭ تەربىيلىنىشىدە مۇھىم رول ئويناۋاتقانلىقى ئېنىق ئىدى. مەن تۇرۇۋاتقان ئۆيدىكى 60 ياشلىق روسا خانىمنىڭ بىر بىرىدىن ياخشى تەربىيىلەنگەن تۆت بالىسى بولۇپ، ھەممىسى شېلادىكى سان كارلوس ئۇنىۋېرسىتېتىدا ئوقۇغان، چوڭى ئادۋوكات، ئىككىنچىسى دوختۇر، يەنە بىرى بوغالتىر ۋە كەنجىسى يۇمشاق دېتال ئىنژېنېرى ئىكەن. روسانىڭ دېيىشىچە، يولدىشى بۇرۇن باشلىق بولغاچقا، ئۇلارنىڭ ئىقتىسادى بىر قەدەر ياخشى بولۇپ، پەرزەنتلىرىنى ئوقۇتۇشتا پۇلدىن جىق قىسىلماپتۇ. بۇ دۆلەتتە ئالتە يىللىق ھەقسىز مەجبۇرى مائارىپ يولغا قويۇلغان. نۇرغۇن مايالار پۇلى بولمىغانلىقتىن، باشلانغۇچنى پۈتتۈرۈپلا ئوقۇشتىن توختاپ قالىدىكەن، ھەتتا بەزىلىرى پەقەتلا ئوقۇمايدىكەن. باشلانغۇچ مائارىپى ھەقسىز بولسىمۇ كىتاب پۇلى، مەكتەپ فورمىسى ۋە باشقا پارچە ـ پۈرات خىراجەتلەرنى يەنىلا ئۆز يېنىدىن چىقىرىشقا توغرا كەلگەچكە ۋە نۇرغۇن مايالار ئۇچۇن مۇشۇ پۇلمۇ جىق بىلىنگەچكە، بالىلىرىنى ئوقۇتۇشتا بەكلا قىينىلىدىكەن. سان كارلوس ئۇنىۋېرسىتېتىدا ستاتىستىكا ۋە ھېساب تەكشۈرۈش دەرسلىرىنى بېرىدىغان پروفېسسور پېدرو خوسې مېئونيو ئېسترادا مەن بىلەن كەچلىك تاماقتا پاراڭلاشقاچ، مايالارنىڭ 60% تىن كۆپرەكىنىڭ ساۋاتسىز ئىكەنلىكىنى ئېيتتى. ئۆتمۈشتە مۇجىزىۋى مايا مەدەنىيىتىنى يارىتقان مايالار بۈگۈنگە كۇندە مۇشۇنداق بىچارە ھالغا چۈشۈپ قاپتۇ. مەن بۇ ئائىلىنى بەكمۇ ياخشى كۆردۈم، لېكىن چايغا تۇز ۋە قىزىلمۇچ سالىدىغان ئادىتىگە كۆنەلمىدىم. يېڭى كەلگەن چېغىمدا ھەر كۈنى سەھەردىكى ناشتىلىقتا روسا خانىم مەندىن سورىمايلا كۆكۈلچەكلىك بىلەن چېيىمغا تۇز ۋە قىزىلمۇچ سېلىپ قوياتتى، مەنمۇ كۆڭلىنى ئايلاپ ئىچەتتىمىۇ، دەردىمنى ئۆزۈملا بىلەتتىم. ئاخىرى چىدىمايى چىرايلىق تەلەپپۇزدا: «بۇنىڭدىن كېيىن چاينى ئۆزۈم قۇيىاي» دەپ ئىلتىماس قىلدىم. كېيىن قاراپ باقسام مايالار مەيلى چاي ئىچسۇن ۋە ياكى پىۋا ئىچسۇن، تۇز ۋە مۇچنى قوشۇپ ئىشلىتىدىكەن. بۇنىڭ سەۋەبى توغرىسىدا مەن تېخى ئېنىق بىر جاۋابقا ئېرىشەلمىدىم.

بۇ رايوندا كىشىلەر مايالار ۋە لاتىنلار دەپ ئىككىگە بۆلۈنىدۇ. مايالارنىڭ پەرقىنى ئېيتىپ بېرىش ناھايىتى ئاسان. مايالار پاكار، دىققاق ۋە تېرىسى قارامتۇل كېلىدۇ، دەپ ئۆتكىنىمدەك، ئاياللىرى ئۆزىنىڭ چىرايلىق كەشتىلەنگەن ئەنئەنىۋى كىيىمىنى كىيىدۇ ۋە ياغلىق ئارتىدۇ. مايالارنىڭ سەيشەنبە، يەكشەنبە بازىرىغا بارغاندا ئۇلارغا قاراپ زوقلىنىپ قاراپ كېتىمەن، خۇددى ئانا يۇرتۇم ئاقسۇنىڭ دېھقان بازىرىدا كېتىۋاتقاندەك ھېس قىلىمەن. مايالارنى باشقىلاردىن ئايرىشنىڭ يەنە بىر ئۇسۇلى بولسا بوي ئېگىزلىكى، مايالار ئۇچۇن 165 سانتىمېتىر خېلى ئېگىز ھېسابلىنىدىكەن. شۇڭا بۇ يەرگە كەلگىنىمدىن بېرى كىم كۆرسە «مۇي ئالتو، مۇي ئالتو» يەنى «بەك ئېگىز» دېگىنىنى ئاڭلاپ كېلىۋاتىمەن. مېنىڭ 177 سانتىمېتىرلىق بويۇم بۇلارغا ئېگىز كۆرۈنسە، ھەقىقىي بويى ئېگىزلەرنى كۆرسە تېخىمۇ ھەيران قېلىپ ئاغزى ئېچىلىپ قالغۇدەك.

مايالار ناھايىتى دوستانە ۋە ئاقكۆڭۈل بىر مىللەت. بىر نەرسە سورىسىڭىز ئىرىنمەي ـ تېرىكمەي دەپ بېرىدۇ، ياردەم قىلىدۇ. ئۆيلىرىنى پاكىز تۇتىدۇ، مەيلى قانچىلىك نامرات بولۇپ كەتسۇن، پاكىز كىيىنىدۇ. لېكىن مەن بۇلارنىڭ بەزى قىلقىلىرىنى تېخىچە قوبۇل قىلالمىدىم. كەلگىنىمدىن بېرى ئەڭ كۆپ كۆرگىنىم كىشىلەرنىڭ باغچىلاردا ياكى كوچىلاردا ئۇدۇل كەلگەن يەرگە ھاجەت قىلىشى ئىدى. بىزنىڭ يۇرتلاردىمۇ بۇنداق ئەھۋال يوق ئەمەس بار. لېكىن بىزنىڭ كىشىلەر ھېچ بولمىغاندا ئۆزىنى سەل دالدىغا ئېلىشنى بىلىدۇ، ئەممىا بۇلاردا بۇنداق بىر ئۇقۇم يوقتەك. ھەر كۈنى دېگۈدەك مايا ئەرلىرىنىڭ ئەتراپىدىكىلەرگە دېققەت قىلماسىتىن، باغچىدا ئۆرە تۇرۇپلا ھېچ ئىش بولمىغاندەك كىچىك تەرەت قىلغىنىنى كۆرۈپ، ياقامنى چىشلەپ سالمەن. بۇ ئىش بىر قېتىملا بولمىدى، نەگىلا قارىسام ئوخشاش ئىش كۆزۈمگە چېلىقىدۇ. ئالدىنقى كۈنى مايا تىلى دەرسىمدىن چۈشۈپ ئوقۇتقۇچىۇم سېرخيو بىلەن پاراڭلىشىپ مېڭىۋاتاتتىم، ئوقۇتقۇچىۇم يولدا كېتىۋېتىپلا: «مۇستافا، بىر مىنۇت» دەپ چوڭ يولنىڭ ئۇستىدىلا سىيرىتمىسىنى ئېچىپ ئادەم جىق يەرگە قاراپ ھاجەت قىلىشقا باشلىدى، «ئاھ خۇدا، ئوقۇتقۇچۇممۇ شۇنداق قىلۋاتىدىغۇ؟» دېگىنىمچە ئىچىمدە ئۇنى مېڭىنى تىللاپ چىقتىم. ھاجەت قىلىپ بولۇپ ئوقۇتقۇچۇم كۈلۈپ تۇرۇپ: «ئەمدى ماڭايلى» دېۋىدى، مەن پەقەت چىدىيالماي:

ـ سېرخيو، يولدا بۇنداق ھاجەت قىلساڭ قانداق بولغىنى؟ مەن بۇ قىلقىنى پەقەت قوبۇل قىلالمىدىم. بۇ دېگەن چوڭ يول تۇرسا، يولدا كېتىپ بارغان خانىم ـ قىزلاردىن خىجىل بولمامسەن؟ ـ دېدىم.

ـ ياق، بۇ دېگەن بىزدە ئادەت، ھېچقىسى يوق، ھېچكىم ئېغىر ئالمايدۇ، خالىساڭ سەنمۇ تەرەت قىلساڭ بولىدۇ، ـ دەپ جاۋاپ بەردى ئوقۇتقۇچۇم.

بۇ گەپنى ئاڭلاپ چۆچۈپ كەتتىم. تۇۋا، بۇنى قانداقمۇ ئادەت دېگىلى بولسۇن، بۇ بىر مەدەنىيەتسىزلىكتۇ؟

ئۆيگە كىرىپ كەچلىك تاماق ۋاقتىدا روسا مومايغا دېدىم:

ـ دونيا (تۇي قىلغان ئاياللارغا ئىشلىتىلدىغان ھۆرمەت سۆزى) روسا، مەن بۇ يەرنى بەك ياقتۇردۇم، لېكىن بىر ئىشنى تېخىچە قوبۇل قىلالمىدىم.

ـ نېمىنى قوبۇل قىلالمىدىڭ؟ بىرەر ئىش بولمىغاندۇ؟

ـ بۇ يەردىكى خەقلەر نېمانداق كۆرگەنلا يەرگە تەرەت قىلىدۇ؟ يەنە كېلىپ ئاممىۋى سورۇندا باشقىلارغا ئېچىپ كۆرسىتىپ تۇرۇپ!

ـ ھاھاھاھا، بىز كۆنۈپ كەتتۇق، ـ دېدى مومای ئېرەڭشىمەي تۇرۇپ.

ئەگەر دونيا روسا «بۇ ئىش پەقەت قاملاشماپتۇ» دېگەن بولسا ئىدى، مەن «ھە، بۇ پەقەت بىر قىسىم كىشىلەرنىڭ يامان ئىللىتى ئىكەن» دەپ چۈشىنىپ، بۇنىڭدىن كېيىن ھاجەت قىلغانلارنى كۆرسەم تويغۇدەك تەنبىھ بەرگەن بولاتتىم. لېكىن «يەكچەشمىنىڭ شەھىرىگە بارساڭ، بىر كۆزۈڭنى قىسىۋال» دەپتىكەن ئاتىلىرىمىز، مومای چېغىدا «ھېچقىسى يوق» دەۋاتسا، مەن نېمىمۇ دېيەلەيتتىم!؟

مەن ياقتۇرمىغان يەنە بىر ئىش شېلادا لالما ئىتلار بەك كۆپكەن. كېچىكمىدە ئىت قوغلاپ كەتكەن بولغاچقىمۇ، ئىتتىن بەكلا قورقىمەن. شۇڭا ئامېرىكىدىكى ۋاقتىمدا ئاچامنىڭ ئوغلى: «ئاكا، ئىت باقايلى» دەپ كۈندە يېلىنغان بولسىمۇ، قوشۇلماي ئاخىرى ئۇنىڭغا بىر مۇشۇك بېقىپ بەرگەن ئىدىم. سەپەرگە ئاتلىنىشتىن بۇرۇن دوختۇر ماڭا غالجىر كېسىلىنىڭ ۋاكسىنىسىنمۇ ئەملىگەن ئىدى، بۇنىڭ ئۈچۈن دوختۇرۇمغا مىڭ رەھمەت ئېيتتىم. بۇ يەردە كوچىدىكى ئىتنى كۆرسەم 40 مېتىر يىراقتا تۇردۇم. ھېلىمۇ ياخشى بۇ ئىتلار ئادەمگە ئېتىلمايتتى، لېكىن يېرىم كېچە بولغاندا ھاۋۇشپ پەقەت ئارام بەرمەيتتى. روسا مومای مەندىن ئەنسىرەپ: «ساڭا بىر شەخسى شوپۇر تېپىپ بېرەيلىمۇ؟ سېنى خالىغان يېرىڭگە ئاپىرىپ قويىدۇ» دېگەندە، ھەسەلپتە ماڭا بەكمۇ خوش ياقتى، لېكىن ئويلاپ باقسام مەن بۇ يەرگە تۇرمۇش ئۈگەنگىلى ۋە ماتېرىيال يىغقىلى كەلگەن تۇرۇقلۇق، شوپۇر ياللاپ يۈرسەم پەقەت ياراشمىغۇدەك. شۇڭا يەنىلا پىيادە مېڭىشنى تاللىدىم. بەزىدە ئۇزاقراق يەرلەرگە Chicken Bus دەيدىغان ماشىنا بىلەن باراتتىم. مەن بۇ گەپنى مەنسىي بويىچە «توخۇبۇس» دەپ تەرجىمە قىلۋالدىم. توخۇبۇس ئەمەلىيەتتە ئامېرىكىدا ئىشلىتىلىپ تاشلاندۇق بولۇپ قالغان مەكتەپ ماشىنىلىرى ئىدى. بۇ دۆلەتكە سېتىپ يېرىلگەندىن

كېيىن يەرلىكلەر بۇ ئاپتوبۇسلارنى ھەر خىل رەڭلەر بىلەن بويىاپ خېلى ئىسكەتلىك قىلىپ قويغان ئىكەن. بۇ ئاپتوبۇسلارنىڭ توخۇبۇس دەپ ئاتىلىشىدا ئىكى خىل سەۋەپ بار. بىرى، بۇ توخۇبۇسلاردا 3 ئادەم ئولتۇرىدىغان يەرگە بەزىدە 7 ئادەم ئۇستى-ئۈستىگە ئولتۇرۇپ كاتەكتىكى توخۇدەك قىستىلىشىدۇ. ئىككىنچى سەۋەبى بولسا ماشىنغا توخۇ، ئۆردەك، توڭگۇز، قوي دېگەندەك چارۋا ھايۋانلارنىمۇ بېسىپ ماڭىدۇ. ھەر قېتىم توخۇبۇسقا چىققاندا توڭگۇزلارنىڭ چىرقىراشلىرى ۋە پۇشۇلداشلىرى، قويلارنىڭ مەرەشلىرى، توخۇلارنىڭ قاقىلداشلىرى قۇلاق مېڭەمنى يەپ، مېنى داد-پەريات دېگۈزەتتى. «ئاھ خۇدا، نېمىشقىمۇ چىققانمەن؟ بەش سائەت كەتسىمۇ پىيادە ماڭسامچۇ» دەيتتىمىۇ، ئامالسىزلىقتىن يەنە چىقىپ قالاتتىم. يەنە كېلىپ ماشىنا بەكلا كونا، يوللار خەتەرلىك بولغاچقا، مەنمۇ ماشىنا بىلەن تەڭ چايقىلىپ ئۇچەي باغرىم ئاستىن-ئۈستىن بولۇپ كېتەتتى.

گەرچە شارائىت مۇشۇنداق بولسىمۇ، كۆنلىرىم ئىنتايىن خوشال ئۆتمەكتە. چۈنكى مەن ئۆزۈم ياقتۇرىدىغان ئىشلارنى قىلۋاتىمەن ئەمەسمۇ؟! ھەم بۇ يەرگە كېلىش ھەممە كىشىگە نىسىب بولمايدۇ. ئەلۋەتتە، تېخىمۇ كۆپ نەرسىلەرگە ئېرىشىشىم ئۈچۈن بۇ جاپالارنى چەكمەي بولمايدۇ. مەن ئەسلى بۇ يەرگە پەقەت ئۇن تاۋۇش يېغىلى ۋە تىل دەرسى ئالغىلى كەلگەنىدىم. ئەممىا بۇ يەرگە كېلىپ ئۆگىنىدىغان نەرسىلەر بەكلا كۆپ ئىكەنلىكىنى بايقىدىم. ئەگەر ئۇيغۇر جەمئىيەتشۇناسلارمۇ بۇ تەرەپكە كېلەلىگەن بولسا، تېخىمۇ جىق ئۇچۇرلارنى بايقاپ بىزنى سىستېمىلىق خەۋەردار قىلغان بولاتتى. مەن پەقەت ئاڭلىغان ۋە كۆرگەنلىرىمنى ئورتاقلىشىۋاتىمەن.

يېقىندىن بۇيان ۋاقتىم زىچ ئۆتۈۋاتىدۇ. كۆپىنچە ۋاقتىمنى چۈشتىن بۇرۇنقى ئىسپان تىلىنى كۆچەيتىش سىنىپىغا بەرسەم، چۈشتىن كېيىن تىل ماتېرىياللىرى يېغىش بىلەن مەشغۇل بولىدۇم. مەن بۇرۇن دۆلەت ئىچىدىكى چەتئەل تىل ئۇنىۋېرسىتېتىدا ئوقۇۋاتقان ۋاقتىلىرىمدا ئىككىنچى چەتئەل تىلىغا ئىسپان تىلىنى تاللىغان ۋە خېلى ياماق ئەمەس ئۆگەنگەنىدىم. شۇ سەۋەپتىن مېكسىكىدىكى ئىشلىرىمنى تۈگىتىپ، گۇاتېمالا جۇمھۇرىيىتىگە كەلگەندىن بېرى ھەر كۈنى چۈشتىن بۇرۇن بەش سائەتلىك ئىسپان تىلى كۆچەيتىش دەرسى ئالدىم. چۈشتىن كېيىنكى ۋاقتىممۇ بەكلا ئالدىراش. جىقراق ماتېرىيال يېغىۋالاي دەپ نەدە ياشىغان بوۋاي-مومايلارنى كۆرسەم يېنىغا بېرىپ، كېلىش مۇددىئايىمنى ئېيتىپ، ماڭا ئازراق مايا‌چە سۆزلەپ بېرىشىنى ئۆتۈنەمەن. بەزىدە زىيارەت قىلىدىغانغا ئادەم تاپالماي قالىمەن. مايالارنىڭ بەكرەك ياشىغانلىرى ئۆزىنىڭ تىلىنى بىلگەندىن باشقا 70 ياشتىن تۆۋەنلىرى ئاساسى جەھەتتىن بىلمەيدىكەن. بىلسىمۇ تۆۋەن سەۋىيەدە، پەقەت «مالتېيوش» يەنى «رەھمەت» دېگەندەك بىر نەچچە كەلىمە بىلىدۇ، خالاس. زىيارەت جەريانىدا ئۇلار ماڭا تىلىنى بىلمەسلىكىدىن ئىنتايىن ئازابلىنىدىغانلىقىنى دەپ كېلىۋاتىدۇ.

مەزكۇر ماقالىگە كىرىشتۇرۇلگەن سۈرەتلەر تەكشۈرۈش داۋامىدا تارتىلغان.

ئۇ كېلىدۇ

خەندان

ئاق ئېتىنى بېرىۋەتكەن غېرىبلارغا
قانچە داۋان ئېشىپ يايلاق ئۇ كېلىدۇ.
يۈزدە ئەلەم، غەم ـ غۇسسىنىڭ سايىسىدە
چۆللەردە ئىز يالاڭئاياغ ئۇ كېلىدۇ.
تامچە ـ تامچە كۆلۈمسىرەش يالتىرىغان
ھېچكىمى يوق، قەلبى سايلاق ئۇ كېلىدۇ.
مەيلى، دەيدۇ، سۈرتۈلىدۇ شەبنەملىرىم
جاھان باشتا تۇتسا تايلاق ئۇ كېلىدۇ.

يۈرىكىدە نۇر تۆكۈلگەن دەستىسى بار،
لەۋدە دۇئا، قولدا ھايا رەستىسى بار،
سەمىمىيەت يېپىلىرىدىن كەشتىسى بار،
ساداقەتتىن ئېچىپ ۋاراق ئۇ كېلىدۇ.
بىر سېغىنىش تۇتاشتۇرغان رىشتىسى بار،
مارجان ئۇچۇن مېغىز، بادام، پىستىسى بار،
نە سېھرىيۇ جادۇلارسىز خەستىسى بار،
دەردىم ئىلە سولغۇن قاراق ئۇ كېلىدۇ.
مەن ئۇسسىغان بايا‌ۋاندا چەشمىسى بار،
چىگىشمىگە بىر دانىدىن يەشمىسى بار،
يۈرىكىمگە يۈرىكىدىن ئەشمىسى بار،
دەرتكە دەرمان، دەزگە ياماق ئۇ كېلىدۇ.

يىللار بويى كۆز ئۈزمىگەن ئەجەب بىلەن،
يېتەلمەيسەن، دېسە قەھرۇ ـ غەزەب بىلەن،
يول توسقان سىناقلارغا سەۋەب بىلەن
ئۈمىدلەرگە تولغان چاناق ئۇ كېلىدۇ.
ئىخلاسىغا يامغۇرلاردىن تەلەپ بىلەن،
كۆلكىسىگە قانچە شانۇ ـ شەرەپ بىلەن،
مەن ماڭمىغان، ماڭالمىغان تەرەپ بىلەن
ئازارىمغا ئېلىپ ساناق ئۇ كېلىدۇ.
دۇنيارىمنى يورۇتقۇدەك ئەدەپ بىلەن،
قەلبىدىكى مەن ساقلانغان سەدەپ بىلەن،
مېھرلەردىن نەچچە يۈز ياق مىڭ سەپ بىلەن
ئۇھلىرىمغا سېلىپ تاقاق ئۇ كېلىدۇ.

گاھ مۇدۇرۇپ، گاھ يۇگۇرۇپ ئۇ كېلىدۇ،
ئاھ! دەردىمدە پۇچۇلىنىپ ئۇ كېلىدۇ،
كېلەلمسە بۇگۈن، ئەتە نە ئارمىنىم؟!
بېھىشلەرنىڭ بىرىگە گەر بولسا كىرىش
بەخت بىلەن ئۇچۇرۇلۇپ ئۇ كېلىدۇ.

2016 ـ يىلى 3 ـ مارت

تۆت شېئىر*

گۈلنارە ئابلىز (قازاقىستان)

بىلىپ قالغىن ئۇيغۇر قىزىنى!

گۆزەللىكنىڭ ئەينىگى كۆزۈم،
ھەقىقەتنىڭ دەللىلى سۆزۈم.
ھەسەل كەبى تاتلىقتۇر تىلىم،
قۇياش كەبى يورۇق ھەم دىلىم.

سۆيىمگەننى سۆيدۈرگەن ئۆزۈم،
كۆيمىگەننى كۆيدۈرەر تۆزۈم.
كۈلمىگەننى كۈلدۈرگەن يۈزۈم،
نە ژىگىتنى ئۆلتۈرەر ھۆسنۈم.

ئېتىزلاردا ئىشلەپ ھارمىدىم،
يامانلارنى چىشلەپ خارلىدىم.
يامان يولغا چۈشمىدىم پاك مەن.
ھارام سۈنى ئىچمىدىم ساق مەن.

ۋەتىنىم دەپ سوقار ژۇرۇگۈم،
غېمىنى يەپ ئۆتەر ئۆمۈرۈم.
ئازاتلىقنى كىنەر ياش قەلبىم،
جان بېرىمەن سەن ئۈچۈن خەلقىم!

«ئۇيغۇر» دېگەن خەلق بار بۇ دۇنيادا!

ئۇلۇق ئاللا مەرگەن قىلىپ ياراتقان،
يىلتىزى چىڭ، مەشھۇر ئالەمگە نامى.
غالىپ چىقىپ نە دۈشمەننى قاراتقان،
ئۇلۇق ئوغۇزخاندۇر بىلىسىڭىز خانى،
راستچىل «ئۇيغۇر» دېگەن خەلق بار بۇ دۇنيادا!

ئۇلۇق ئىپەك يولىنى ھەمراھ قىلغان،
يولداشبۇتەك ئوغلانى مېچىت سالغان،
غالىبىيەتتە مەدھىيەلەپ رەسمىن ئىلغان،
ئۇچقۇندەك سۇلھى دەپ مەرگىنى بولغان.
راستچىل «ئۇيغۇر» دېگەن خەلق بار بۇ دۇنيادا!

ئۇلۇق "ئون ئىككى مۇقامى"، سازى بار،
يەر جاھاندا ھەممە تونار دۇتارىن.
غېرىپ كۆڭلىدە دەردى ھەم نازى بار،
ئۇزۇن كېچىدە ياڭرىتار شوخ تارىن.
راستچىل «ئۇيغۇر» دېگەن خەلق بار بۇ دۇنيادا!

* «قازاقىستان ۋارىس ئەدەبىي ئىجادىيەت بىرلەشمىسى»نىڭ توردىن ئېلىندى.

ئۇلۇق ماھمۇت قەشقەرىيدۇر داناسى،
يۈسۈپ خاس ھاجىپنى بىلەر ھەممە خەق.
غۇلجا،قەشقەر،تۇرپان بولغان پاناسى،
ئۇچقۇر ئويلاپ، قىلار سۆز ـ گەپلىرى نەق.
راستچىل «ئۇيغۇر» دېگەن خەلق بار بۇ دۇنيادا!

ئۇلۇق مىراسى تارىم، ئىلى، تەكرىتاغ،
يەر جەننىتى تەكلىماكان چۆللىرى.
غەيرەتلىكتۇر، باسقان يېرى بولار باغ،
ئۇرۇپ سۈيىن تۇزار سايرام كۆللىرى.
راستچىل «ئۇيغۇر» دېگەن خەلق بار بۇ دۇنيادا!

ئۇلۇق سادىر پالۋاننىدۇر ئەر ژۇرەك،
يېشى ئاققان نازۇكنىك ئۆكۈرلەرگە.
غېنى دەپ باتۇرى بار كەك كۆكرەك،
ئۇلار دايىم شاتلىقنى كۆكۈللەرگە،
راستچىل «ئۇيغۇر» دېگەن خەلق بار بۇ دۇنيادا!

ئۇلۇق ئۆسمەك دالاسىدا چوك بولغان،
يەركىتنى كۆيلەپ ئۆتكەن خېللى بار.
غۇرۇر، ئىنساپ،ۋىژدان ژۇرەككە تولغان،
ئۇنتۇلماس مەرت ـ مەردانە ھۇر ئىلى بار.
راستچىل «ئۇيغۇر» دېگەن خەلق بار بۇ دۇنيادا!

ئايەم

ئۇلۇق ئاللا پۈرسەت بېرىپ ئىنسانغا،
كەلدى ئايەم نۇرىن چېچىپ دۇنياغا.
كەلدى ئامەت، كەلدى مېھر ـ مۇھەببەت،
ئىمان بولسۇن ژۇرەكلەردە تائەبەت.

ھېيتلىشايلى،يوقلۇشايلى ژۇتداشنى،
دوست ـ بۇرادەر، قېرىنداشنى، قۇرداشنى.

ئاتا ـ ئانا قەلبى شاتلىققا تولسۇن،
بوۋا ـ موما دۇگاسى ئىجابەت بولسۇن!

بەخت، ساقلىق، بېرىكەت يار بولسۇن دايىم،
خەلقىمىزنىك بېشىدا بولمىسۇن ۋايىم.
ئورۇنلانسۇن بۇگۈن ئېيتقان ھەر تىلەك،
ئەزىزلەر ھېيت ئايىمىڭلارغا مۇبارەك!

سېنىڭ سۈرىتىڭ

ئەرەن

ئەينەككە قارىپلا كەتتىڭ ئۇھسىنىپ،
ئۇھسىنما، قەلبىمدە سۈرىتىڭ باشقا.
يۇلمىغىن ئاق چاچنى، ئۇنداقمۇ مېنى،
ھەرۋاقىت قەدرىڭنى بىلىپ ياشاشقا.

پەزىلەت، ۋاپانىڭ مەشۇتى بىلەن،
كەشتىلەر تىكتىڭ سەن قەلبىمگە مەھكەم.

سەن بىلەن گۈزەل ھەم سۆيۈملۈك ھايات،
سېنىڭسىز چىن ئەمەس شادلىقىم، كۈلكەم.

رەسىملەر سىزسا گەر قەغەزگە رەسسام،
پارلايدۇ ئۇنىڭدا قارچۇقتىكى ئان.
دىلىمغا سەن سىزغان رەسىمدە ئەمما،
چاقنايدۇ مەڭگۈلۈك سۆيگۈ، ھاياجان.

شېئىرلار*

ئۇيغۇرۇمنىڭ قىزىمەن
سابىرەم ئەنۋەروۋا (قازاقستان)

دۇشمەنلەرگە بويسۇنماي، ۋەتەنىنى ساقلىغان،
قانچە ئازاپ چەكسىمۇ، ھار ـ نومۇسىن ساتمىغان.
كىر ژۇقتۇرماي ژىسمىغا، ئانا سۈتىن ئاقلىغان،
كۈرمىڭ قىسمەت كەلسىمۇ، ھەقىقەتنى ياقلىغان.
مەگگۈ ئۆچمەس نامى بار ـ نازۇگۇمنىڭ ئىزىمەن!

كۆرگەن ئىنسان مەپتۇن بولغان پەرىزاتتەك يۈزىنى،
تالاي سەۋدا ئارزۇ قىلغان بىر كۆرسەم دەپ ئۆزىنى.
ئەتىر گۈلنى خىجىل قىلغان ئىپار كەبى پۇرىغى،
قاشى قارا، ساچى سۇمبۇل، كۆزى مۆلدۈر بۇلۇغى
ئايپەرىدەك ھۆسنى بار ـ ئىپارخانىنىڭ ئىزىمەن!

بۇلبۇل كەبى ئاۋازىدا ژۇرەكلەرنى تىترەتكەن،
ساتار بىلەن سەنئىتىمىز گۈللەتكەن.
ئەمگىكىدە بۇيۇك نامى بار ئالەمگە پۇر كەتكەن،
مۇقاملىرىن باھاسى يوق، ئەلگە مىراس قىپ كەتكەن.
تارىخىمدا سازى بار ـ ئامانساخان ئىزىمەن!

زامانىنىڭ تېچلىغى بولغان ئارزۇ ـ تىلىگى،
تېنى ئاجىز بولسىمۇ، قەيسەر بولغان ژۇرىگى.
قانغا بويۇلۇپ جەڭلەردە، ئاپپاققىنە بىلىگى،
ئازاتلىقنىڭ يولىدا پىدا قىلغان جېنىنى.
قەھرىمانلىق روھى بار ـ رىزۋانگۈلنىڭ ئىزىمەن!

نازۇگۇمنىڭ ساداقىتى جان ـ تېنىگە تارىغان،
ئىپارخانىدەك قىياپىتى تولۇن ئايدەك پارلىغان.
ئامانسا مۇقامىدا داڭقى ئالەم چارلىغان.
رىزۋانگۈلدەك ئىرادىسى مەشئەل بولۇپ چاقنىغان.
نامى مەشھۇر ئالەمگە، مەن ئۇيغۇرنىڭ قىزىمەن!
ئەژدادىمنىڭ يولىنى داۋام ئېتەر ئىزىمەن!

يەنىلا شۇ ئاتا ـ ئانام!

مېنىڭ ئۈچۈن غەم يەيدىغان،
كېچە ـ كۈندۈز ئەنسىرەيدىغان.
ھېچ كىمگە زار ئەتمەيدىغان.
قەدىردانىم ئاتا ـ ئانام!

يالغۇز تاشلاپ كەتمەيدىغان،
رەنجىتسەممۇ، كەچمەيدىغان.
ياتسا ـ تۇرسا مەن دەيدىغان،
مېھرىۋانىم ئاتا ـ ئانام!

* «قازاقستان ۋارىس ئەدەبىي ئىجادىيەت بىرلەشمىسى»نىڭ توردىن ئېلىندى.

مەنسىز سۈمۈ ئىچمەيدىغان،
گېلىدىن ئاش ئۆتمەيدىغان.
قارىچۇغدەك ئاسرايدىغان.
ۋاپادارىم ئاتا ـ ئانام!

ئەجرىن پەرىز ئەتمەيدىغان،
ئۆز دەردىنى ئېيتمايدىغان.
مۇھەببىتى ئۆچمەيدىغان،
بار بايلىغىم ئاتا ـ ئانام!

بارىن ماڭا ساقلايدىغان،
يامانلاردىن ئاقلايدىغان.
تىل ـ كۆزدىنمۇ ئاشلايدىغان.
بېغۇبارىم ئاتا ـ ئانام!

بىزلەر ئۈچۈن ياشايدىغان،
ژىراققا كۆز تاشلايدىغان.
ئالغا مېنى باشلايدىغان،
يەنىلا شۇ ـ ئاتا ـ ئانام!

خىزمەتنى دەپ...

تاڭنىڭ ئېتىپ، كۈن پېتىشى تېزلىدىمۇ بىلمىدىم؟!
ئارامخۇدا، بوش ژۇرگەن مەن، بىرمۇ ئىنسان كۆرمىدىم.
ئوقەت پۇتمەس، ھەر بىرىمىز ئىشقىپ دايىم ئالدىراش،
شۇنداق ئىشتىك مېنىڭ مۇ ھەم ئۆتمەكتىغۇ كۈنلىرىم.

جان بېقىش دەپ، كېچە ـ كۈندۈز تىنىم تاپماي ئىشلەيمىز،
خىزمەتنى دەپ،ئۆزىمىزدىن باشقىلارنى كۆرمەيمىز.
ساراي سېلىپ،تۇلپار مىنىپ، بەس ـ بەسلىككە باغلىنىپ،
قىزغىنىشتىن، بىر پەس ھەتتا ئېچىلىپمۇ كۈلمەيمىز.

كۈن بىلەن تەڭ ئۆيدىن چىقىپ، خىزمەتنى دەپ ژۇگرەيمىز،
ئاتا ـ ئانا، بالا ـ جاقا ئەھۋالىنى ھەم بىلمەيمىز.
سەۋەپ بىرلا، ئاخچا كېرەك، باشقا ئىشقا ۋاقىت يوق...
نېمە ئۈچۈن، ئۆزىمىزگە بىر پەس ۋاقىت بۆلمەيمىز؟!

مانا شۇنداق ئالدىراش، نېمە مەخسەتتە ياشايمىز؟
ئىش بىلەن ئۆيى يولىدىن ژىراققىمۇ ئاشمايمىز...
ۋاقىت ئەمەس، كۈنمۇ ئەمەس، ئۆتۈپ بارغان ھاياتقۇ؟
قاچانغىچە خىزمەت دەپ، پاي ـ پېتەك بوپ ياشايمىز؟!

ئاخىرقى رەت قاچان كۆردۈق ئاتا ـ ئانىمىز يۈزىنى؟
تىڭشىدىقمۇ زېھىن قويۇپ پەرزەنتلەرنىڭ سۆزىنى.
قوم ـ قېرىنداش، خولۇم ـ خوشنا يات بولدىمۇ ئەندىزە،
خىزمەتنى دەپ، تالاي ئىنسان كور قىلماقتا كۆزىنى.

ئۆمۈر ئۆتەر، بۇ دۇنىياغا ئۆلسەك قايتىپ كەلمەيمىز.
پۇل يولىغا چۈشمىز دەپ قەلبىمىزنى كىرلەيممىز.
ھەر ئاتقان تاڭ بېگى بىر كۈن، بىزلەر ئۈچۈن ئاق ۋاراق.
قېنى، دوستلار، شۇ ۋاراقنى بەختە بىلەن گۈللەيمىز!

كۆلكەم بىلەن...

هاياتىمنى خوشاللىققا بۆلەش ئۈچۈن،
قېرىنداشنى قورغان بولۇپ يۆلەش ئۈچۈن،
دەرتلىرىمنى بەختە بىلەن تۆلەش ئۈچۈن،
مۇڭلىرىمنى يوشۇرىمەن كۆلكەم بىلەن.

دۈشمەنلەرنىڭ زەربىسىگە چىداش ئۈچۈن،
تۈنلىرىمنى تاڭلار بىلەن ئۇلاش ئۈچۈن،
ژۇرنگىمنى ئازاپلاردىن قوغداش ئۈچۈن،
مۇڭلىرىمنى يوشۇرىمەن كۆلكەم بىلەن.

ئاتا ـ ئانامنىڭ بار ئۈمۈتىن ئاقلاش ئۈچۈن،
سىناقلاردىن سۈرۈنمەي ئاتلاش ئۈچۈن،
قەلبىمدىكى ئىرادەمنى ساقلاش ئۈچۈن،
مۇڭلىرىمنى يوشۇرىمەن كۆلكەم بىلەن.

كۆرەلمەسنىڭ غەزىۋىگە تېگىش ئۈچۈن،
ئالغا قويغان مەخسىتىمگە يېتىش ئۈچۈن،
ئەتراپىمغا شاتلىق نۇرىن چېچىش ئۈچۈن،
مۇڭلىرىمنى يوشۇرىمەن كۆلكەم بىلەن.

بۇ دۇنيانى مەڭگۈ سۆيۈپ ئۆتۈش ئۈچۈن،
شىرىن ـ شېكەر ئۇي ـ خىيالغا چۆكۈش ئۈچۈن،
پۈشايمانسىز گۈزەل ئۆمۈر سۈرۈش ئۈچۈن،
مۇڭلىرىمنى يوشۇرىمەن كۆلكەم بىلەن.

شەخسىيەتچىگە مەرسىيە

رائۇف پارفى (ئۆزبېكستان)

هېچ كىمگە ئىشەنمىدىم يورۇق دۇنيادا.
ئىشەنمىدىم ئاتامغا، ئانامغا ئىشەنمىدىم،
بالامغا ئىشەنمىدىم، مەن— ئۆزەم
هېچكىمنى سۆيمىدىم، هېچكىمنى،
باشقىسنى تىلغا ئالمىدىم هەتتا.

مېنى تۇغقان ئانام ئۆلدى،
يەنىلا قاتتىق ئۆزەمنى سۆيدۈم،
مەن يالغۇز ياشىدىم، ئۆزەمنىڭ،
ئۆلۈشىمنى كۈتۈپ يەتمىش يىل،
مازىرىمدا راسا تويۇپ يىغلىماق ئۈچۈن.

ئۇيغۇرچىلاشتۇرغۇچى: مۇرات ئورخۇن

بىر ئېغىز سۆز*

مەھممەت سىدىق نورۇزوۋ (1922—1993 ، قىرغىزستان)

مەيلى ناتىق بول، مەيلى تىلشۇناس،
قالدۇرغىن ماڭا بىرلا ئېغىز سۆز.
تىلەك ـ ئىستىگىم بايلىقمۇ ئەمەس،
دېمەيمەن ئالتۇن ئۈزۈك ، ياقۇت كۆز،

بىر سۆز كىرەكتۇر قەلبكە ئەزەلدىن،
بىلىشەر كىملەر مۇنچە قەدرىنى.
ئۇنىڭسىز بەختىڭ بولماسلىق تۇگەل، چىن،
تارتىسەن ئۇسسىز ھىجران دەردىنى.

جۇدالىق، ھەسرەت شورى قۇرۇسۇن،
بولماي گاداي ئەشۇ بىر سۆزنى.
بەختىم تۇغلىرى لەپىلدەپ تۇرسۇن،
پوستىدادۇرمەن ئانا يۇرتۇمنىڭ.

ساڭىمۇ يېقىن بۇ سۆزۈم بەلكى،
بىرىپتۇ ژۇرەك شۇنچىلىك ئۇرۇن.
ۋەتەن دېگەن سۆز كۈچ ۋە قۇدرەتكى،
ئەركىم ئەزەلدىن شۇ بىلەن پۈتۈن.
1977 ـ ژىلى، ئىيۇل

ئىنسان بىر يۇتۇم...

نەجىپ فازىل قىسا كۇرەك (تۈركىيە)

دېگىز ۋە قۇياش پاتقان يەردە،
بىلىپ قوي، يىپيېڭى ئۈمىدلەر كۆكلەر،
كۈندۈز پۈتكەن، زۇلمەت باسقان يەرگە،
كۈتۈپ تۇرغان تۈن ھايالسىز ئۇنەر.

نېمىلا بولمىسۇن تۇگەيدۇ بۇ تۈن،
قالدۇرۇپ ئورنىنى كۈنگە، كۈندۈزگە،
دەرەخلەر ياپيېشىل، شۇنچە جىلۋىگەر،
ياشايمەن ئەمدى بۇ يېگىچە كۈندە.

دېگىز بىلەن قۇياش قوشۇلغان يەردە،
ئۈمىدلەر ھاردى، ، تامام تۇگەشتى،
كۈندۈز پۈتسىمۇ، زۇلمەت كەلسىمۇ
ئىنسان بىر يۇتۇم ئۈيلاپ قويمىدى...

تۈركچىدىن ئۇيغۇرۇللاھ ئۇيغۇرچىلاشتۇرغان

* «قىرغىزستان ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدىن نەمۇنىلەر» ناملىق كىتابتىن ئېلىندى.

قوشاقلار[1]

ئابدۇلجان ئازنىباقىئۇ (قازاقستان)

قىزىل گۈلگە مەھلىيا
بۈلبۈل سايرار سەھەردە.
بىر ئۆزەڭنى نىگارىم
سېغىنىمەن شەھەردە.

كۆكتە كۈلۈپ تولۇن ئاي
يورۇتىدۇ جاھاننى.
باققا كىرىپ تويغىچە
سۆيۈۋالاي جاناننى.

كۆزمۇ كېلىپ زەپىرەڭ
باغنى غازاڭ ئەيلىدى.
ئەشۇ ياركى سۆيسغۇ
مەندەك سېنى، مەيلىدى.

ئاخىرقى رەت كۆرۈشكەن
باھارمىدى، يازمىدى؟
مېنى مۇنچە قىينىما
ئۆز دەرتلىرىم ئازمىدى...

كۆزۈڭ مۆلدۈر، لېۋىڭ بال،
ھۆسنىڭگە بولدۇم لال.
تا ئەبەتكە بول يارىم
ئەي، گۈزەل قىز ئايجامال.

بۇك ئۆسۈپتۇ تېرەكلەر
رېتى بىلەن كۆلگىچە.
لەيلىم بولغىن سەن ماڭا
مەژنۇنىڭمەن ئۆلگىچە.

تاغدا ئۇزاق ھۇۋلايدۇ
چىل بۆرىسى ھەر كۈنى.
قەست دۈشمەننىڭ يولىدىن
ئېلىپ قاچاي يار سېنى.

قىز بار ئۆيدىن ھېچ قاچان
كەتمەس ئامەت ـ بەرىكەت.
ژۇرىگىمدە ئۆچمەيدۇ
ساڭا دېگەن مۇھەببەت.

بۇلاق سۈيىن كاككۇگۇم
قۇلاق يېقىپ ئاڭلايدۇ.
ئەل ئىچىدە ناخشىمىز
يارىم تالاي ياڭرايدۇ.

ئوغلۇمغا[2]

خەيرىنسا تۇردى (قىرغىزستان)

دىلىمدىن سېنى سۆيىمەن ئوغلۇم،
ئارزۇلىرىمنىڭ قانىتى ئۆزەڭ.
قولۇم يەتمىگەن پەللەم نىشانىم،
كېلەچىگىمنىڭ ئامىتى ئۆزەڭ.

شۇڭلاشقا ساڭا تەشنالىق بىلەن،
ئانىلىق مېھرىدىن نۇر چاچىمەن.
ئىستىقبالىڭنى ئويلاپ دايىما،
ئۈمۈتلىرىمگە ئىشىك ئاچىمەن.

سېنىڭدىن كۈتەر ئارمىنىم بىرلا،
ئانىلىق سۈتۈم ئاقلىسىڭ بەختىم.
ۋەتەن، خەلقىڭگە كېرەك ئادەم بوپ،
خىزمىتىن قىلساڭ، شۇدۇر تاج تەختىم!

1982 ـ ژىلى

[1] «قازاقستان ۋارىس ئەدەبىي ئىجادىيەت بىرلەشمىسى»نىڭ توربىدىن ئېلىندى.
[2] «قىرغىزستان ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدىن نەمۇنىلەر» ناملىق كىتابتىن ئېلىندى.

ئەلشىر نەۋايى غەزەللىرىدىن

جانغا چۈن دەرمەن نە ئەردى ئۆلمەكىم كەيفىيەتى ؟
دەركى بائىس ئەردى جىسم ـ ئىچرە مەرەزنىڭ شىددەتى

جىسمدىن سورسامكى بۇ زەئىفكىگە نە ئەردى سەۋەب
دەر ئاڭا بولدى سەۋەب ئوتلۇق باغرىنىڭ ھىرقەتى

چۈن باغرىدىن سوردۇم ـ ئايتۇر ئاندىن ـ ئوت چۈشتى ماڭا
كىم كۆڭۈلگە شولا سالدى ئىشق بەرقى ئاپەتى

كۆڭلۈمە قىلسام غەزەپ ئايتۇركى كۆزدىندۇر گۇناھ
كۆرمەيىن ئول چۈشمەدى بىزگە بۇ ئىشنىڭ تۆھمەتى

كۆزگە چۈن دەرمەنكى ئەي تەردامەنۇ يۈزى قارا
سەندىن ـ ئۆلمىش خەستە كۆڭلۈمنىڭ بالاۋۇ ۋەھشەتى

يىغلاپ ـ ئايتۇر كۆزكى يوق ئەردى ماڭا ھەم ئىختىيار
كىم كۆرۈندى ناگاھان ئول شوخى مەھۋەش تەلئەتى

ئەي نەۋايى بارچە ئۆز ئۆزرىن دېدى ئۆلگۈنچە كۆي
كىم ساڭا ئىشق ـ ئوتى ئوق ئەرمىش ئەزەلنىڭ قىسمەتى

«فەۋايىدۇل كىبەر» (چوڭلۇق پايدىلىرى)
تەييارلىغۇچى: ئەلدەر (فرانسىيە)

ئايرىلىش

تەۋپىقە

قۇياش پارلاپ يېتىپ كەلدى جەم بولۇشنىڭ پۇرستى،
سېغىنىشلىق يۈرەكلەرنى چۈلغىۋالدى ھاياجان.
ۋىسال ئىزدەپ تىپىرلايدۇ ئالدىراڭغۇ مىنۇتلار،
سائەتلەرنىڭ تەقەززاسى ساداسىدىن نامايان.

ئايلار ئۆتۈپ جەم بولۇشتۇق ياخشى كۈنلەر ئىلكىدە،
ۋىسال تاپتۇق يۈرەكلىرىمىز تەشنالىقى قانغۇچە،
ئەپسۇس دېدىم،بۇ ئۇچرىشىش روي بەرمىدى ئۇزاققا،
ئايرىلىشتىن ئۇچۇر كەلدى يىللارغا ئىز سالغىچە،

ھەسرەت بىلەن ئايرىلدىغۇ تىپچەكلىگەن يۈرەكلەر ،
بۇ ئايرىلىش قىسقا ھىجران، ئەمەس مەڭگۈ جۇدالىق .
قەلبىمىزدە لاۋۇلدايدۇ مۇھەببەتنىڭ يالقۇنى،
بۇ مۇھەببەت ۋىسال ئۈچۈن قىلىدۇ جان پىدالىق.

قاغا بىلەن قارلىغاچ*

تۇرسۇن زىردىن

ياشايدىكەن يېزىدا
قاغا بىلەن قارلىغاچ.
قاغا يوغان قاپقارا،
قارلىغاچ كىچىك ئالمىغاچ.
ئۆتكۈزەركەن تۇنلەرنى
قاراڭغۇدا يەپ ۋايىم.
ئاڭا دەپتۇ قارلىغاچ:
ـ تۇن يورۇسا ھەر دائىم.
كۈنلەر ئۆتۈپ، ئاي كەپتۇ.
قارلىغاچ ۋە قاغىنىڭ
تىلەكلەرى خۇش كەپتۇ.
بىر كۈنسى كىچىدە
لامپۇچىكلار ئۆچۈپتۇ.
ئايدەك يورۇق يېزىنى
قاراڭغۇلۇق بېسىپتۇ.
قارلىغاچ ئويلاپ بۇ ھالىنىڭ،
يېتەلمەپتۇ تەكتىگە.
بىلەر قاغا سوراي دەپ،
قالدۇرۇپتۇ ئەتىگە.
ئەتىگەندە قاغىنىڭ
ئۈچۈپ كەپتۇ ئالدىغا.
سالام بېرىپ سوراپتۇ
تارتىپ ئۇنى دالدىغا:
ـ قاغا ئاكا، كېچىدە
ئۆچتى ھەممە لامپۇچكا.
بىلەلمىدىم سىرىنى
نېمە ئىشتۇ بۇ ئاكا.
قاغا ئەسلا بىلمەيتتى،
لامپۇچكىنىڭ سىرىنى.
ئۆگەنمىگەن زادىلا
توك دېگەننىڭ تىلىنى.
بىلمىگەننى بىلدىم دەپ،
گەپ باشلىدى كېرىلىپ.
راستۇ دەپ قارلىغاچ،
تىڭشىدى بەك بېرىلىپ،
ـ قاپاق كاللا قارلىغاچ،
ئەقلىڭ تۇگەپ كەتتىمۇ؟
بىكار قىلدىڭ ئاۋارە،
مۇشۇ كىچىك ئىشقىمۇ؟
لامپۇچكىنىڭ ئۆچكىنى
پىلىك، مېيى تۈگگىنى.
بولمىسا گەر ماي، پىلىك،
سىم چىراغنىڭ پۈتكىنى.
قارلىغاچ قايىل بولمىدى،
قاغا بەرگەن جاۋابقا.
جاۋاب ئالماق بولدى ئۇ،
يەنە يېڭى سوراققا.
ـ لامپۇچكىنىڭ خىلى كۆپ،
خىلىدىنمۇ سانى كۆپ،
پىلىك، مېيى بارىنىڭ،
تەڭ تۇگەمدۇ ـ تەڭ ئۆچۈپ؟
قاغا تۇردى قاپاقنى،
سىلىپ تۆۋەن قاناتنى.
ئۇيان ـ بۇيان ئالچاڭلاپ،
بەردى يەنە جاۋابنى:
ـ ئىشەنمىسەڭ بېرىپ كۆر،
قاپاق، نوغۇچ چىراغنى.
شۇ چاغدا بىلىسەن
پىلىك، مېيى تۈگگەننى.
قارلىغاچ بېرىپ قارىدى
ھەر چىراغنىڭ تۈۋىگە.
ھەممىسىدە پىلىك، ماي
كۆرۈنمەدى كۆزىگە.
قارلىغاچ ئەمدى ئىشەندى سۆزىگە.
بىلدىكەن قاغاكام،
دېدى شۇئان ئۆزىگە.
قارلىغاچ كەتتى نەگىدۇ،
يۇردى ئويناپ پىرقىراپ.
كەچ كىرگەندە يېزىغا
قايتتى ئۇچۇپ غۇرقىراپ.
كەلسە چىراغ يېنىپتۇ،
قاراڭغۇلۇق ئۆچۈپتۇ.

* «شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى» نەشر قىلغان «ئۇيغۇر باللار ئەدەبىياتىدىن نەمۇنىلەر» ناملىق كىتابتىن ئېلىندى

نۇر ئىچىده ئىرغىلاپ
قاغا بايمۇ يۇرۇپتۇ.
هەيران بولۇپ قارلىغاچ،
هەر چىراققا بىر باقتى.
چىراغلارنىڭ ئىچىده
بىرتال پىلىك، ماي يوقتى.
قارلىغاچ بەك هەيران بوپ
قاغا بايىنى توردى.
بىلىۋىلىش ئۇمىدىده،
ئۇ مۇنداق سورىدى:
ـ قاغا ئاكا ، لامپۇچكا
يېنىپ كەتتى پارقىراپ.
پىلىك، ماينى كۆرمىدىم
هەر بىرىگە قاراپ.
قاغا قاراپ چىراغقا،
قالدى بىردەم ئويلىنىپ.
بەردى جاۋاب خۇيلىنىپ:
ـ زېھنى ئالا ئالمىغاچ،
جىن كۆزۈڭده قارىغاچ،
كۆرەلمەيسەن زادىلا
ئويلاپ ئەقىل تاپمىغاچ.
لامپۇچكىنىڭ ئىچى ـ تىشى
بىرخىل سىردا سىرلانغان.
قاغا بايىنىڭ جاۋابى
تۇگۈمەيلا غاز كەلدى.
يالغان جاۋاب راستچىغا
ئەجەب ئۇيات ـ ئار كەلدى.
قاغا ئېغىز يۇمغاندا
غازباي كۈلدى قاقاقلاپ.
دېدى ئاندىن قاغىغا:
ـ ئېيتقانلىرىڭ بارى لاپ.
لامپۇچكىغا پىلىكمۇ
سېلىنمىغان ئەزەلدىن.
پۈتەي تۇرسا لامپۇچكا،
ماي قۇيىدۇ قەيەردىن؟
توك ئېقىم سىم ئارا
كەلسە يانار لامپۇچكا.
ئاشۇ ئېقىم توختىسا
ئۆچەر دەرھال لامپۇچكا.
يالغان ئېيتىش ئۇيات ئىش،
چوڭ ـ كىچىكنىڭ ئالدىدا.
يالغانچىلىق هەركىمنى
قالدۇرىدۇ ئارقىدا.
بىلگىنىڭنى بىلدىم دە،
كۆرگىنىڭنى كۆردۈم دە،
بىرى سۈئال سورىسا،
توغرىسىنى سۆزلەپ بە!
قاغا تۇرۇپ قىزاردى،
بويۇن قىستى، ئۇيالدى.
يالغىنىغا توۋا، دەپ
ئۇۋىسىغا يول ئالدى.

...

شېئىرلار*

مولوتجان توختاخۇنوف (قازاقستان)

ئۆمۈر بويى بالا بولۇپ ئۆتۈمىز...

تۇغۇلمىز ئاتا ـ ئانا مېھرىدىن،
نۇر ياغدۇرۇپ يېقىنلىرىڭ چېھرىدىن.
تونۇمىغاچ بۇ هاياتنىڭ سىرلىرىن،
گۆدەكلىكته نېرى هايات غېمىدىن.

تۇنجا قەدەم باسقىنىڭدا دەم تۇرۇپ،
ئاتا ـ ئاناڭ تۇرار مەغرۇر تولغىنىپ.
باللىقتا تايانچىڭ كۆپ، هەتتاكى،
هەمراھ بولار چۆچۈپ كەتسەڭ ئوخشىنىپ.

* «قازاقستان ژۋرنىس ئەدەبىي ئىجادىيەت بىرلەشمىسى»نىڭ توردىن ئېلىندى.

مۇسۇلمانلىق بورچىنىمۇ ئادا قىپ،
ئاتا ـ ئاناڭ ژۇتقا قىلار چوڭ سۈننەت.
چوڭ بولدۇڭ دەپ تەبرىكلىسە ئاتىلار،
سەبىلەردەك قويۇسەن سەن ئەركىلەپ.

چوڭ بولدۇم دەپ كەلسەڭمۇ سەن ئون ياشقا،
قىلغان ئىشنى دەيدۇ چالا ھەم چاغلىق.
قانچە ئىنتىل بولار سەندە كامچىلىق،
چۈنكى سەندىن كەتمەس بۇ پەيت بالىلىق.

كەلسەڭمۇ سەن ژىگىرمىگە ئەر يېتىپ،
ئاتا ـ ئاناڭ ئۈچۈن لېكىن سەن گۆدەك.
ماڭساڭمۇ سەن يە ئوقۇشقا، ھەربىيگە،
كۈتەر يولدا دايىم سېنى ئەنسىرەپ.

ئۆكۈز كەبى بولساڭمۇ سەن ئوتتۇزدا
بالا كەبى ئويۇڭ سېنىڭ ئويۇندا.

بالاڭ بىلەن ئويناپ سەكرەپ كېتىسەن،
ئوينىسىمۇ ئوغۇل ـ قىزىڭ قوينۇڭدا.

يەتكەندە سەن ئەندىلىكتە قىرىققا،
ئۇگىنىسەن گەپ بەرمەس يوق قىلىققا.
بالا ئوخشاش كېلىشەلمەي بالاڭغا
بۇرالمايسەن گەپنى ھەجەپ سىلىققا.

كۆرسەتكەندە يېشىڭ سېنىڭ چوڭ ئەللىك،
بىلگىن ئەندى كەتتى سەندىن مەنمەنلىك.
سەبىلەردەك ھەر ئىشتا جىم بولۇسەن،
كەتمىسمۇ ھېچ بىر سەندىن سەۋەنلىك.

شۇنداق دوستلار ئاتمىشنىمۇ كۆرۈمىز،
بەلكى كۆرمەي كۆز ژۇمۇپ ھە ئۆلۈمىز.
تويمايمىز بىز ھاياتلىققا ھە چۈنكى،
ئۆمۈربويى بالا بولۇپ ئۆتۈمىز.

ۋەتەننى سېغىنىش

تالان ـ تاراج ئېتىپ ئۆتمۈش تارىخىنى،
نەپ بېرەرمۇ ئېيتقىنە، جان خەلقىم ئاڭا.
بەربىر ھېچ يوقىتالماس بايلىغىنى،
ئۆز تارىخىم ماڭا خاستۇر، پەقەت ماڭا.

مۆلدۈرلىگەن مىللىئونلىغان قارا كۆزلەر،
ئىشىنىمەن ياۋۇغا ھەرگىز بېشىن ئەگمەس.

جاي ـ جايلاردا مۇساپىر بوپ ژۇرگەن خەلقىم،
كۈنلەر كېلەر ھەتتا ئاھۇ ـ پۇغان چەكمەس.

سادىق بولۇپ كۆڭۈلدىكى بىر ۋەدەمگە،
قانات پۈتۈپ ئۇچقۇم كېلەر جان ۋەتەنگە.
مەن ژىراقتا مۇڭلۇق ناخشا ئېيتقان بىلەن،
ئەڭ مۇھىمى ـ ئۇمۇت رىشتىم بار ئەتەمگە.

كۆڭۈل

كۆڭۈلنى دەيمىز ئىنسانىنىڭ ئەكسى،
بەزەن يېقىملىق، بەزىدە ۋەھشى.
بەلگۈلۈك ئىسپات بولمىغاچ ئۇنىڭ،
شۇڭا ئۆمۈرمۇ بولماسكەن تەكشى.

كۆڭۈل گويا چۆل چۈشۈنۈپ بولماس،
قاغجىراپ قالسا ئورنى ھېچ تولماس.
مىڭ جاپا كەلسۇن بەزەن ئۇ توغراق
ئىرادىسى چىڭ مىڭ ژىلچە سولماس.

سۆيگۈ ھەم كۆڭۈل بىر تۇققان ئەسلى،
بىر بولسا ئۇلار ھايات ياز پەسلى
قەلبىتىن چىققان ئىككى خىسلەتكە
ھاۋادەك ھاجەت يارىنىڭمۇ ۋەسلى

كۆڭۈلگە ئازار ئۇ ئۆمۈرگە ئازار،
ئادەمىيلىكتە ئىنسان پاكلىغى.
دىللاردا يانسۇن مېھىر ـ مۇھەببەت
مەڭگۈلۈك بولسۇن كۆڭۈل شاتلىغى.

ئۇچ تىل

بەدرى راھىمى ئەيۋىئوغلۇ (تۈركىيە)

ئەگەر ئاز دېگەندە ئۇچ تىل ئۆگىنىسەن
ئەگەر ئاز ئۇچ تىلدا
ئانىدىن تۇغما تۈپتۈز مېڭىپ كېتىسەن

ئەگەر ئاز دېگەندە ئۇچ تىل ئۆگىنىسەن
ئەگەر ئاز ئۇچ تىلدا خىيال سۈرۈپ،
ئۇچ تىلدا چۈش كۆرىسەن
ئەگەر ئاز بولغاندا ئۇچ تىل
بىرسى ئانا تىلىڭ
قولۇڭ، پۇتۇڭدەكلا سېنىڭ
ئانا سۈتىدەكلا بىكارغا
ئەللەيلەر، چۆچەكلەر، سەت گەپلەرمۇ سوۋغا
باشقىلىرى يەتتە قات ناتونۇش
ھەر بىر سۆز شىرنىڭ ئېغىزىدا
ھەر بىر سۆزنى بىرمۇ-بىر تىرناقلىرىڭدا
يىلتىز قومۇرغاندەك قۇمۇرۇپ چىقىرىسەن
ھەر سۆزدە خىش تىزغاندەك ئىگىزلەپ
ھەر سۆزدە بىر قەۋەت ئۆرلەيسەن

ئەگەر ئاز دېگەندە ئۇچ تىل ئۆگىنىسەن
ئەگەر ئاز ئۇچ تىلدا
قەلبىمنىڭ چوڭقۇر قېتىدىن دېيىشنى
قىزىلگۈلنىڭ كۆكىمۇ بار دېيىشنى
يا بايدىن چىقارمىز، يا سايرامدىن دېيىشنى
ئاتنىڭ ئۆلۈمى ئارپىدىن بولسۇن دېيىشنى
ئۆچكىنى ياردىن ئۇچۇرغان بىر تۇتام ئوت دېيىشنى
ئىنسانىنىڭ ئىنسانىنى ئېكسپىلاتاسىيە قىلىشى
رەزىللىكنىڭ ئەڭ يۇكسەك پەللىسى دېيىشنى
يەنە نېمە بولسۇن
گۈلدۇر-گۈلدۇر دېيىشنى بىجىرىسەن

ئەگەر ئاز دېگەندە ئۇچ تىل ئۆگىنىسەن
ئەگەر ئاز ئۇچ تىلدا
ئانىدىن تۇغما تۈپتۈز يۈرۈپ كېتىسەن
ئەگەر ئاز بولسا ئۇچ تىل
چۈنكى سەن مەيلى تارىخ ۋە مەيلى جۇغراپىيە
يا بۇ ۋە ياكى شۇ بولسۇن
ئوغلۇم مەرنۇس
سەن ئاپىتۇبۇزنىغا ئۇلگۈرەلمىگەن بىر مىللەتنىڭ پەرزەنتىسەن

مۇھەممەتئىلى نىياز ئۇيغۇرىچە تۈركچىدىن ئۇيغۇرچىلاشتۇرغان

ئىككى چۆچەك

دىلرابا روزىيېۋا (قازاقستان)

خالباتۇر

بۇرۇن ئۆتكەن زاماندا باغچى دېگەن شەھەر بوپتۇ. شەھەر ناھايىتى گۈزەل، باي بولۇپ، ئادەملىرى ئىناق، خاتىرجەم ياشاتتىكەن. كۈنلەرنى ئايلار، ئايلارنى ژىللار قوغلاپ ئۆتۈپ، تىنىچ ياتقان ئەل ئىچىگە بالا ـ قازا يېتىپ كەپتۇ. ئۇ بولسىمۇ، زالىم، قانخور باشكېسەر دېگەن پادىشا ئۆز ئەسكەرلىرى بىلەن بېسىپ كىرىپ، ھۆكۈمرانلىق ئورنىتىپتۇ.

شەھەردىكى ئادەملەرنىڭ مېلىنى بۇلاپ زار قاخشىتىپ، پاراۋەن تۇرمۇشنى بۇزۇشقا باشلاپتۇ.

بىر كۈنى پادىشانى قارا بېسىپ، ناھايىتى ئەسكى چۈش كۆرۈپ، قورقۇپ ياتالماپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن موللىنى چاقىرتىپ، چۈشىنى ئۆرگۈزۈرتكەن، مولا مۇنداق دەپتۇ:

ـ ۋا، پادىشاھى ئالەم، سىلى ئەسكى چۈش كۆرۈپتىلا، كۈنلەرنىڭ بىرىدە بىر بالا تۇغۇلدىكەن. ئۇ بالا سىزنىڭ ژېنىگىزنى ئالدىكەن، ـ دەپتۇ.

قانخور باشكېسەر قورققىنىدىن ئەندى نېمە قىلىشىم كېرەك دېگەندە، مولا ئۇنىڭغا:

ـ سىز ئۇنىڭ ئۈچۈن شەھەردە تۇغۇلغان ئوغۇللارنى چېتىدىن ئۆلتۈرۈۋېرىڭ، ـ دەپتۇ.

شۇنىڭدىن كېيىن پادىشا تۇغۇلغان ئوغۇللارنىڭ بىرىنى قويماي ئۆلتۈرۈۋېتىپتۇ. يېڭى خىلە چوڭ ئائىلىدە پەرزەنت بولمىغان ئىكەن. ئايالى كۈنلەرنىڭ بىر كۈنى بالا كۆرىدىغان بولۇپ قاپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان ئاتىنىڭ ئاغزى قۇلىغىغا يېتىپتۇ. «كۆڭلۈمگە بىزنىڭ بالىمىز ئوغۇلدەكلا تۇيۇلىدۇ. لېكىن ئوغۇل بولسا پادىشا بەرى بىر ئۆلتۈرۈۋېتىدۇ. ئۇنىڭ ئۈچۈن بىز ئادەملەر كۆرمەيدىغان تاقا كېتەيلى»، دەپ ئىككىسى كېلىشىپتۇ.

بۇئەمرىيەم ئانىنىڭ كۆزى يورۇپ، ئوغۇل تۇغۇلۇپتۇ. بالىنىڭ بوينىدا يوغان خالى بولغاچقا، ئۇنىڭ ئىسمىنى «خالباتۇر» دەپ قويۇپتۇ.

خالباتۇر كۈنلەپ، ئايلاپ، ژىللاپ ئەمەس، بەلكى ساائاتلاپ ئۆسكەچكە، كىچىگىدىن زېرەك، ئەقىللىق بالا بولۇپ، چوڭ بوپتۇ. ئۇ 10 ياشقا كەلگەندە تاغدا ئۆزى يالغۇز ئوينىاپ زېرىكىپ، ئاتىسىدىن:

ـ دادا، بىز نېمىشكە شەھەردە ئادەملەر بىلەن ياشىمايمىز؟ ـ دەپ سورىغاندا، دادىسى بولغان ۋاقىئەنى بالىسىغا ئەينەن سۆزلەپ بېرىپتۇ.

بۇنى ئاڭلىغان خالباتۇردا باشكېسەر پادىشاغا بولغان نەپرەت ئويغىنىدۇ. خالباتۇر يالغۇز تاغنىڭ ئىچىدە ئويناپ ژۇرۇپ، ئۆيىدىن ئادىشىپ خېلىلا ژىراققا كېتىپ قاپتۇ. يولدا ئۇچرىغان دېۋىلەر ئۇنى ئۆز ئوردىسىغا ئېلىپ كېتىپ، ئىچكىرىدىن ـ ئىچكىرى قەپەزگە سولاپ قويىدۇ. دېۋىلەر بولسا، ئۇششاق بالىلارنى ئەشۇنداق ئېلىپ كېلىپ يەتتىكەن. بالىنىڭ ئاتا ـ ئانىسى خالباتۇرنى ئىزدەپ بارمىغان يېرى قالماپتۇ. ئۇلار زار قاخشاپ ژىغلاپتۇ، لېكىن بالىنى تاپالماپتۇ.

خالباتۇر بولسا راسا يوغىرىپ، سەمىرىپ، تۆمۈر قەپەزنى بىر قولى بىلەن ژۇلۇۋالغىدەك پالۋان بولۇپتۇ.

بىر كۈنى قاراۋۇل دېۋە ئۇخلاپ قالغاندا، خالباتۇر بىر قولى بىلەن قەپەزنى ژۇلۇۋېلىپ، دېۋىنىڭ بېشىغا بىرنى ئۇرۇپ ئورنىغا چۈشىرىدۇ.

قولىدىكى ئاچقۇچ بىلەن سولاقلىق بارلىق بالىلارنى بوشىتىپ، قوتۇلدۇرۇپ چىقىپتۇ. ئاندىن ئۇلارنى ژىغىپ، مۇنداق دەپتۇ:

ـ مېنى كىچىگىمدىن ئازاپلاپ كېلىۋاتقان بىر دەرت بار. باغچى شەھىرىدىكى قانخور باشكېسەر پادىشانى ئۆلتۈرۈشۈم كېرەك. ئەگەر سىلەر ماقۇل كۆرسەڭلار، بىز بىرىپ، شۇ پادىشانى ئۆلتۈرۈپ، قانچە ژىللار مابايىنىدا ئازاپلىنىپ كېلىۋاتقان خەلىكنى ئۆز يېرىگە ئېگە قىلساق..

ئۇلار كېلىشىپ، شەھەرگە قاراپ يولغا چىقىپتۇ. شەھەرگە كەلگەندە بۇ پالۋانلارنى كۆرگەن ئادەملەر خوشال بولۇپ، ئۇلارغا قوشۇلۇپ پادىشانىڭ ئوردىسىغا كەپتۇ.

قارىسا پادىشا ئىككى قەۋەتلىك نەقىشلەنگەن سارايىنىڭ ژۇقارقى قەۋىتىدە گۈش يەپ، مەينى ئىچىپ ھۆزۈرلىنىپ ياتقان ئىكەن. بۇ بەستىلىك كەلگەن خالباتۇرنى كۆرگەن پادىشا ياتقان يېرىدىن چۆچۈپ تۇرۇپ، ئالاقزادە بولۇپ كېتىپتۇ. خالباتۇر ئۇنىڭغا:

ـ مانا سېنىڭ ئاخىرقى كۈنىڭ يېتىپ كەلدى، چۈشۈگدە كۆرگەن بالا مەن بولىمەن. خەلقىمنى نەچچە ژىللار ئېزىپ، ئۆز يېرىگە ئۆزىنى ئېگە قىلماي ئازاپلىدىڭ، يېتەر ئەندى، بۈگۈن سېنىڭ ژېنىڭنى ئالىمەن، ـ دېگەندە، پادىشا:

ـ ئەگەر سەن راستلا خەلقىم ئازات بولسۇن دېسەڭ، بىرگە ـ بىر مەيدانىدا قىلىچ بىلەن كۈچ

سىنىشايلى، - دەيدۇ.

خالباتۇر ماقۇل بولۇپ، خەلقىنى ژىغىپ، پادىشا بىلەن مەيدانىدا قىلىچلىشىشقا چۈشىدۇ. پادىشامۇ چېۋەر قىلىچۋاز بولغاچقا، خالباتۇرنىڭ قىلىچىنى ئىككىگە بۆلۈپ تاشلايدۇ. شۇ ئارىدا خەلقنىڭ ئىچىدە بىرى «خالباتۇر قويما!» - دەپ، ئۆزىنىڭ قىلىچىنى تاشلىغاندا، قولىغا چۈشىدۇ ۋە خالباتۇر چاقماقنىڭ بىلەن پادىشانىڭ قوسىغىغا قىلىچ بىلەن بىرنى ئۇرۇپ، قارىغايدەك ژىقتىدۇ.

شۇنىڭدىن كېيىن خەلق «سەن بىزنى ئازاپتىن قۇتۇلدۇردىڭ، بىزگە ساڭا ئوخشاش ۋەتەنپەرۋەر، خەلقچىل، ئەقىللىق باشچى كېرەك. ئۆزەڭمۇ پالۋان ئەۋلادىدىن ئېكەنسەن، شۇنىڭ ئۈچۈن سەن موشۇ شەھەرگە پادىشا بولغىن،» - دەپ ئۇنى پادىشا قىلىپ سايلاپتۇ.

شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ كۆپ ژىللار كۆرەلمىگەن ئاتا-ئانىسىنى ئىزدەڭا، ھېلىقى تاققا ئاتلىنىپتۇ. يولدا كېلىۋېتىپ، بىر ئوتۇنچى بوۋايغا ئۇچراپ قاپتۇ. بوۋاي ئۇنىڭغا ئۇ

- ئوغلۇم، سەن موشۇنداقلا ئۆيۈڭلارغا كىرىپ بارساڭ، ئاتا-ئاناڭنىڭ ژۇرىگى يېرىلىپ كېتىدۇ. سېنىڭ دەردىڭدە ئۇلار ژىغلاپ-قاخشاپ، دادالڭ بوۋايغا، ئاناڭنىڭ كۆزى كور بولۇپ قالغان. ياخشىسى مەن سېنى ئېلىپ ئاراي، - دەپتۇ.

ئوتۇنچى ئۆيگە كىرىپ، ئوغلىنىڭ تېپىلغانلىغىنى ئېيتقاندا، بوۋاي بىلەن موماي ئۆزلىرىنى تالاغا ئاتىدۇ.

- ۋاي، ئوغلۇم خالباتۇر، ئامانمۇسەن؟ - دەپ چىقىپ كەپتۇ.

ئۇلارنىڭ مىسكىن ھالىنى كۆرگەن خالباتۇرمۇ ئاتا-ئانىسى بىلەن ژىغلاپ كۆرۈشۈپتۇ. ئاندىن ئۇلارنى شەھەرگە ئېلىپ كېتىپتۇ.

شۇنداق قىلىپ، خالباتۇر ئاتا-ئانىسى، خەلقى بىلەن ئۆز يېرىگە ئۆزلىرى ئېگە بولۇپ، باغچى شەھىرى پاراۋەن ياشاپ قالدى، مەن بولسام، سىلەرگە چۆچەك ئېيتىپ بېرىش ئۈچۈن بۇ ياققا قايتىپ كەلدىم.

خالباتۇر

بىر ئۆيدە ئىككى مۆشۈك ياشاپتۇ. بىرسى ئالا، بىرسى قارا ئېكەن. ئۇلارنى ئۆي ئېگىسى ياخشى كۈتۈپ باقىدېكەن. مۆشۈكلەرمۇ يېگەن تامىغىغا يارىشا ئۆيدىكى چاشقانلارنى تۇتۇشقا تەمشىلىدېكەن.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە، تەغدىر تەقەززىسى بىلەن، بۇ ئىككى مۆشۈك بىر-بىرىدىن ئايرىلىشقا مەجبۇر بولىدۇ. لېكىن، خېلە ۋاقىت ئۆتۈپ، بۇ ئىككى مۆشۈك بىر-بىرى بىلەن قايتىدىن دىدارلىشىدۇ. ئۆيگە قايتىپ كەلگەن قارا مۆشۈك ئالا مۆشۈككە ئۆز شىكايىتىنى ئېيتىدۇ.

- ئىككىمىز خويما بىر ئۆيدە ئىناق ياشاۋاتاتتۇق. ئۆيىنى چاشقان بېسىپ كەتكەن بىر ئايال ئېگىمىزگە كېلىپ، ئىككىمىزنىڭ بىرىنى سورىغاندا ئېگەم «قارىنىڭ ئىچمۇ قارا بولىدۇ» دېگەنىدەك، مېنى بېرىۋەتكەن ئېدى. يېڭى ئۆيگە بارغىنىمدا بىر كۈنمۇ خوشال-خورام ياشىغىنىم يوق. بالىسى بىلەن ئويناي دەپ قۇيرىغىمنى كۆتىرىپ يېنىغا بارسام،

ئۇ مېنى ياقتۇرماي بىرنى تېپىۋېدى، يەتتە قوۋۇرغام يەر سىلكىگەندەك دىرىلدەپ، ئىچىم ئېلىشىپ، بېشىم گاگگىراپ كەتتى. ئۇنىڭ ئۇستىگە ۋاقتىدا تاماق ئىچەلمەي، ژىڭنە يېگەن ئىشتەك، قۇرۇق سۆيەكلا بولۇپ قالدىم. ئىشتىن كەلگەن ئاتا-خوژايىن ژوزىغا ئولتارغاندا تاماق بېرەمدېكىن دەپ ئەركىلەپ يېنىغا كېلىۋېدىم، «ئىشتىن ھېرىپ-ئېچىپ كەلگەندە، مونۇ قارا ناياقنىڭ ئەلىمىنى قارا» دەپ، يەلكەمدىن ئېلىپ، تالاغا تاشلاۋەتتى. ھوشۇمدىن كېتىپ، كۆزلىرىم قاراڭغۇلىشىپ، ئۆزەمنى بىر بىلىپ، بىر بىلمەي خېلە ياتتىم. شۇنىڭدىن بۇيان مەن قورقۇنمىدىن ھېچ كىمگە كۆرۈنمەي، كارىۋەتتىنىڭ ئاستىغا كىرىپ ياتىدىغان بولۇۋالدىم.

بىر كۈنى كەچقۇرۇنلۇغى خوژايىن ئىشتىن قاتتىق غەزەپلىنىپ كەلدى، قورقۇنۇمدىن ئوچاقنىڭ ئىچىگە كىرىۋالدىم، چىقاي دېسەم ئۆچىنى مېنىڭدىن ئالمىسۇن دەپ قورقتۇم. بىر ھازادىن كېيىن قۇچاق ئوتۇننى ئېلىپ كىرىۋېدى، ئەرۋايىم قىرىق گەز ئۇچتى. ئەندى قانداق قىلىشىم كېرەك؟ چىقسام تاياق يەيمەن، چىقمىسام ئوت قالاۋېتىدۇ، دېگەن ئويلار ئىلكىدە ژالاقلاپ تىترەۋاتىمەن. كېيىن نېمە بولدى دېمەمسەن؟ بىر ۋاقىتتا ئايال-خوژايىن راستلا ئوچاققا ئوت قالاۋەتتى. مەن بايقۇش ئىسقا بۇرۇقتۇم بولۇپ، تۇرخۇن بويلاپ قېچىشقا باشلىدىم.

سەن سورىما مەن ئېيتماي، ھېلىقى ئېگىزلىگى بەش مېتر تۇرخۇندىن مىڭ بىر ژاپا بىلەن ئاران چىقتىم. ئۇستى-بېشىم كۈلگە مىلىنىپ، ئاغزىمدىن سېرىق سەپرا ئېقىپ، كۆزۈمدىن ئوت چىققاندەك بولۇپ كەتتى.

قارىسام ئۆي ئېگىلىرى قاقاخلىشىپ كۈلىشۈېتىپتۇ. بىر ئاز ئېسىمنى ژىغىپ، يوغان تۆكدىكى سۇغا ئۆزەمنى ئاتتىم. بىر قۇر چايقىنىۋالغاندىن كېيىن «ئۆز ئۆيۈمنىڭ خۇشلىغى، پۈت-قولۇمنىڭ بوشلۇغى» دېدىمدە، قېشىمغا قايتىپ كەلدىم. ھەقىقەتەنمۇ، ئۆز ئۆيۈڭگە نېمە يەتسۇن، ھە؟

قوش مەسچىت*

مەمەتئىلى زۇنۇن

I

بۇۋا مۆھتەرەم بۇۋا، سەن ئېيتىپ بەرگەن چۆچەك رىۋايەتلەر نەقەدەر ئاجايىپ غارايىپ ۋە قىزىقارلىق ئىدى ھەـ؟ كۆزنى يۇمۇپ ئاچقۇچە دۇنيانىڭ ئۇ چېتىگە يېتىپ بارالايدىغان ئۇچار گىلەم، ئۇچار دۇلدۇللار، خاسىيەتلىك جاھانناما ئەينەكلەر، «ئېچىلىڭ داستىخنىم» دەپ بولغۇچە تۇرلۇك تۇمەن نازۇ-نېمەتلەرگە تولۇپ تۇرىدىغان خىسلەتلىك داستىخانلار، بەتنىيەتلەرنى چاقماقلىدا قويىدىغان سىرلىق توقماقلار. ...، بۇۋام بىر كەچقۇرۇنلۇقى ماڭا مۇنداق بىر چۆچەك ئېيتىپ بەرگەن ئىدىڭ:

ئىشقى سەۋدايىغا مۇپتىلا بولغان ئارزۇلۇق شاھزادە ۋىسال يولىغا راۋان بوپتۇ. گىياھ ئۇنمەس چۆل، قۇش قونماس تاغلاردىن ئۆتۈپتۇ. قاراقچىلارغا ئۇچراپ ئەسلى ۋەسلىدىن ئايرىلىپتۇ، ئاخىرى بىگانە بىر مەملىكەتنىڭ مەركىزىي شەھىرى ئەتراپىدا ئوتۇنچىلىق قىلىشقا مەجبۇر بوپتۇ. ئادەم گۆشىدە مانتا ئېتىپ ساتىدىغان مانتىپەزنىڭ قاپقىنىغا دەسسەپ ئۇنىڭ يوشۇرۇن زىندانىغا چۈشۈپ قاپتۇ. قارىسا نەچچە ئونلىغان شور پېشانە يىگىتلەر ئىگىراپ ياتقۇدەك. ئايىالتىلىق بەتھەيۋەت جاللاتلار كىرگەن ھامان «مەن ئورۇق ئۇ سېمىز، مەن ئورۇق ئۇ سېمىز» دەپ بىر-بىرىنى ئىتتىرۋاتقۇدەك، كۈنلەرنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ئورۇقمۇ، سېمىزمۇ تۇگەپ كېتىۋاتقۇدەك...

قىزىقىپ ئاڭلىغىنىم، جاۋابسىز سوئال، تەشۋىشلىك خىيالىلار تورى ئىچىدە ئۇخلاپ قالغىنىم ھېلىمۇ ئېسىمدە. چۈش كۆرۈپتىمەن، ئاشۇ قورقۇنچلۇق قاراڭغۇ زىندانىدا تۇرغۇدەكمەن. ئايىالتا كۆتۈرگەن بەتھەيۋەت جاللاتلار كىرىپ «سېمىزلىرىڭ بۈيۇقتا ئۆتۈش» دەپ ۋاقىرغۇدەك. ئېچىرقاپ كەتكەن چىلبۆرە كىرىۋالغان چوڭ قوتاندىكى قوي پادىسىدەك بىچارە ھالغا چۈشكەن بىئەقىل تۇتقۇنلار «مەن ئورۇق، ئۇ سېمىز» دەپ بىر - بىرىنى ئىتتىرىشۋاتقۇدەك. ئىتتىرگەنلەرمۇ تىرەجىگەنلەرمۇ بارا - بارا تۇگەپ نۆۋەت ماڭا كەلگەنمىش، «سەن ھەممىدىن كىچىك ۋە ھەممىدىن ئورۇق بولساڭمۇ بىر قانچە قاسقان مانتىغا يارايسەن، يۇر» دەپ سۆرەۋاتقانمىش، تىرەجەپ تۇرىۋالغۇدەكمەن، ئۇلار سۆرىيەلمىگۇدەك. ئاخىر ئۇلار: «بوپتۇ، مۇشۇ يەردىلا جىننىنى ئالايلى!» دەپ ئايىالتىنى ئېگىز كۆتۈرگىدەك...

- بۇۋا!... بوينۇڭنى شۇنداق قۇچاقلىۋاپتىمەنكى، تىنالماي قاپسەن.

- بالام، نېمە بولدۇڭ؟ مەن بار، قورۇقما! - دېدىڭ، ئىسسىق باغرىڭغا مەھكەم بېسىپ.

ئېغىز-بۇرۇنلىرىمنى قوقاق بېسىپ كەتتى. نەچچە كۈنلەرگىچە قىزىپ، جۆيلۈپ چىقتىم. بۇ چۆچەك بىلەن چۈش ئىسمىدىن چىقمىدى. ئۆسمۈرلۈك دەۋرىگە يەتكەندە كۆپرەك ئويلايدىغان بولۇپ قالدىم، «مەن ئورۇق، ئۇ سېمىز» دەپ بىر-بىرىنى ئەجەل گىردابىغا ئىتتىرىدىغانلار ئەينى زاماندىلا بولۇپ ئۆتكەنمۇ؟ ھازىر تۇگەپ كەتتىمۇ؟ بىزنىڭ كوچىدا يوقمۇ؟ . . . .

مەن تۇغۇلۇپ ئۆسكەن كوچامغا نەزەر سالاتتىم.

II

كوچىمىز - ئۇرغاقسىمان ئاي شەكىللىك خالتا كوچا. ھازىر «قوش مەسچىت» دېمىسە ھېچكىم بىلمەيدىغان بۇ كوچىمىزنىڭ ئەسلى نامى «ئايكوچا» ئىكەن. شۇنداقمۇ، بۇۋا؟

ئون توققۇز جۈپ دەرۋازا بىر - بىرىگە قارىشىپ تۇرىدىغان بۇ خالتا كوچىمىزدا كۆلمى، قۇرۇلۇش نۇسخىسى، مۇنار - گۈمبەزلىرىنىڭ ئېگىزلىكىدىن تارتىپ. ئىچكى - تاشقى نەقىشلىرىگىچە ئوپئوخشاش ئىككى مەسچىت بار. سىرىدىن تارتىپ، پىرامىداسىمان قالپاقلىق مىخلىرىغىچە تامامەن ئوخشىشىدىغان ئىككى دەرۋازىمۇ بىر - بىرىگە قارىشىپ تۇرىدۇ. ئىككى دەرۋازىدىن تەڭ چىققان ئىككى مۇسۇلمان بىر - بىرىگە سالام بېرىشمەيدۇ، تىنچ - ئامانلىق سوراشمايدۇ. ئوڭ ياقتىن چىققىنى ئوڭ ياقتىكى، سول ياقتىن چىققىنى سول ياقتىكى مەسچىتكە راۋان بولىدۇ. ھېيىت ئايەم كۈنلىرى ئىككى ياقىنىڭ جامائەتلىرى ئىككى توپ بولۇپ، چوڭ جامەگە قاراپ ماڭىدۇ. بىر - بىرىنىڭكىگە ھېيتتلىمايدۇ. قۇدا -

* مەمەتئىلى زۇنۇننىڭ «شىنجاڭ ياشلار - ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى» نەشر قىلغان «قوش مەسچىت» ناملىق ئەسەرلەر توپلىمىدىن ئېلىندى.

باجا بولۇشمايدۇ. بۇ تەرەپتىكىلەر مېيىت ئۇزىتىۋاتسا، ئۇ تەرەپتىكىلەر تـوي نەغمىسى قىلىۋېرىدۇ. ئىككى ياقتىكى باللارنىڭ ئۆز ئارا دوست ـ ئاداش بولۇشىغا يول قويۇلمايدۇ. بۇ تەرەپتىكى باللارنىڭ لەگلىكى ئۇ تەرەپ بوشلۇقىدا پەيدا بولغان ھامان شۇ تەرەپ باللىرىنىڭ تاش چالمىلىرىدا ئۆتمىتۆشۈك بولماي قالمايدۇ. ئۇ تەرەپتىكى كەپتەرۋازلار بۇ تەرەپتىكىلەرنىڭ كەپتىرىنى تۇتۇۋالغان ھامان قانات ـ قۇيرۇقلىرىنى يۇلۇپ ـ يۇڭداپ ئاسمانغا ئاتىدۇ. بۇياقتىن ـ ئۇياققا ئۆتۈپ قالغان خوراز ـ مېكيانلارنىڭ ھەر قاندىقى ئۆز كاتىكىگە قايتىپ كېلەلمەيدۇ. باشقا كوچىلارنىڭ ئۇستىگە قانچىلىغان كۆتۈرمە ئۆيلەر سېلىنغان. بىرنىڭكىدە بىرىمۇ يوق. ئىككى تەرەپ ئىناق بولمىسا، بىر ـ بىرىگە يول قويمىسا، كۆتۈرمە ئۆي سالغىلى بولمايدىكەن. شۇنداقمۇ، بۇۋا؟

ئىككى تەرەپتىكى خوتۇن خەقلەر ئۆمرىنىڭ كۆپ قىسمى قارشى تەرەپ خوتۇنلىرىنىڭ غەيۋەت ـ شىكايىتىنى قىلىش بىلەن ئۆتىدۇ. كىر سۇيى، يۇندىلار قارشى تەرەپتىكىلەرنىڭ بوسۇغا، تام تۇۋىلىرىگە تۆكۈلىدۇ. كىر سۇلىرى قۇرۇپ ياكى توڭلاپ كېتىدۇكى، جېدەل ماجىرا قوزغايدۇ. توڭلمايدۇ.

ئاڭلىسام ئىككى ياقتىكىلەر ئۇزۇن يىللاردىن بۇيان تارتقان دەرد ـ مۇشەققەت، ئازاب ـ كۈلپەتلىرىمۇ بىر ـ بىرىنڭكىدىن قىلىشمايدىكەن. «تۇڭگان يىغىلىقى»ۋاقتىدا باشقا كوچىلارنىڭ ھەممىسىگە مۇستەھكەم دەرۋازىلار بېكىتىلىپتۇ. بىزنىڭ كوچىدىكى ئىككى تەرەپ پۈتۈشەلمەپتۇ، بىر دەرۋازىدىن كىرىپ چىقىشنى راۋا كۆرمەپتۇ. قوراللىق چىرىكلەر توسالغۇسىز كىرىۋېرىپتۇ، بۇلايدىغىنىنى بۇلاپ بۇلغايدىغىنىنى بۇلغاۋېرىپتۇ. ئىككى تەرەپ ئاچچىق ساۋاق ئالماپتۇ. پۇشايمان قىلمىشماپتۇ. شۇڭ شىسەي، گومىنداڭ ھۆكۈمرانلىق قىلغان زامانلاردا بىر ـ بىرنى چېقىشۇرىپتۇ، تۇتۇپ بېرىشۇېرىپتۇ. نەتىجىدە ھەر ئىككى تەرەپتىن ھەپسىگە ئېلىنغان، قەتل قىلىنغانلار تەڭ نىسبەتتە دېگۈدەك بوپتۇ. مانا ھازىر «ئۇچكە، بەشكە قارشى ھەربىكەت» ۋاقتى. ئۇلار بىر ـ بىرىنى غەزەپ بىلەن سۆكمەكتە، پاش قىلىشماقتا.

ـ ئۇ ـ ئوغرى!

ـ ئۇ ـ ئۆزى تويسىمۇ، كۆزى تويمايدىغان ئەڭ چوڭ باج ئوغرىسى!

ـ ئۇ ـ يىرتقۇچ يولۋاس!

ـ ئۇ ـ ئەشەددىي يولۋاس!

گويا ئۇلار بىر ـ بىرىنى ئىتتىرىشمەكتە:

ـ مەن ئورۇق، ئۇ سېمىز!

ـ ئۇ سېمىز، مەن ئورۇق...

سەۋر ـ تاقەت قىلالمىدىم، بەرداشلىق بېرەلمىدىم، ئاخىر ساڭا مۇراجىئەت قىلدىم:

ـ بوۋا، ئوبدان بوۋا، كوچا ـ مەھەللىمىزنىڭ بىر ئەسىرلىك تارىخى ساڭا بەشقولدەك ئايان. ئېيتقىنا، كوچىمىزدىكىلەر ئەزەلدىن مۇشۇنداق نائىناقمىدى؟ نەچچە يىل ئالدىدا سورىسامغۇ سەن تېخى كىچىك، تېگى ـ تەكتىگە يېتەلمەيسەن، دېدىڭ چوپچوڭلا بىر يىگىت بوپ قالدىمغۇ مانا، ئەمدىغۇ ئېيتىپ بېرەرسەن؟ بوۋا، نېمانچە خىيالغا چۆكۈپ كېتىدىغانسەن؟ مۇنچە تەقەززا قىلمىغىنە!

ـ ماقۇل، بالام، ـ دېدىڭ لەۋزىمنى يەردە قويماي، ـ ھازىر سەن كىچىك بالا ئەمەس، ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى، ئاق ـ قارىنى پەرق ئېتەلەيسەن، گەپ ـ سۆزۈمنىڭ تېگى تەكتىگە يېتەلەيسەن، زېھنىڭ بىلەن ئاڭلا، سۆزلەپ بېرەي:

III

دۇرۇس، كوچىمىزنىڭ ئەسلى نامى «ئاي كوچا» ئىدى. ئايدەك يورۇق، ئىللىق كوچا ئىدى. قان ـ قېرىنداشلىق مۇھەببىتى تاش ـ كېسەك، تام ـ تورۇسلىرىغچە سىڭىپ كەتكەن ئىناق كوچا ئىدى، زوردىن ھاكىم بەگدەك كاتتا زاتنىڭ ئىزى، مولا سادىق ئەئلەم ئاخۇنۇم، ئابدۇرېھىم نىزارى قاتارلىق پىر ـ ئۇستازلارنىڭ نەزىرى چۈشكەن خىسلەتلىك كوچا ئىدى! ياسىن دامولا ھاجىم ھەززەرەتلىرى ئاخىرەتكە سەپەر قىلغاندىن كېيىن (ياتقان يېرى جەننەتتە بولغاي، ئىلاھە ئامىن) ئارىمىز بۇزۇلدى، بىر مەسچىت ئىككى بولدى، «ئاي كوچا» دېگەن تەۋەررۈك نام «قوش مەسچىت»كە ئۆزگەردى. ئاغرىق ـ ئاداۋەت، بالايى ـ قازا باشلاندى!

مەرھۇم ئىمامىمىز ياسىن دامولاجىم ھەززەرەتلىرى ئاتاق ـ ئابرۇيلۇق مەرىپەتپەرۋەر زات ئىدى، پۇل ـ مال، ئالتۇن ـ كۈمۈشلىرىنىڭمۇ ھەددى ـ ھېسابى يوق ئىدى. ھەقتائالا ئۇنىڭغا برىجۇپ قوشكېزەك ئوغۇل ئاتا قىلغان. چوڭىنىڭ ئىسمى ھەسەن، كىچىكىنىڭ ھۈسەين ئىدى. بوي ـ ئىسكەت، رەڭ ـ چىراي، خۇلۇق ـ مىجەز جەھەتتىمۇ ئايرىۋالغۇسىز ھالدا ئوخشاشلىقى بىلەن ھەممىنى ھەيران قالدۇراتتى. ئۆگەندى، بىلىم تاپتى، يۇرت كەزدى، سودىگەرچىلىكنىڭ تىلىنى بىلدى، پۇل تاپتى. ئىمامىمىز ئۇشتۇمتۇت يېتىپ قالدى. ئوغۇللارغا خەت ـ خەۋەر ئەۋەتىلدى. ھۈسەين يېقىنراق بىر شەھەردە تۇرۇۋاتقانلىقى ئۈچۈن بۇرۇنراق كەلگەنىدى، دەرھال تويىنى قىلىپ، ئاتىلىق قەرزىدىن خالاس بولدى. ھەپتە ئۆتكەندىن كېيىن ئاكىسى ھەسەنقارىم كەلدى.

ئىمامىمىز ئۇنىڭ تويىنى قىلىپ قويغان كۈنىنىڭ ئەتىسى نامـاز بامداتتىن بۇرۇن ئاخىرەتكە سەپەر قىلدى، كوچىمىز ئابرۇيلۇق ئىمامىدىن ئايرىلدى، ئاقىل، مېھرىبان، دۇئاگۇي ئاتىسىدىن ئايرىلدى. بىز ئەھلى جامائەت ياراملىق بىر ئىمامغا موھتاج ئىدۇق. مەرھۇم ئىمامىمىزنىڭ قوشكېزەك ئوغۇللىرىغا تىكىلدۇق. ھەر ئىككىسى بىلىملىك، خۇش پېئىل، ئەخلاق ـ پەزىلەتلىك ئەھلى سودىگەر يىگىتلەر ئىدى. قايىسىنى تاللاش كېرەك؟ قائىدە ـ يوسۇن بويىچە بىز ئاكىسىنى تاللىدۇق، شەرىئەت مەھكىمىسىنىڭ تەستىق مۆھرىنىمۇ ئالدۇق. ھەممىمىز خاتىرجەم بولدۇق، بۇرۇنقىدەكلا بىر مەسچىتكە جەم بولدۇق.

خۇدانىڭ قۇدرىتى بىلەن بۇ قوشكېزەكلەرنىڭ رەپىقلىرىمۇ قوشكېزەك ئاچا ـ سىڭىللار ئىكەن. ئاچىسى ئالتۇنخېنىم بۇرۇن ياتلىق قىلىنىپ ھۇسەينقارىمنىڭ، سىڭلىسى تىللا خېنىم كېيىن ياتلىق قىلىنىپ، ھەسەنقارىمنىڭ نىكاھىغا ئۆتۈپتۇ. خوتۇنلىرىمىزنىڭ ئېيتىشىغا قارىغاندا، ئۇلار چۆچەكلەردە تەسۋىرلىنىدىغان ھەرقانداق ساھىبجامالالاردىن گۈزەل، جەننەت ھۆرلىرىدىنمۇ چىرايلىق ئىكەن. ھۆسن ـ جامالدا كامالەتكە يەتكەن، باي، دۆلەتمەن قوشكېزەك يىگىتلەر بىلەن تەڭداشسىز گۈزەل قوشكېزەك پەرىزاتلار كوچىمىزنىڭ ئابرۇيى، شان ـ شەرىپى ئىدى. بىز ئۇلار بىلەن پەخىرلىنەتتۇق، ماختىناتتۇق. ئۇزاق ئۆتمەي بۇ قان ـ قېرىنداش قوشكېزەكلەرگە كۆز تەگدى، كوچىمىزغا كۆز تەگدى! بىرلىك ـ ئىناقلىق ئاپىتىگە بىلەن يورۇپ، ئىنسانىي مېھىر ـ مۇھەببەت ھارارىتى بىلەن ئىللىپ تۇرىدىغان «ئايكوچا»مىز نائىناقلىق ئىس ـ تۈتەكلىرى ئاستىدا ئۆچ ـ ئاداۋەت جۇدۇنلىرى كېزىپ يۈرگەن قاراڭغۇ، سوغۇق «قوش مەسچىت كوچىسى»غا ئايلىنىپ قالدى!

ۋالى، ھاكىم، بەگ قاتارلىق چوڭ ئەمەلدارلار، قازاخۇنۇم، مۇدەررىسئاخۇنۇم ئۇنۋانلىق كاتتا زاتلار ياكى ئاتاقلىق بايلار بولمىغان مەھەللىلەردىكى تۇي ـ تۆكۈن، ئۆلۈم ـ يىتىم، نەزىر ـ چىراغلارنىڭ ھەممىسىدە شۇ مەھەللىنىڭ ئىمامىنى تۆرگە باشلاش ئاتام زامانىسىدىن تارتىپ داۋاملىشىپ كېلىۋاتقان قائىدە ـ يوسۇن. بىزمۇ ھەسەن ئىمامنى تۆرگە باشلايتتۇق، ئىنىسى ھۇسەينقارىم ئۇنىڭ يېنىدىن ئورۇن ئالاتتى. خوتۇن خەلقلىرىنىڭ ئولتۇرۇشىدا ئەھۋال باشقىچە بوپتۇ. ئالتۇنخېنىم: «مەن ئاچا، سىنىڭ يۇقىرى تەرىپىكىدە ئولتۇرۇشۇم كېرەك» دېسە، تىللا خېنىم: «مەن ئاكىنىڭ رەپىقىسى، ئىمامنىڭ رەپىقىسى، ئۆينىڭ تۆرى مېنىڭ!» دەيدىكەن.

بۇلارنىڭ تالاش ـ تارتىش، جېدەل ـ ماجىرالىرى تۆپەيلىدىن ھەرقانداق تۇي ھازىغا ئايلىنىدىغان بولدى. بىز ـ ئەھلى جامائەت، ئاكا ـ ئۇكا قوشكېزەكلەرگە مۇراجىئەت قىلدۇق:

ـ ئىككى خېنىم ئوتتۇرىسىدىكى ئاغرىق ـ ئاداۋەتنىڭ ئاقىۋىتىدىن تەشۋىشلەنمەكتىمىز. قان ـ قېرىنداشلىق رىشتىسىنى يېڭى باشتىن تۇتاشتۇرۇپ، ئۇلارنى ئىناق، بىزنى خاتىرجەم قىلىشقايلا.

ئاكىلىساق، ئاكا ـ ئۇكىلار مۇنداق پۈتۈشۈپتۇ: «ئەر جامائەت سورۇنلىرىنىڭ ھەر قاندىقىدا يۇقىرى ئورۇن ئاكىغا، مەزلۇم خەلقەر سورۇنىنىڭ ھەرقاندىقىدا يۇقىرى ئورۇن ئاچىغا مەنسۇپ!»

ـ مەن ئاكىنىڭ رەپىقىسى، ئىمامئاخۇنۇمنىڭ رەپىقىسى، ـ دەپ تەكرارلاپتۇ تىللاخېنىم ، ـ يۇقىرى ئورۇن ـ مەرتىۋە مېنىڭ!

ـ مەن ئاچا ، ـ دېگەن سۆزىدە چىڭ تۇرۇپتۇ ئالتۇن خېنىم ، ـ ئورنۇمنى تارتۇبلىشىغا ھەرگىز يول قويمايمەن!

ئاكا ـ ئۇكا ئۆز رەپىقلىرىنى تولىمۇ قەدىرلەيدىكەن، ئەتىۋارلايدىكەن. ئۇلار ئارزۇلۇق رەپىقلىرىنى قايىل قىلالماپتۇ. زىددىيەت ئۆتكۈرلىشىۋېرىپتۇ. مەسچىتنىڭ بىقىنىدىكى ئۆيدە تۇي بولغان كۈنى بۇ ئاچا ـ سىڭىللار يەنە تۆر تالىشىپ قاپتۇ. تۇرلۇك نازۇ ـ نېمەت، شەرىنلىكلەر بىلەن تولغان داستىخان ئۈستىگە بىر ـ بىرىنى بېسىشىپ، يۇز ـ كۆزلىرىنى تاتىلاپ، چاچلىرىنى يۇلۇشۇپتۇ، تىل ـ ئاھانەت، يىغا ـ زارە، قىيا ـ چىيا كوچىنى بىر ئاپتۇ. مەسچىتكە كىرىۋېتىپ، ئۆز رەپىقىسىنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ قالغان ئىمامئاخۇنۇم ئىختىيارسىز ھالدا بۇ يەرگە كىرىپ قاپتۇ، قارىسا باش كۆزلىرى قىممەت باھالىق يىپەك رومال ئىچىدە قالغان ئىككى ئايال بىر ـ بىرىنىڭ چېچىنى مەھكەم سقىمداشقان ھالدا پومداقلىشىۋاتقۇدەك. ئۇلارنىڭ بوي تۇرقى ئوخشاش بولۇپلا قالماستىن بەس ـ بەس بىلەن كىيىشۋالغان كىيىملىرىمۇ ئوخشاش ئىكەن.

ـ تۇر ئورنۇڭدىن !ـ دەپ گەجگىسىدىن يۇلۇۋاپتۇ ئىمامئاخۇنۇم ، ـ ھۇ، بىنوموس ئالۋاستى !ـ شۇ سۆز بىلەن بىر كاچات ساپتۇ.

ـ ھا ـ ھا ـ ھا!... ، ـ گۈلقەقلىرى ئېچىلغان ھالدا ئورنىدىن تۇرۇپتۇ تىللا خېنىم ـ تۆر تالاشقىنىڭغا تۈيە، بىنوموس ئالۋاستى!

ئالتۇنخېنىم ئاغزىنى سىلىغانىكەن، ئاپئاق ئالقىنى قىپقىزىل قانغا بويىلىپتۇ. ئۆز ئۆمرىدە مەرھۇم ئاتا ـ ئانىسىدىن ياكى ئىرىدىن ئازار يەپ باقمىغان خېنىم بۇ ئىزا ـ كۆلپەتكە بەرداشلىق بېرەلمەپتۇ ـ دە:

ـ ھۇ، خوتۇنىنىڭ تامبلىغا سەجدە قىلدىغان مۇناپىق ـ دېگىنىچە، بىر پىيالە رىشالنى قەھر ـ غەزەپ بىلەن ئېتىپتۇ. ئىمانىڭ قاڭشىرى يىرىلىپتۇ. يۈز ـ كۆزلىرى ئاپئاق رىشالە بىلەن قېپقىزىل قان ئارىلاشمىسىغا كۆمۈلۈپتۇ.

كۇن ـ تۇنلەر ئاغرىق ـ ئاداۋەت ئىچىدە ئۆتمەكتە ئىدى. نائىناقلىق ئۇششۇكى قوشكېزەك ئاكا ـ ئۇكىلار يۇرىكىدىكى قان ـ قېرىنداشلىق ھارارىتىنىڭ ئورنىنى ئىگىلىۋېلىش خەۋپى قاش ـ كىرپىك ئارىلىقىدا تۇراتتى. بىز بۇلارنى ئەپلەشتۇرۇش ـ ياراشتۇرۇش يولىغا قەدەم قويدۇق.

ـ خوتۇنىنى تالاق قىلىۋەتسۇن!ـ دەپ شەرت قويدى ئاكىسى،ـ شۇ چاغدىلا مەن ئۇ ئالۋاستىنىڭ ماڭا قىلغان ھاقارىتىنى ئەستىن چىقىرىمەن. ئۇكامنى بۇرۇنقىدەكلا قەدىرلەيمەن.

ـ خوتۇنىنى ئۈچ تالاق قىلىۋەتمىگۈچە،ـ دېگەن شەرتنى قويدى ئۇكىسىمۇ،ـ مەن ئۇنىڭ خوتۇنۇمنى ھاقارەت قىلغان، بىر تال ئېزىق چىشىنى سۇندۇرۇۋەتكەن گۇناھىدىن كېچەلمەيمەن!

ياراشتۇرۇش يولىدا تاشلانغان قەدەم، سىكىدۇرۇلگەن ئەجىرلەر زايە كەتتى. پىتنە ـ پاسات كۆپەيدى، زىددىيەت كۇنسېرى چوڭقۇرلاشتى. ئىناق قوشنا ھەقەمسايىلەرمۇ چەك ـ چېكى كۆرۈنمەس تالاش ـ تارتىش چۆلىدە قۇيۇندەك پىرقىراشقا باشلىدى. بىر قىسىملار ئالتۇنخېنىمنىڭ، بىر قىسىملار تىللا خېنىمنىڭ تەرىپىنى ئالدى. ھەركىم ئۆزى ھمايە قىلدىغان تەرەپنىڭكىنى توغرا دېدى. پىتنە پاسات ئارقىلىق جان باقىدىغان ناجىنس، نائەھلىلەرمۇ چېقىپ قالدى. ئۇلار ئاكا ـ ئۇكا، ئاچا ـ سىڭىللار ئوتتۇرىسىدا كېچە ـ كۇندۇز گەپ توشۇپ، ئوت ئۈستىگە ياغ چېچىشتى. بەزىلەر ھۇسەينقارىمنىڭ ھۇجرىسىغا خۇپيانە كىرىپ :«سىلى ئاكىلىرىدىن چوڭ، سېمىز تۇغۇلغان. باشلىرىمۇ ئاكىلىرىنىڭكىدىن يوغانراق ئىدى. ئاكا بولۇشقا ھەسەنقارىم ئەمەس، دەل ئۆزلىرى مۇناسىپ» دەپ قۇتراتقۇلۇق قىلسا، تىللا خېنىمنىڭ يېنىغا ئوغرىلىقچە كىرىپ: «بۇرۇن تۇغۇلغىنى ئاچىلىرى ئەمەس، دەل ئۆزلىرى ئىكەنلا، كىندىك ئانا بىر كېچە ـ كۇندۇز تەۋەللۇت ئۈستىدە تۇرغانلىقى ئۈچۈن ئۈيقۇسىزلىق ئىچىدە گاڭگىراپ قىلىپ، ئىككىلىرىنى ئالماشتۇرۇپ قويغانىكەن» دەپ ئوت قۇيرۇقلۇق قىپتۇ. بەزىلەر ئالتۇنخېنىمغا ئەقىل ئۆگىتىپتۇ: «ئەرلىرى ھۇسەينقارىم سودىگەرچىلىك قىلىمەن دەپ يول ئازابى ـ گۆر ئازابى تارتسا، سىلى ئۆزلىرى تەنھالىق، تەشنالىق دەردىنى تارتتىلا. ھەسەنقارىم بولسا، شەھەردىن چىقماي تىجارەت قىلىپ مۇشەققەتسىز ھالاۋەت كۆرىدۇ. تۇي ـ تۆكۈن، ئۆلۈم ـ يېتىم، نەزىر چىراغلاردىن كېلىدىغان تاپاۋەتمۇ ئاز ئەمەس. ۋەخپىلەرنىڭ كىرىمىچۇ تېخى! قۇربان ھېيىتتا پۇتۇن كوچىمىزدا قۇربانلىق قىلىنغان قويلارنىڭ تېرە ـ ئۇچەي، كاللا پاقالچاقلىرى شۇ ئۆيگە قاراپ ئاقىدۇ. تىللاخاننى يوغىناتقان ئاشۇ پايدا ـ تاپاۋەت ئەمەسمۇ؟ ئەرلىرى ھۇسەينقارىمۇ ئەھلى ئىلىم، قارىي قۇرئان كىشى، ھەرقانداق جامە ئىمامىلىقىنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالايدۇ. ئاكىسىدىن ئوبدانراق قۇرئان تىلاۋەت قىلالايدۇ، تەپسىر ئېيتالايدۇ. ئاكىسى بىلەن چىرايلىقچە پۇتۇشۇپ نۆۋەت بىلەن ئىمامىلىق قىلسا بولامدۇ؟ ئاكىسى بىر ئاي ئىمام بولسا، ئۇكىسى بىر ئاي، بۇ يىل ئاكىسى ئىمام بولسا، كېلەر يىلى ئۇكىسى...»

بۇ مەسىلىھەت ئالتۇنخېنىمغا يېقىپ قاپتۇ، ئېرىنمۇ قايىل قىپتۇ، شۇنىڭ بىلەن ئىمامىلىق دەۋاسى باشلاندى. بىر قىسىملار ھۇسەينقارىمنى قوللاپ، قۇۋۋەتلەپ مەھكىمە شەرئىگە بارسا، بىر قىسىملار ھەسەنقارىمنىڭ ئۆمۈرلۈك ئىمام بولۇشىنى تەلەپ قىلىپ بېرىشتى. ھەرتەرەپ ئۆزى ھمايە قىلغان كىشىنىڭ خىسلەت پەزىلەتلىرىنى ماختاپ كۆككە كۆتۈرۈپ، ئۆزى رەت قىلغان كىشىنىڭ ئېۋەن نۇقسانلىرىنى كۆپتۈرۈشتى. شەرىئەت بۇ دەۋانى ھەل قىلىشقا چارىسىز قالدى، دوتەي ـ ئامباللارمۇ ئامال قىلالمىدى، ئۆز قوللىغۇچىلىرىنىڭ تەلىپى ۋە ئالتۇن خېنىمنىڭ تەقەززاسى بويىچە ھۇسەينقارىم ئاخىر ئۇرۇمچىگە راۋان بولدى. بۇنىڭدىن خەۋەر تاپقان ھەسەنقارىمۇ دەرھال ئاتلىنىپ ھۇسەينقارىمدىن بىر كۇن كېيىن ئۇرۇمچىگە يېتىپ بېرىپتۇ. بۇ ـ نىقابلىق يالماۋۇز ياڭ جاڭجۇننىڭ قۇمۇل خەلق قوزغىلىڭىنىڭ مەشھۇر سەركەردىسى تۆمۈرخەلپىنى قەتل قىلغان كۇننىڭ ئەتىسى ئىكەن. ئۇ غەربىي دىيار خەلقىنى مەڭگۈ مەھكۇملۇقتا قالدۇرۇشنىڭ چارە تەدبىرى ھەققىدە قالتىس بىر كىتاب يېزىشقا كىرىشىپ، يۇڭ قەلەم بىلەن مۇنۇلارنى يېزىۋاتقان چاغ ئىكەن: «... بۇ خەلقنىڭ دىنى بىر، خۇداسى بىر، پەيغەمبىرى بىر، كەئبىسى بىر، مەزھىپى بىر، تىلى بىر، بۇ ئالتە بىرلىك ئۈستىگە دىل بىرلىكى ـ زىچ ئىتتىپاقلىق قېتىلىدىغانلا بولسا، تۇغۇشكىنىم شۇ، تەختى ـ بەختىمنىڭ گۈمران بولغىنى شۇ!...»

ـ ئوغلۇم ئاڭلاۋاتامسەن؟ ئۇ ئۆز ھۆكۈمىنى مۇنداق شەرھىلەۋاتقانىكەن: «دىل بىرلىكى ـ تىنچلىق ۋە خاتىرجەملىكنىڭ ئالتۇن ئاچقۇچى، باي ـ

بايقاشاتلىقنىڭ ئۇلى، بىلىم ـ مەرىپەتكە ئىنتىلىش، ئويغىنىش، ئۆز ـ ئۆزىنى تونۇتۇشلىرىنىڭ ئاساسىدۇر، بۇ «بىرلىك» تىن ئارتۇق خەتەر يوق ماڭا!...»

ھۇسەينقارىم دەل مۇشۇنداق پەيتتە ياڭ جاڭجۇننىڭ ئالدىغا كىرىپتۇ، جاڭجۇن ھۇسەينقارىم ئىنئام قىلغان 100 دانە تىللانى ئاپتۇ، ئەرزىگە قۇلاق سالىپتۇ ۋە خىيال سۈرۈپ قاپتۇ، شۇئەسنادا ھەسەنقارىمنىڭ كىرىپ كەپتۇ ـ دە 100دانە تىللانى ئالدىغا قويۇپتۇ، ئەرزىنى بايان ئەيلەپ ئاھ ئۇرۇپتۇ. جاۋاب كۈتۈپ قول باغلاپ تۇرۇپتۇ.

ـ ئويلىشىپ باقاي، ـ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ جاڭجۇن.

ئاكا ـ ئۇكىلار بىر ـ بىرىگە تۈيدۈرماستىن ئۇقۇشۇپ ـ سۈرۈشتۈرۈپ يۈرۈپ «ئويلىشىپ باقاي» دېگەن سۆزنىڭ مەنىسىنى بىلىۋاپتۇ. ئاكىسى 120تىللا ئىنئام قىلغان بولسا ئۇكىسى 150، ئىككى يۈزنى ئىنئام قىلىۋېرىپتۇ. ھەسەنقارىم ئاكىلىق ئورنى تۇپەيلىدىن بۇ دەۋادا ئۇتىدىغانلىقىغا ئىشىنىپ كېتىپ، ئىنئام يوللاشتا ھۇسەينقارىمغا يېتىشەلمىگەن بولسا كېرەك، شۇڭلاشقا ياڭ جاڭجۇن:

ـ سەنمۇ مەسچىت سال، ئىمام بول! ـ دەپ بۇيرۇپتۇ ھۇسەينقارىمغا، ـ سېنىڭ قوللىغۇچىلىرىڭنىڭ ئەجدادى تەرىپىدىن مەسچىتكە ۋەخپە قىلغان دۇكان ـ ساراي، يەر ـ زېمىنلارغا سەن ئىگىدارچىلىق قىل! ھەسەنقارىمغمۇ مۇنداق دەپتۇ:

ـ ئەسلىدىكى مەسچىتكە ئىمام بولۇۋەر. سېنىڭ قوللىغۇچىلىرىڭنىڭ ئەجدادى تەرىپىدىن مەسچىتكە ۋەخپە قىلغان دۇكان ـ ساراي، يەر ـ زېمىنلارغا سەن ئىگىدارچىلىق قىلىۋەر!

دەۋادا ئۇتقان، غەلبە خۇشاللىقىغا چۆمۈلگەن ھۇسەينقارىم ئۆز ئىچىدە مۇنداق قارارغا كەپتۇ؛ شۇنداق بىر جامە سالدۇرايكى، نامىم ئەلگە تارالسۇن، شۆھرىتىم كۆككە يەتسۇن، كۈنلەرنىڭ ئۆتىشى بىلەن كونا مەسچىت بويۇن قىسىپ بىر چەتتە قالسۇن!...

ھەسەنقارىم بۇنى بىلمۇالغاندەكلا سوراپتۇ:

ـ جاڭجۇن ئالىيلىرى، قۇرۇلغۇسى مەسچىتنىڭ كۆلىمى، شەكىل ـ نۇسخىسى...

ـ كونا مەسچىت بىلەن ئوپ ـ ئوخشاش، ـ دەپ جاكارلاپتۇ جاڭجۇن، ـ بىر قەدەم كەڭ ـ تار، بىر غېرىچ ئېگىز ـ پەس، بولۇشىغا يول قويۇلمايدۇ، گۈل نەقىشلىرىدىن تارتىپ، سىر بويالغىچە ئوپ ـ ئوخشاش بولۇش كېرەك!...

ـ بىلدىڭمۇ، ئوغلۇم؟ «قوش مەسچىت»نىڭ تارىخى ئەنە شۇ! ئايدەك يورۇق، باھاردەك ئىللىق كوچىمىزنىڭ تۇمانىدەك تۇتۇق، جۇدۇن پەسلىدەك سوغۇق كوچىغا ئايلىنىپ قالغانلىقىنىڭ تۈپ سەۋەبى ئەنە شۇ!

IV

جېنىم بوۋا! ئاخىرەتكە سەپەر قىلغىنىڭغا چارەك ئەسىر بولغان بۇگۈنكى كۈندە مەن ئايرىلغىنىمغا شۇنچە يىللار بولغان يۈرتۇمغا قاراپ كېتىۋاتىمەن، نۇرانە چېھرىڭ ۋە ئوتلۇق نەپەسلىرىڭ بىلەن ئىللىپ تۇرىدىغان كوچامغا قاراپ كېتىۋاتىمەن، يېقىنلاشقانسېرى سېغىنىش ـ ئىنتىزارلىق ئوتلىرى لاۋۇلدىماقتا، تەشۋىش ـ ئەندىشىلىرىم كۆچەيمەكتە: ئاھ، مېنىڭ كوچام، قانلىق تارىخى سەرگۈزەشتىلەرنى ئۆز بېشىدىن كەچۈرگەن ھەسرەت ـ نادامەتلىك كوچام! تىنچ، ئىتتىپاقلىق باھارىنىڭ ئارامبەخش ئاپتېپىدا يورۇپ ئىللىغانسەنمۇ ياكى ئۆزھالىتىڭچە تۇرنۇھرگەنسەنمۇ؟ سۆيۈمى ـ سەھەر ۋاقتىدا قارىمۇ قارشى ئىككى دەرۋازىدىن تەڭ چىققان ئىككى مۇسۇلمانىنىڭ «ئەسسالامۇئەلەيكۇم، ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام»نى بەجا كەلتۈرۈپ بىر مەسچىتكە قاراپ دوستانە قەدەم تاشلاۋاتقانلىقىنى كۆرەرمەنمۇ ياكى ئەينى زامانلاردىكىدەك «مەن ئورۇق، ئۇ سېمىز» دەپ بىر بىرىنى ئىتتىرىشىۋاتقان نادانلارنىمۇ؟ ھۆرمەتلىك يېڭى ئىمامىمىز بىر مەسچىتكە جەم بولغان ئەھلى جامائەتتىن: «ئىنسانىنىڭ خار ۋە زەبۇن بولۇشىغا سەۋەب نېمەدۇر؟» دەپ سورىسا، پۈتكۈل جامائەت: «ئىككى نەرسىدۇر: بىرى جاھىللىق ۋە نادانلىق؛ ئىككىنچىسى، تەپرىق ۋە ئىختىلاپتۇر» دەپ جاۋاب بەرسە؛ «ئىززەت ـ ئابرۇي، قۇۋۋەت نېمە بىلەن بولۇر؟» دېگەن ھامان :«بىلىم ـ مەرىپەت، ئىتتىپاقلىق بىلەن بولۇر»* دەپ يەكدىللىك بىلەن جاۋاب بەرسە، خۇشاللىقتىن يۈرەكلىرىم يېرىلىپ كەتمەسمىدى؟ سېغىنىڭچۇ، بوۋا؟ بوش، بىكار قالغان يەنە بىر مەسچىتنىڭ كۆز گۆھەرلىرىمىز، ئۈمىد يۇلتۇزلىرىمىز ئۈچۈن ئارامبەخش باغچە، يەسلى قىلىپ بېرىلگەنلىكىنى كۆرسەمچۇ؟ ئۇ چاغدا مەن غەمكىن قەبرەڭنى مەھكەم قۇچاقلاپ، بار ئاۋازىم بىلەن خىتاب قىلماسمىدىم :

ـ بوۋا، جېنىم بوۋا، خاتىرجەم بول، ئارزۇ مۇرادىڭ گۈل ـ چېچەك ئاچتى!

ـ 1986 يىلى، يانۋار. قەشقەر.

* سوئال ـ جاۋابلار ئابدۇقادىر داموللامنىڭ «ئاقائىد زۆرۈرىي» دىن ئىلىندى.

شېئىرلار*

ئابدۇلجان ئازنىباقىئۇ (قازاقستان)

ئەزىزلەپ ئۆتىمەن

كۆڭۈلنى، بېھوش كۈنىمنى،
ئازاپنى، قايغۇ ـ مۇڭىمنى،
مېنىڭ بىلەن بۆلۈشكىنىڭ ئۈچۈن.
ئويغىتىپ قايتا ئىلھامنى،
ژۇرەككە يېقىپ گۈلخانىنى،
سەيلىگاھتا كۆرۈشكىنىڭ ئۈچۈن.
لىرىكام، مەن سىزنى ئەزىزلەپ ئۆتىمەن!

خۇش ـ ئارام بەرگەن كۆڭۈلگە،
مەھلىيا قىلغان ئۆمۈرگە،
بەك يېقىملىق كۈلۈشلىرىڭ ئۈچۈن.
قولۇڭنى بېرىپ قولۇمغا،
ھېيىم بولۇپ يولۇمدا،
زادى سېنىڭ كۆنۈشلىرىڭ ئۈچۈن.
لىرىكام، مەن سىزنى ئەزىزلەپ ئۆتىمەن!

ئالدامچى مونۇ يالغاندا،
تەلپۈنۈپ بۇيۇك ئارمانغا،
چىن ۋاپادار سادىقىتىڭ ئۈچۈن.
ئۆزەڭگە مەككەم باغلىغان،
تىل ـ كۆزدىن مېنى ساقلىغان،
ماڭا ئۆچمەس مۇھەببىتىڭ ئۈچۈن،
لىرىكام، مەن سىزنى ئەزىزلەپ ئۆتىمەن!

ئۈچۈمكارلارغا تىلەك

ئارتتا قالدى سىنىپ، پارتا، قەلىمىڭ،
ساڭا كۆيگەن ئۇستاز دېگەن ئادىمىڭ.
ئېلىپ چىقار ھۇر مۇستەقىل ھاياتقا،
ئارمان ئاتلىق تەشرىپ قىلغان قەدىمىڭ.

سىلەر نۇرلۇق ئېلىمىزنىڭ گۈللىرى،
نامى ئۇلۇق خەلقىمىزنىڭ كۆز نۇرى.
مەرتىۋىسىن كۆتىرىشتە چوققىغا،
ئەجداتلارنىڭ ئارزۇ ـ ئارمان، ئۈمۈتى.

* «قازاقستان ۋارىس ئەدەبىي ئىجادىيەت بىرلەشمىسى»نىڭ توردىن ئېلىندى.

ئاچقان چېغى ئۆمۈر ـ كىتاپ بەتلىرىن،
باللىقنى ئەسلىتىدۇ خەتلىرىڭ.
ئاناڭدەكلا يۆلەنچىڭ بوپ تۇرىدۇ،
ژىراقتىكى ئالتۇن ئۇگا ـ مەكتۇبىڭ.

ئۇچۇمكارلار بۇگۈن قانات قاقتىڭلار،
ئارمانلارنى ژۇرەكلەرگە ياقتىڭلار.
دېڭىز كەبى بىر سىنىپتا ئون بىر ژىل،
بىلىم ئېلىپ، بۇگۈن سەل بوپ ئاقتىڭلار.

بېشىڭلارغا ئازار ـ كۈلپەت قونمىسۇن،
سىلەر بىلەن ھايات پارلاق يورىسۇن.
كۆزۈڭلاردا ئۈمۈت ـ ئۇچقۇن ئۆچمەستىن،
مەكتەپ نامى جىمى يەرگە تونۇلسۇن!

باللىقىم

بال دەۋرىم، باللىغىم ـ قالىغىچىم،
ئەسكە ئېپ، شېئىرىمغا قاچىلىدىم.
يۇزۈمنى كۈلكە ئوراپ تۇرسىمچۇ،
ئاقىدۇ سېغىنىشتا تامچىلىرىم.

بال دەۋرىم، باللىغىم ـ قالىغىچىم،
يادىمدا ئۇنۇتۇلماس ئېسىل چېغىم.
دوپ تېپىپ دوستلار بىلەن ئۆيىمىزنىڭ،
چاققانتۇق دېرىزىسىن قانچە قېتىم.

بال دەۋرىم، باللىغىم ـ قالىغىچىم،
قوينۇڭدا قالدى ئويناپ ـ قاچقانلىرىم.
دەسلەپكى سېزىم بىلەن مۇھەببەتتىن،
قىزلارغا سىرلىرىمنى ئاچقانلىرىم...

بال دەۋرىم، باللىغىم ـ قالىغىچىم،
شوخلىغىم ئۈچۈن تالاي قامچىلىدىڭ:
بېغىدا خوشنىمىزنىڭ پۇتۇم سۇنغان
ژىقىلىپ دەرىغىدىن ئالىچىنىڭ.

بال دەۋرىم، باللىغىم ـ قالىغىچىم،
ئېيتقىنە، ئويۇن كەبى «قاچ ـ قاچمېدىڭ؟
تۇيۇقسىز ئۆتۈپ كەتتىڭ ژىللار قوغلاپ،
ھاياتىڭ بىلمەپتىمەن پارچىلىغىن.

«قۇتادغۇ بىلىك» نىڭ ئەسلى تېكىستى بىلەن ھازىرقى زامان تۈركچە ۋە ئۇيغۇرچە سېلىشتۇرمىسى

مەمەتتۇرسۇن زۇنۇن ئوقيا تەييارلىغان

BI-SMI'LLÂHI'R-RAHMÂNI'R-RAHÎM
I
TEÑRI 'AZZE VE CELLE ÖGDISIN AYUR

D - BİSMI›LLÂHI›R-RAHMÂNI›R-RAHİM
I. TANRI AZZE VE CELLENİN MEDHİNİ SÖYLER

بسمىللاھىررەھمانىررەھىم
(ئايىغۇچى ۋە كۆيۈنگۈچى تەڭرىنىڭ ئېتى بىلەن باشلايمەن)
بىرىنچى باب :
ھەممىدىن ئەزىز ۋە ئۇلۇغ بولغان تەڭرىنىڭ مەدھىيسى بايانىدا

Metin: 0001. Bayat atı birle sözüg başladım
Törütgen égidgen keçürgen idim
Çağdaş Türkçe: 1 Yaratan, yetiştiren ve göçüren rabbim olan Tanrının adı ile söze başladım.
1. خۇدا ئاتى بىلەن سۆزۈم باشلىدىم
تۆرەلتكەن، ئۆستۈرگەن، كەچۈرگەن ئېزىم.

Metin: 0002. Üküş ögdi birle tümen miñ senâ
Uğan bir bayatka añar yok fenâ
onun için fânilik ؛Çağdaş türkçe: 2 kadir ve bir olan tanrıya çok hamd ve binlerce sena olsun .yoktur
2. تولا مەدھى بىرلە تۈمەن مىڭ سەنا،
قادىر بىر خۇداغا ئاڭا يوق پەنا.

Metin: 0003. Yağız yér yaşıl kök kün ay birle tün
Törütti halâyık öd üdlek bu kün
Çağdaş türkçe: 3 kara yer ile mâvî göğü, güneş ile ayı, gece ile gündüzü, zaman ile zamaneyi ve mahlûkları o yarattı.
3. قوڭۇر يەر، يېشىل كۆك، كۈن، ئاي بىرلە تۈن ـ
ياراتتى زامان، ۋاقىت، مەخلۇق ۋە كۈن.

Metin: 0004. Tiledi törütti bu bolmış kamuğ
Bir ök bol tédi boldı kolmış kamuğ
Çağdaş türkçe: 4 istedi ve bütün bu varlıkları yarattı؛ bir kere :— «ol!»—Dedi, bütün diledikleri oldu.

4. ئۇ خالاپ ياراتتى، يارالدى پۈتۈن،
ئۇ بىرلا دېدى « بول» بار ئولدى پۈتۈن.

Metin: 0005. Kamuğ barça muñluğ törütülmişi
Muñı yok idi bir añar yok éşi
Çağdaş türkçe: 5 bütün bu yaratılmış olanlar ona muhtacdır؛ muhtaç olmayan yalnız tanrıdır؛ onun eşi yoktur.
5. بۇ بارچە يارالغان مۇھتاجدۇر ئاڭا،
ئىگەم سەن بىھاجەت، يوق ھەم ساڭا.

Metin: 0006. Ay erklig uğan meñü muñsuz bayat
Yaramaz seniñdin adınka bu at
Çağdaş türkçe: 6 ey kuvvetli, kadir, ebedî ve müstağni olan tanrı, senden başkasına bu ad Yakışmaz.
6. ئەي قادىر ۋە مەڭگۈ بىھاجەت بايات،
سېنىڭدىن بۆلەكىكە ياراشماس بۇ ئات.

Metin: 0007. Uluğluk saña ol bedüklük saña
Seniñdin adın yok saña tuş teñe
Çağdaş türkçe: 7 ululuk ve büyüklük sana mahsustur؛ sana eş ve denk olan başka biri yoktur.
7. ئۇلۇغلۇق ساڭا ھەم بۈيۈكلۈك ساڭا،
سېنىڭدىن بۆلەك يوق ساڭا تۇش ـ تەڭا.

Metin: 0008. Aya bér birikmez saña bir adın
Kamuğ aşnuda sen sen öñdün kédin
Çağdaş türkçe: 8 ey bir olan tanrı, bir başkası sana şerik koşulamaz؛ başta her şeyder evvel ve sonda her şeyden sonra sensin.
8. ئەي بىر سەن، بىرىكمەس ساڭا باشقا بىر،
بۇرۇن سەن جىمىدىن،جىمىدىن ئاخىر.

Metin: 0009. Sakışka katılmaz seniñ birlikiñ
Tüzü neñke yetti bu erkliglikiñ
Çağdaş türkçe: 9 senin birliğin hesaba gelmez؛ bu kudretin her şeye hâkimdir,
9. ساناقتا قېتىلماس سېنىڭ بىرلىگىڭ،
پۈتۈن نەرسىگە يەتتى قۇدرەتلىكلىگىڭ.

Metin: 0010. Séziksiz bir ök sen ay meñü eçü
Katılmaz karılmaz sakışka seçü
Çağdaş türkçe: 10 sen, şüphesiz, birsin, ey sonsuz tanrı; istisna sayıya gelmez.
10. گۇمان يوقكى، بىر سەن، ئەي مەڭگۈ خۇدا،
ئۆزۈڭ ھەر نىچۈك سان ـ ساناق سىرتىدا.

Metin: 0011. Ay iç taş biligli ay hakku'l-yakîn
Közümde yırak sen köñülke yakın
Çağdaş türkçe: 11 ey içi ve dışı bilen, ey hakku›l-yakîn؛ gözden uzaksın, fakat gönüle yakınsın.
11. ئىچۇ ـ تاش بىلۈچى ئەي ھەققۇلىيەقىن
كۆزۈمدىن يىراقسەن، كۆڭۈلگە يېقىن.

Metin: 0012. Barıñ belgülüg sen kün ay teg yaruk
Neteglikke yetgü köñül ögde yok

Çağdaş türkçe: 12 senin varlığın, parlak güneş ve ay gibi, bellidir؛ fakat nasıl olduğunu kavrayacak gönül ve akıl yoktur.
12. ئېرۇر بارلىغىڭ كۈن ۋە ئايدەك يورۇق،
تېگىشگە يېتۈچى كۆڭۈل ـ ئەقىل يوق.

Metin: 0013. Ne ersedin ermez seniñ birlikiñ
Ne erselerig sen törüttiñ seniñ 10 yusuf has tayangu
Çağdaş türkçe: 13 senin birliğin eşya ile ilgili değildir؛ eşyayı sen yarattın, onlar senindir.
13. نېمەلىكتىن ئەرمەس سېنىڭ بىرلىگىڭ،
ياراتتىڭ جىمىنى، جىسمى سېنىڭ.

Metin: 0014. Kamuğ sen törüttüñ ne erselerig
Yokadur ne erse sen ök sen tirig
Çağdaş türkçe: 14 her varlığı sen yarattın; varlık yok olur, bakî kalan yalnız sensin.
14. پۈتۈن بار نېمەتنى ياراتتىڭ ئۆزۈڭ،
يوقىلۇر جىسمى، تىرىك سەن ئۆزۈڭ.

Metin: 0015. Törütgen barıña törütmiş tanuk
Törümiş iki bir tanukı anuk
Çağdaş türkçe: 15 yaratıcı varlığına yaratılmış olanlar şâhiddir؛ yaratılan iki — birin hâzır şahididir.
15. ياراتقان بارلىغىغا يارالغان تانۇق.
يارالغان ئىككى بىر تانۇقى ئېنىق.

Metin: 0016. Anıñ okşağı yok azu meñzegi
Neteglikke yetmez halâyık ögi
Çağdaş türkçe: 16 onun eşi yahut benzeri yoktur؛ nasıl olduğuna mahlûkların aklı ermez.
16. ئۇنىڭ ئوخشىشى يوق ۋە ياكى تېڭى،
نېچۈكلۈككە يەتمەس خالايىق ئېڭى.

Metin: 0017. Yorımaz ne yatmaz udımaz oduğ
Ne meñzeg ne yañzağ kötürmez boduğ
Çağdaş türkçe: 17 yürümez ve yatmaz, uyumaz, uyanıktır؛ ne benzer, ne kıyâs edilir, ne de tasavvur götürür.
17. ئۇ يۈرمەس، ئۇ ياتماس، ئويغاق، ئۇخلىماس،
ئۇنىڭدىن يىراقتۇر تەسەۋۋۇر ـ قىياس.

Metin: 0018. Kédin öñdün ermez ne soldın oñun
Ne astın ne üstün ne otru orun
Çağdaş türkçe: 18 arkada veya önde değildir; ne sağdadır, ne solda; yeri ne altta, ne üstte, ne de ortadadır.
18. نە ئالدىدا، نە كېيىن، نە ئوڭ ـ سولدا،
نە پەستە،ئىگىزدە، نە ئوتۇلدا ئۇ.

Metin: 0019. Orun ol törütti orun yok añar
Anıñsız orun yok bütün bol muñar
Çağdaş türkçe: 19 yeri o yarattı, onun için yer bahis mevzuu değildir; şunu bil ki, onsuz da yer yoktur.
19. ئورۇن ئول ياراتتى، ئورۇن يوق ئاڭا،
ئۇنىڭسىز ئورۇن يوق، ئىشەنگىن بۇڭا.

Metin: 0020. Ay sırka yakın ay köñülke ediz
Tanuk ol saña barça sûret bediz
Çağdaş türkçe: 20 ey her sırra yakın, ey her gönül için yüksek tanrı, bütün suret ve şekiller sana şahittir.
20. ئەي سىرغا يېقىن، ئەيۇ كۆڭۈلگە ئەزىز،
گۈۋادۇر ساڭا بارچە سۈرەت ۋە ئىز.

Metin: 0021. Törüttüñ tümen miñ bu sansız tirig
Yazı tağ teñiz kötki oprı yirig
Çağdaş türkçe: 21 bu sayısız, yüz binlerce canlıyı, ova, dağ, deniz, tepe ve çukurları sen yarattın.
21.ياراتتىڭ تۈمەن مىڭ تىرىك،ساناقسىز،
قۇرۇقلۇق قارا تۈننى، چۇقۇر، تاغ، دالا، دوڭ، دېڭىز.

Metin: 0022. Yaşıl kök bezediñ tümen yulduzun
Kara tün yaruttuñ yaruk kündüzün
Çağdaş türkçe: 22 mâvî göğü sayısızyıldızları ile süsledin, karanlık geceyi ışıklı gündüz ile aydınlattın.
22. يېزەتتىڭ يېشىل كۆكنى يۇلتۇز بىلەن،
يۇرۇتتۇڭ قارا تۈننى كۈندۈز بىلەن.

Metin: 0023. Uçuğlı yorığlı tınığlı neçe
Tirilgü seniñdin bulup yér içe
Çağdaş türkçe: 23 uçan, yürüyen ve duranların hepsi rızıklarını senden bularak, yeyip, içerler.
23. ئۇچارلىق، ماڭارلىق، تىنارلىقكى بار،
سېنىڭدىن ئىچىپ، يەپ تىرىكلىك قىلار.

Metin: 0024. Ediz ‘arşta altın serâka tegi
Tüzü barça muñluğ saña ay idi
Çağdaş türkçe: 24 yüksek arş›tan alttaki toprağa kadar bütün her şey, hepsi sana muhtacdır, ey rabbim.
24. ئېگىز ئەرش ئۈستىدىن يەر ئاستىغا تا،
پۈتۈن بارچە مۇھتاج ئەي ئىگەم ساڭا.

Metin: 0025. Ayâ birke bütmiş tiliñ birle ög
Köñül bütti şeksiz amul tutğıl ög
Çağdaş türkçe: 25 ey tanrının birliğine inanmış olan, onu dilin ile öğ; gönülün tereddütsüz inandı ise, aklını işe karıştırma.
25. ئايا ھەققە پۈتكەن، ئاچ ھەمدىگە تىل،
دىلىڭ پۈتسە شەكسىز، يۈرۈتمە ئەقىل.

Metin: 0026. Neteglikke kirme küdezgil köñül
Barıña bütün bolğıl amrul amul
Çağdaş türkçe: 26 nasıl olduğunu arama, gönlünü gözet; varlığına inan, sükûn ve huzura kavuş.
26. ئۇ قانداق دېمەكتىن كۆڭۈلنى كۈزەت،
پۈتۈپ بارلىغىغا ئاسايىشقا يەت.

Metin: 0027. Kalı kançaka kirme tutğıl özüñ

Kalı kançasız bil uzatma sözüñ
Çağdaş türkçe: 27 nice ve nasıl olduğuna karışma, kendini tut؛ onu nicesiz ve nasılsız bil, sözünü uzatma.
27. نېچۈك، قانچە دەپ يۈرمە، تۇرقىن ئۆزۈڭ،
نېچۈك، قانچىسىز بىل، ئۇزارتما سوزۇڭ.

Metin: 0028. Ay muñsuz idim sen bu muñluğ kuluğ
Suyurkap keçürgil yazukın kamuğ
Çağdaş türkçe: 28 ey müstağni olan rabbim, sen bu muhtaç kulun bütün günahlarını şefkatle affet.
28. بۇ مۇڭلۇق قۇلۇڭنى، ئەي مۇڭسىز ئىگەم،
كەچۈرگىن گۇناينى ئەيلەپ كەرەم.

Metin: 0029. Sañar ok sığındım umınçım saña
Muñadmış yérimde elig tut maña
Çağdaş türkçe: 29 asıl sana sağındım, ümidim sendedir; muhtaç olduğum yerde elimden tut.
29. ساڭالا سىغىندىم، ئۈمىدىم ساڭا،
قىينىلىق يېرىمدە مەدەت قىل ماڭا.

Metin: 0030. Sewüg sawçı birle kopurğıl méni
Elig tuttaçı kıl könilik küni
Çağdaş türkçe: 30 mahşer günü beni sevgili peygamber ile birlikte hasret, onu bana şefaatçi kıl.
30. سۆيۈملۈك رەسۇل بىرلە تۇرغۇز مېنى،
قولۇم تۇتقۇچى قىل قىيامەت كۈنى.

Metin: 0031. Tüzü tört éşiñe tümen miñ selâm
Tegürgil kesüksüz tutaşı ulam
.Çağdaş türkçe: 31 onun dört arkadaşının her birine aralıksız, devamlı sayısız selâm eriştir
31. ئۈنىڭ تۆت يارىغا تۈمەن مىڭ سالام،
يېتىشتۈر مېنىڭدىن داۋام ۋە داۋام.

Metin: 0032. Uluğ künde körkit olarnıñ yüzin
Elig tuttaçı kılğıl edgü sözin
.Çağdaş türkçe: 32 ulu günde onların yüzünü göster, şefaatlerini bana yardımcı kıl
32. ئۇلۇغ كۈندە كۆرسەت ئۇلارنىڭ يۈزىن،
قولۇم تۇتقۇچى ئەيلە ياخشى سۆزىن.

Metin: 0033. Séni erdüküñ teg ögümez özüm
Séni senmet öggil kesildi sözüm
Çağdaş türkçe: 33 seni olduğun gibi medhedemiyorum؛ seni sen medhet! Sözüm kesildi.
33. سېنى ماختىيالايمەن لايىق ئۆزۈم،
سېنى سەنلا ماختا، كېسىلدى سۆزۈم.

يۇمۇرلار

بىزنىڭكىنى ئۇرۇۋاتىدۇ

بىر تۇل ئايال بىلەن توي قىلىپ ئاجراشقان يەنە ئەر كىشى توي قىلىپتۇ. بۇ ئىككىيلەننىڭ بۇرۇنقى تۇرمۇشىدىن بىردىن بالىسى بار ئىكەن. توي قىلغاندىن كېيىن يەنە بىر بالىسى بولۇپتۇ. يىللار ئۆتكەندىن كېيىن، ئايال باغچىدا بالىلىرىنىڭ ئويۇن ئويناشلىرىنى كۆرۈۋاتقاندا، بالىلار ئۇرۇشقىلى تۇرۇپتۇ.

ئايال: دادىسى، دادىسى، بالىلار باغچىدا ئۇرۇشۇۋاتىدۇ! دەپ ۋارقىراپتۇ

دادىسى: كىم كىم بىلەن ئۇرۇشۇۋاتىدۇ؟

ئايالنىڭ جاۋابى ئۆپكۈچۈق

سېنىڭكى بىلەن مېنىڭكى بىزنىڭكىنى ئۇرىۋاتىدۇ.

مەدەنىيەت

ئەخمەت، ئەردەم، پولات تاموزىنىدىن ئۆتۈش ئۈچۈن ساقلاپ تۇرۇپتۇ. تاموزنا خادىملىرى سومكىلارنى تەكشۈرۈشكە باشلاپتۇ. ئالدى بىلەن ئەخمەتنىڭ سومكىسىنى تەكشۈرۈپتىكەن، ئىچىدىن يەتتە تال ئىشتان چىقىپتۇ.

— نېمىشقا يەتتە تال؟ـ دەپ سوراپتۇ.

ئۇ جاۋاب بېرىپ دەپتۇ:

— ھەپتىنىڭ يەتتە كۈنى بار، ھەر كۈن ئۈچۈن بىر تال، دۈشەنبە، سەيشەنبە چارشەنبە...

— بۇنىڭ پاكىزلىقىنى كۆرمەمدىغان، ئاپىرىن! بۇ مەدەنىيەتكە.

نۆۋەت ئەردەمنىڭ سومكىسىغا كېلىپتۇ. قارىسا سەككىز تال ئىشتان چىقىپتۇ.

— يەتتىنىغۇ چۈشەندۇق، ئەمما نېمىشقا سەككىز؟— دەپ سوراپتۇ. ئەردەم جاۋابەن:

— دۈشەنبە، سەيشەنبە چارشەنبە... ھەر كۈنگە بىر تال، ھەر ئېھتىمالغا قارشى يەنە بىر تال زاپاس ئىلىۋالدىم ،— دەپتۇ.

— ۋاي-ۋۇي بۇ ئادەملەردىكى پاكىزلىق مەدەنىيىتىگە قاراڭلار ،— دېيىشىپتۇ خادىملار.

ئەمدىكى نۆۋەت پولاتقا كەپتۇ،تاموزنا خادىمى قارىسا سومكىدىن 12 تال ئىشتان چىقىپتۇ.

— ۋاھ، ۋاھ ۋاھ، نېمە بولسا يەنىلا بىزنىڭ مەھەللىنىڭ ئادەملىرى پاكىز ئىكەن جۇمۇ! شۇنىڭ پاكىزلىققا قارىمامدىغان،ـ دېگەچ سوراپتۇ:

— نېمىشقا 12 تال؟

— يانۋار، فېۋرال مارت، ....ـ دەپ ساناشقا باشلاپتۇ پولات.

رامىزان

نەسىردىن ئەپەندىمدىن سوراپتۇ:

ئەپەندىم، رامىزان تۇغەيلا دەپ قالدى، سىزنىڭچە رامىزان بىزدىن رازى بولغانمىدۇ؟

«رازى بولغاندۇ، ئەلۋەتتە رازى، بولمىسا ھەر يىلى 10 كۈن بالدۇر كېلەمتى؟»

ئەمما ئەپەندىم بۇنداق بەرىكەتلىك بىر ئاينىڭ تۇغىلىنىشىدىن كۆڭلىمىز بەك يېرىم بولدى.

بىلمەيدۇ دەمسىلەر، شۇڭلاشقىمۇ رامىزان تۇغىدى دەپ «ئازابلىنىپ» 3 كۈن بايرام قىلىسىلەر ئەمەسمۇ!

تۇركچىدىن مۇرات ئورخۇن ئۇيغۇچىلاشتۇرغان

18 ـ سونېت

ۋىليام شېكسپىر (ئەنگلىيە)

پەسلى يازغا سېلىشتۇراي سېنى قانداق؟
سۆيۈملۈكسەن، تەپتى مېھرىگگە ياز ھەيران.
يېرىك شامال سالار غۇنچەسىگە قىينالق،
ئۆمۈر دەۋاسىدا بىر لەھزە ياز ۋەيران.
كۆكتىكى كۆزى چاقنار بەزەن ئوتى قاينالق،
ئالتۇن چېھرىن توسار ئەمماكى بىر دەۋران.
گۈزەل ئىچرە ھەر گۈزەلگە چۈشەر بايراق،
تاسادىپ يا جاھان بەرگەندە بىر ھېجران.
سېنىڭ يازىڭ مەڭگۈلۈكتۇر سولماس بىراق،
گۈزەللىكىڭ يۈتمەس ھەر ئاندا سەن جەۋلان.
سايەسىدە ئۆلۈم سالسا تەھدىت يىراق،
زامان بىرلە ئۆچمەس مىسرادا سەن سەيلان.
نەپەس پۈتمەي، كۆزلەرگە نۇر بولمىسا يات،
بۇ مىسرالار ياشار ساڭا ببرىپ ھايات.

ئىنگلىزچىدىن خەندان تەرجىمىسى

يۇرتسىزلىق

مەھمۇد دەۋرىش (پەلەستىن)

يۇرتسىزلىق،
ئۇ ئاللاھنىڭ كالامىغا يېقىن،
بۇلۇتتىن ئۆگزىسى بار.
يۇرتسىزلىق،
ئۇ ئىسمىڭ سۈپەتلىرىدىن ئۇزاق،
يوقلۇق خەرىتىسى بار.
يۇرتسىزلىق،
ئۇ كۈنجۈت ئۇرۇقىدەك كىچىك،
ساماۋىي ئۇيۇقى بار...ۋە يۇشۇرۇن بىر ھېكى.
يۇرتسىزلىق،
ئۇ چىل قانىتىدەك يېقىر،
مۇقەددەس كىتابلىرى بار... ۋە كىملىكتە جاراھەت.
يۇرتسىزلىق،
ئۇ يېرىق ئىدىرلىقلاردىكى پاختەك،
يېكى ئۆتمۈشىڭ ئىسكىرىپكىسى بار.
يۇرتسىزلىق، ئۇ ئەسىر ئايال
ئارزۇ ياكى كۈيۈكتىكى ئۆلۈمنىڭ ھۇرىيىتى بار.
يۇرتسىز، قانلىق كېچىسىدە
يىراقتىن ـ يىراقتا نۇر چاچقان جەۋھەر
يۇرتۇمىزنىڭ سىرتىنى يورۇتقان...
ئەمما بىز يۇرتسىزلىق ئىچىدە
تۇنجۇقۇپ كېتىۋاتىمىز!

ئەرەبچىدىن ئۇيغۇرچىلا تەرجىمىسى

ئۇيغۇرچە سۆزلىشىش

ئەزىز ئەيسا ئەلكۇن (ئەنگلىيە)

ئىش ئورنۇمدىن مىڭ تەسلىكتە ئىككى سائەتلىك رۇخسەت سوراپ بىرىنچى ئەۋلاد كىملىكىمنىڭ ۋاقتى ئۆتكەنلىكى ئۈچۈن نوپۇسۇم تۇرۇشلۇق ساقچى پونكىتىنىڭ نوپۇس بېجىرىش بۆلۈمىگە ئىككىنچى ئەۋلاد كىملىككە ئىلتىماس قىلىشقا باردىم. شۇنچە ئەتىگەن بارغىنىمغا قارىماي نوپۇس بېجىرىش ئىشخانىسىنىڭ ئالدىدا ئادەملەر ئالىممۇ بۇرۇن ئارغامچىدەك ئۇزۇن ئۆچىرەتتە ئۆز نۆۋەتلىرىنى تەخىرسىزلىك بىلەن كۈتۈشنى باشلىۋېتىپتۇ. نە ئامال، شەھىرىمىزدە ئادەم كوپ، مەنمۇ ئالدىراش بۇ ئۇزۇن سەپكە قوشۇلدۇم ...

ئالدىمدا بېشىغا دوپپا كىيگەن، ئىشتىنىنىڭ پۇشقىغىنى تىزىغىچە تۇرۇۋالغان، ساقال بۇرۇتلىرى قاملاشقان ۋە بۇ تۇرقىدىن شەھەرگە تەۋە بىرەر يېزىدىن كەلگەنلىكى بىلىنىپ تۇرغان 50 ياشلار چامىسىدىكى بىر ئاكىمزىنىڭ ئارقىسىدا تۇرۇپ ئۆزۈمىنىڭ نۆۋىتىنى كۈتۈپ تۇردۇم.

ۋاقتىمنى بىكار ئۆتكۈزۈۋېتىشكە كۆڭلۈم قىيماي يانفونۇمنى ئېلىپ تور خەۋەرلىرىنى كۆرۈشكە باشلىدىم... ئاردىدىن ئانچە ئۇزاق ئۆتمەي ئالدىمدا تۇرغان ئاكىمزىنىڭ تۈيۈقسىز سورىغان سوئالى دىققىتىمنى ئۆزىگە تارتتى.

ـ ئۇكام، مەن سەي دادۇيدىن ئەتىگەندە سەنلودا سەي ساتقىلى كەگەن. ئىشنى تۈگىتىپ يى دەي شەن فەنجىمنى ئەر دەي شەن فەنجىگە خۇئەنلە قىلاي دېگەنتىدىم. بۇ ئىشنى مۇشۇ پەيسودا بەنلا قىلامدىغانىدۇ؟

بۇ شالغۇتلاشقان سوئالغا قانداق جاۋاب بېرىش كېرەكلىكى توغرىسىدا ئويلىنىپىراق سۆز باشلىدىم:

ـ ئاكا، سىزنىڭ ئۇيغۇر ئىكەنلىكىڭىزگە گۇمانىم يوق ئەممىا بۇ گەپلىرىڭىزنى ئاڭلاپ سىزنىڭ ماڭا ئۇيغۇرچە سۆزلەۋاتامسىز ياكى خەنزۇچە سۆزلەۋاتامسىز، پەرقىنى ئايرىيالماي قالدىم...

ـ ئۇكام ئۆزلە نەدە چوڭ بولغان خو خەنزە؟ دېگىنچە قاش ـ قاپاقلىرىنى تۇرۇپ ئۇستى ـ بېشىمغا ئىنچىكىلەپ قاراشقا باشلىدى.

مەن تەمكىنلىك بىلەن ئاكىمزىنىڭ بۇ سۆزىگە جاۋاب قايتۇرۇپ مۇنداق دېدىم:

ـ ئاكا، سىلىنىڭ گەپلىرىنى تازا چۈشىنەلمىدىم، ئەگەر خاتا چۈشەنمىگەن بولسام سىلە ئەسلى مۇنداق دېمەكچىمىدىلە ـ مەن كۆكتاتچىلىق مەھەللىسىدىن ئەتىگەندە ئۇچ چاقلىق موتوسىكلىتتا كۆكتاتلىرىمنى ساتقىلى كەلگەن. ئىشمنى تۈگتىپ قايتىشمدا بىرىنچى ئەۋلاد كىملىكمنى ئىككىنچى ئەۋلاد كىملىككە ئالماشتۇراي دېگەن ئىدىم. بۇ رەسمىيەتلەرنى مۇشۇ ساقچىخانىدا بېجىرەمدىغانمىدۇ؟

مەن سۆزۈمنى تۈگتىپلا ئاكىمزىدىن سورىدىم:

ـ ئاكا مەن سىلىنىڭ گەپلىرىنى توغرا چۈ شىنىتىمە نمۇ ؟

ـ ئۇكام، سىلە مېنى سەھرالىق كۆرۈپ ئەتىگەندىلا شاڭخو قىلاي دەملا؟

مەن ئۆزۈمنى كۈلۈمسىرگەن بىر قىياپەتتە تۈتۈپ جاۋابەن مۇنداق دېدىم:

ياق ئاكا، مېنىڭ سىلىنى مەسخىرە قىلىش نىيىتىم يوق، ھەرگىز خاتا چۈشىنىپ قالمىسىلا. مەن سىلىنى ئۇيغۇر دەپ بىلگەنلىكىم ئۈچۈن سىلە بىلەن ئۇيغۇرچە سۆزلىشىشنى ئىستىدىم شۇ....

شۇ دەقىقىدە يەنە قانداقتۇر بىر گەپلەرنى قىلاي دەپ ھازىرلىنىۋاتقىنىمدا ئۆچىرەت نۆۋىتى كېلىپ قالغان بۇ ئاكىمز مېنىڭ سۆزۈمنى ئاڭلاشنى خالىمىغانىدەك، ئۈن ـ تىنسىزلا مېنى ئارقىدا قالدۇرۇپ ئالدىراش ئىش بېجىرىش كۆزنىكىگە يۈرۈپ كەتتى...

2012 ـ يىلى، ئىيۇل، ئاقسۇ

ئۆلۈم

كەتلىن كالدىما (ئىستونىيە)

سەن ئۆلگەندە
مەن بىر كۆچەت تىكىمەن.
بىر كۆچەت تىكىمەن پۈتلىرىڭنىڭ ئالدىغا،
بىر كۆچەت تىكىمەن بارماقلىرىڭنىڭ ئارىسىغا،
تۆت شاخلىق ئالما كۆچىتى ئۇ.
تۆت شاخلىق نەشپۈت كۆچىتىمۇ بار
يەنە بىر قولۇڭدىكى بارماقلار ئارىسىغا.
قىزىل ئېرەن كۆچىتى تىكىمەن بېشىڭنىڭ تۆپىسىگە،
كۆڭلۈم يېرىم بولۇپ
سېغىنغاندا
ياتىمەن تۇپرىقىڭ ئۈستىدە،
قىزىل ئېرەن دەرىخى بېشىمنىڭ تۆپىسىدە،
تۆت شاخلىق مېۋە دەرەخلىرى
بارماقلىرىم ئارىسىدا پېتى
يەرۇ ئاسمانغا قۇلاق سالىمەن، دەرەخ بولىمەن.
كۈتىمەن ھەمدە
دەرەخلەر ياپراقلىرىنى ئاستا ماڭا تاشلىغۇچە
خۇددى سەن قىلغاندەك ئاندا ـ ساندا،
ئىككىنچى ۋە ئۈچىنچى دەرەخلەرمۇ
نەشپۈت، ئالمىلىرىنى تاشلار ئۈستۈمگە
خۇددى سەن قىلغاندەك ئاندا ـ ساندا،
ۋە مەن سېنى كۈتىمەن
خۇددى سەن كۈتمىگەندەك ئەسلا.
قارىغىنە
ئاندىن ئۈستىبېشى تاشلانغان دەرەخكە قاراپ
ياش تۆكىمەن
ئازغىنە.

ئىنگلىزچىدىن خەندان تەرجىمىسى

جۇپ ئات

ئابدۇللا توقاي (تاتارىستان)

چاپتۇرۇپ جۇپ ئات، قازانغا[1] توپتوغرا كەتتىم قاراپ.
چاپتۇر، ھارۋىكەش ئېتىكىنى، بىر نوقۇپ، بىر تارتىشلاپ.

كەچ ئىدى، ئاي يالتىراپ شاتلىق بىلەن نۇرلار چېچىپ ،
ئەندىككەن سوغۇق شامالدىن ياپراقمۇ تىترەك بېسىپ.

ھەر تەرەپ تىنچ، ئاڭلىنار ئەمما ئاۋازلار بىر قايان،
كۆز باغلانغان، ئۇيقۇ ھەم ھەممىنى باسقان تامام.

بىر ۋاقت ئاچسام كۆزۈم ئالدىمدا يوچۇن بىر دالا،
بۇ ئۆمرۈمدە تۇنجى رەت،ئاھ، بۇنداق ئايرىلىش ماڭا!

خوش، ئامان بول، كەچۈر مېنى، ئەي، مېنىڭ ئۆسكەن يېرىم،
مەن قىلارمەن كاتتا ئىش دەپ ئويغا ھەم چۆككەن يېرىم.

خوش، ئۆمۈر ئۆتكەن شەھەر، ئەمدى يىراقتا قالدىڭىز،
ئاھ، تونۇش يۇرتلار، كۆزۈمدىن سىز تامام يوقالدىڭىز.

ئىچ پۇشار، يۈرەك يانار، ھەسرەت ئىچىدە ئويدىمەن،
ھەتتا بىرەر دوستۇم يوق، يالغۇزدۇرمىز ئوي ۋە مەن.

تۇتتىكىن كىمنىڭ ئۇۋالى، بۇ سەپەر تىمتاس، ئۇزاق،
ئېيتىلماس ھەم لېۋەننىڭ دوپپا ـ ئۇزۇكلىرىگە قوشاق.

ھېچبىر نەرسەم يوق كەبى، بىر نەرسە يوق، بىر نەرسە كىم،
ھەر نەرسە بار، يوق قېرىنداش، بۇ يەرلەردە مەن يېتىم.

بارچە ياتتۇر بۇ يۇرتتا، مىڭغەلى، بىكمۇللا كىم؟
بىكمۇھەممەت، بىكتېمىر[2]، بىلەلمىدىم، ئەللەكىم!

ئايرىلىپ سەندىن قېرىنداش، ماكانسىز، مۇشكۈل ياشاش،
بۇ ھاياتتۇر بەئەينى قوياشسىز ـ ئايسىز ياشاش.

شۇنداق ئويلار بىلەن تاشتەك قاتتى ھەم بۇ باشلىرىم.
بۇلاق كەبى ئىختىيارسىز، ئاقتى، كەتتى ياشلىرىم.

بىر ئاۋاز كەلدى قۇلاققا، ياڭراپ قالدى بىر زامان،
«تۇر، يىگىت، كەلدۇق قازاندا، ئالدىمىزدا شۇ قازان».

---

[1] قازان ـ روسىيە فېدېراتسىيەسىگە تەۋە تاتارىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پايتەختى
[2] مىڭغەلى، بىكمۇللا، بىكمۇھەممەت، بىكتېمىر تاتار خەلقىنىڭ زىيالىي ـ ئۆلىمالىرىنى كۆرسىتىدۇ
[3] پۇچماق ـ بۇرجەك، مەھەللە دېگەن مەنىدە
[4] ئۇچماق ـ جەننەت دېگەن مەنىدە

بۇ ئاۋازدىن شاتلىقتا يايراپ كەتتى جان ـ تېنىم ،
ھارۋىكەش، ھەيدە قازانغا، بار كۈچ بىلەن چاپ ئېتىك.

سەھەر ئاڭلىنار نامازغا بىر گۈزەل مۇڭلۇق ئەزان،
ئېھ، قازان، دەرتلىك قازان، مۇڭلۇق قازان، نۇرلۇق قازان!

مۇشۇ جايدا ئەجدادلىرىم تۆرلىرى ـ پۇچماقلىرى[3]،
مۇندا ھەم دەرتمەن كۆڭۈلنىڭ ھۆرلىرى ـ ئۇچماقلىرى[4].

باردۇر ھېكمەت ـ مەرىپەت، ئىرپان چاچار مۇندا نۇر،
كۆتەر ھەم نازۇك بېلىم، جەننىتىم شۇ جايدا ھۆر !

«فىكىر» گېزىتىنىڭ 1907 ـ يىلى 6 ـ مايدىكى سانىغا بېسىلغان.
ئۇيغۇرچىلاشتۇرغۇچى فەرۇق تارىن(ئامېرىكا)

خۇرجۇنۇم

فەرۇق تارىن (ئامېرىكا)

ئۇزۇن بىر يول ئىكەن قالدىم ھالسىراپ،
بىلمىدىم قانچىلىك يار بولدى ئامەت.
سەپەر خورجۇنۇمنى تۆكتۇم ئالدىراپ،
يېنىكلا تۇراتتى، نە بۇ كارامەت؟

كۆردۈڭمۇ ھەسەتنىڭ ئارغامچىسى ئۇ،
قىينىغان بەزىدە ئالغۇزماي تىنىق.
ئەنە، بىخەستىلىكتە دەسسىگەن تىكەن،
ئەنە، ساددىلىقتىن ئۆزۈڭ ئۆسكەن مىخ.

چىڭ تۇتقان قولۇڭنى سادىق ھەمرايىڭ
ھېرىپتۇ، ئۇيقۇغا كېتىپتۇ ـ سائەت.
ئايرىماي كۈن تۇننى قىلغان ئەمگىكىڭ،
تەرجىمھال ئۇستىدە ئىككى قۇر پەقەت.

ئاۋايلا، قولۇڭدا تۇتۇق خەرىتە،
ھاياتىنىڭ يوللىرى تۈز ئەمەس، ئاچا.

پەخرلىك دەملىرىڭ ئاز ئەمەس، لېكىن
تۇرمامدۇ پۇشايمان لىق تۇرغان قاچا.

بىر ياندا مارجاندەك چېچىلىپ ياتار،
ئازاب ۋە خوشلۇقتىن پۈتكەن كۆز يېشى.
تۇرىدۇ ئەقلىنىڭ تارازىسىمۇ،
ۋىجدان ۋە ئەخلاقنىڭ ئادىل گىر تېشى.

پۇشايمان ئىنسانغا دائىملىق مېھمان،
ھۆل خىشقا دەسسەيمىز بولماي ئېھتىيات.
ئەسلىدە ئالتۇنغا بەرگۈزسىز ساۋاق،
يېقىلغىنىم ئۈچۈن بولمايمەن ئۈيات.

تۆنۈگۈن بۆشۈكتىن باشلانغان ھايات،
ئۇلىنار باقىيغا يەنە بىر ئۇچى.
كارۋانلار توختىماس ھايات بىر سەپەر،
مەنمۇ شۇ قاتاردا ئاددىي يولۇچى.
2016 ـ يىلى 29 ـ مارت

ئۇيغۇرچە ـ تۈركچە سېلىشتۇرما ماقال ـ تەمسىللەر

ئات ئايلىنىپ ئوقۇرنى تاپار.
Ağaç ne kadar yüksek olsa da yaprakları yere düşer.

ئاچ نېمنى يېمەس ، توق نېمنى دېمەس.
Aç ne yemez, tok ne demez.

ئالدىرىغان يولدا قالار.
Acele yürüyen yolda kalır.

باش يېرىلسا بۆك ئىچىدە ، قول سۇنسا يەڭ ئىچىدە.
Kol kırılır, yen içinde kalır.

باشقىغا ئورا كولىغان ئۆزى چۈشەر.
Öküzün yazın harmanda pislediği, kışın saman olarak önüne gelirmiş.

باي كىيسە مۇبارەك بولسۇن، كەمبەغەل كىيسە نەدىن ئالدىڭ.
Hizmetçi kırarsa suç, hanım kırarsa kaza.

بولىدىغان ئاشلىق كۆكىدىن مەلۇم.
Adam olacak çocuk bokundan belli olur.

بۈگۈنكى ئىشنى ئەتىگە قويما.
Bugünkü işini yarına bırakma.

بەش قول تەڭ ئەمەس.
Beş parmağın beşi de bir değil.

تاش چۈشكەن يېرىدە ئېزىز.
Taş, yerinde ağırdır.

جاپا تارتماي ھالاۋەت يوق.
Paça ıslanmadan balık tutulmaz.

جاپانى چەكمىگەن ئاشىق، ۋاپانىڭ قەدرىنى بىلمەس.
Cefayı çekmeyen safanın kadrini bilmez.

جان بولسا جاھان، ئاش بولسا قازان.
Baş sağ olursa börk çok bulunur.

چاپقىنى ئالمەن دەپ جىنتاق قىلىپتۇ.
Kaş yapacağım derken göz çıkarmış.

چاشقانىنىڭ ئۆلگۈسى كەلسە ، مۇشۇكنىڭ قۇيرۇقىغا ئېسىلىپتۇ .
Eceli gelen it cami duvarına siyer.

چاقىرمىغان يەرگە بارما، چاقىرغان يەردىن قالما.
Çağrılan yere erinme, çağrılmayan yere görünme.

كۆپ تۈكۈرسە كۆل بولۇر (تاما تاما كۆل بولۇر).
Halk tükürse göl olur.

كىشىنىڭ توخۇسى كىشىگە غازدەك كۆرۈنەر.
Komşunun tavuğu komşuya kaz görünür.

گۈل گۈلى بىلەن ، خىل خىلى بىلەن.
.Kaz kazla, daz dazla, kel tavuk kelhorozla

موزاينىڭ يۇگرىشى سامانلىققىچە.
Kedinin gideceği samanlığa kadar

ئۆچكىدىمۇ ساقال بار.
Keçide de sakal var.

ئۆچكىگە جان قايغۇ، قاسساپقا مال قايغۇ.
Kasap et derdinde koyun can derdinde.(Keçiye can kaygısı, kasaba yağ kaygısı).

ئۆلمىگەن جاندا ئۈمىد بار.
Can çıkmadan ümit kesilmez. (Çıkmayan candan umut kesilmez).

ئېلىشمىغىچە تېپىشماس.
Çekişmeden pekişilmez.

ئەقىل ياشتا ئەمەس، باشتا.
Akıl yaşta değil, baştadır.

ئىت مۇشۇكنى بۇيرىسا، مۇشۇك قۇيرۇقىنى بۇيرۇپتۇ.
İt ite, it de kuyruğuna buyurur.

يالاڭ ئاياق سۇدىن قورقماپتۇ.
Islanmışın yağmurdan pervası yoktur.

يوتقانغا قاراپ پۇت سۇن.
Ayağını yorganına göre uzat.

قازانغا نېمە سالساڭ، چۆمۈچكىمۇ شۇ چىقىدۇ.
Kazanına ne korsan çömçende o çıkar.

قىزىم ساڭا ئېيتاي، كېلىنىم سەن ئاڭلا.
Kızım sana söylüyorum, gelinim sen dinle.

ئەتىكى قۇيرۇكتىن بۈگۈنكى ئۆپكە ئەلا.
Bugünkü tavuk, yârınki kazdan iyidir.

ئەقىل ياشتا ئەمەس، باشتا.
Akıl yaşta değil, baştadır.

مەمەتتۇرسۇن زۇنۇن ئوقيا (ئەنگلىيە) تەييارلىغان

شېئىرلار

ئەزىز ئەيسا ئەلكۇن (ئەنگلىيە)

مۇھەببەت قەلئەسى

باغلىغان قەلبىمىزنى مەۋھۇم مۇھەببەت،
چارچىغان كۆتۈشلەرگە تويۇنغان تاقەت.
تۇنجى قېتىمدا بىزنى ئۇچراشتۇرغان يەر -
ئاشقلارنىڭ ئىستانبۇلى ـ سۇلتان ئەخمەت!

ۋىسال تېڭى ئاتقان يەر دېڭىزغا تۇتاش،
دېرىزىدە ئاي چىقىشنى كۈتىدۇ قۇياش.
چاناققەلئە شولىسى سۇدا لەيلەيدۇ.
يۈلتۇزلار كېلەر ئۇچۇپ بولۇشقا سىرداش...

بۇ باتۇر شەھەر، قەلئە دېڭىزدا قورغان،
يېڭىلمەس روھلاردىن تاملىرى سوقۇلغان.
مەرمەر دېڭىزنىڭ ئاستى ئۇنچىلەرگە لىق،
ھەر تېشىغا مۇھەببەتتىن پۈتۈك ئۇيۇلغان !

مەن دېگەنتىم دۇنيا گۈزەل سۆيگۈ بىلەن،
يۈزۈمگە يار ساچنى شامال ئۇرغاندا.
مۇھەببەت ئىلاھى بىزگە بەخت تىلىگەن،
بىز تۇنەپ شۇ كېچىدە يۈلتۇز سانىغاندا.

دېڭىزغا قوشۇلۇپ رىزقىمىز ئاققاندا،
دان ئىزدەپ چايكىلار بېشىمىزدا ئۇچقاندا.
پىچىرلىغان ئىدىك «بىز ئەڭ بەختلىك» دەپ -
گۈل چېھرىڭدىن مۇھەببەت نۇرى يانغاندا ...

بۇ قورغاندا ئاشىق يوق ئەسىر بولمىغان،
مۇھەببەتكە مەڭگۈلۈك تەسلىم يازمىغان.
ئايرىلىشنىڭ يول خېتىنى قولىغا ئېلىپ،
بويىنىغا ھىجراندىن زەنجىر باغلىمىغان!

سەن بىر گۈۋاھ سۆيگۈمىزگە چاناققەلئە،
ياشىنغىن قەلبىمىزدىن ئۇزاقلاپ كەتمە.
تىنچىماس دېڭىز دولقۇنىدەك يۈرىكىمىز -
پۈتۈلمەي مۇھەببەتتىن تولۇق ھېكايە!

2013 ـ يىلى، ئاۋغۇست، چاناققەلئە

ئۆتنە ئالەم

ئۆمرى قىسقا ھاياتنىڭ ئۆتۈۋېرىدۇ،
يىللار ئالدىراش قوغلۇشۇپ كېتىۋېرىدۇ.
سەن توغرا ياكى خاتا ھامىنى بىر كۈن،
ئەل تارازىسى ھەممىگە جاۋاپ بېرىدۇ.

ھەيرانمەن ئارىمىزدىكى ئادەملەردىن،
سۈخەنگە كۆڭلى مەپتۇن نادانلاردىن.
ئېتىلمەس پەرق ئۆزىنى ۋە ئۆزگىلەردىن،
قەلبى نابۇت، روھى قۇل زەئىپلەردىن.

ئىتلار قاۋغان، قاۋىدى، قاۋاۋېرىدۇ.
يوق پەرۋايىم، يولۇمدا مېڭىۋېرىمەن.
يولۇچى بۈيۈك كارۋانغا قوشۇلغان ـ
بارسا كەلمەس بۇ سەپتە كېتىۋېرىمەن...

بۇ ھايات بىرمۇ ـ بىر، ھەممىنى تاسقايدۇ،
ئەخلەت كىم، دانىسى كىم، قويماي ئىلغايدۇ.
ۋىجدان پاكلىقى ھەممىدىن راھەت دۇنيا ـ
«ئەبگارلار» ھېچ بىر زامان بۇنى بىلمەيدۇ!

قاۋغىن توختمايا، ئەي كوچا ئىتلىرى،
«بىر ئىت قاۋسا، مىڭى بىلمەي قاۋايدۇ»!
كەتتىم كارۋان بىلەن ناخشامنى توۋلاپ...
بۇ «ئۆتنە ئالەم» ، ھەققىم يەردە قالمايدۇ!

2014 ـ يىلى، 9 ـ نويابىر، لوندون

يەكشەنبە كۈنى

نىزار قەببانىي (سۈرىيە)

نېمە قىلسەن بۇ يەكشەنبە كۈنى
بارمۇ ۋاقتىڭ؟
تەتقىق قىلىش ئۈچۈن ئاشقىنى،
دېگىنى،
قۇملۇقنى،
چىرايلىق سۆزلەرنى بۇ يەكشەنبە.

بارمۇ ۋاقتىڭ؟
كۆممەك ئۈچۈن يۈزۈمنى چاچلىرىڭغا،
كۈن بويى،
بارمۇ ۋاقتىڭ كۈتۈۋېلىشقا مېنى؟
بارمۇ مېنى تىڭشاش ئۈچۈن سەۋرىڭ؟

يۈزۈم خاراپ،
روھىم خاراپ،
ۋە جەسەتسىز بىر باش كەبى بېيرۇت
بېرەلمەسمەن ماڭا قوللىرىڭنى؟
ھېس قىلىشىم ئۈچۈن مەڭگۈلۈكنى

بارمۇ ۋاقتىڭ ھىجرانىم ئۈچۈن؟
بېيرۇت قىرغىنچىلىقىدىن كېيىن
بىر يەكشەنبە كۈنۈم بولمىدى ھېچ!

تۈركچىدىن مۇرات ئورخۇن
ئۇيغۇرچىلاشتۇرغان

بۇ ۋەتەن كىمنىڭ؟

ئورخان شايىق گۆكياي (تۈركىيە)

بۇ ۋەتەن تۈپراقنىڭ قارا باغرىدا
تۆتاشقان تاغلاردەك تۇرغانلارنىڭدۇر.
بىر تارىخ بويىچە ئۇنىڭ ۋەسلىدە
ئۆزىنى تارىخقا بەرگەنلەرنىڭدۇر.

تۆتۈشۈپ كۈل بولغان ئوچاقلىرىدىن،
جۇش ئۇرغان دەريانىڭ قايناقلىرىدىن،
پاسسللاردا غازى بايراقلىرىدىن
ماڭلايغا نۇر ئېلىپ سۈرگەنلەرنىڭدۇر.

ئارقىغا قارىماي يوللارغا چىققان،
قىيانەدەك جۇش ئۇرۇپ، چاقماقتەك چاققان،
پاسىلدىن پاسىلغا يول تېپىپ چاپقان،
جەڭگاھتىن جەڭگاھنى كەزگەنلەرنىڭدۇر.

ئالدىغا ئىلگىرلەپ سەللەردەك گويا،
كۆكسىدىن ئۇرۇلۇپ ئەركەكتەك گويا،
بىر گۈل باغچىسىغا كىرگەندەك گويا
شۇ قارا تۈپراققا كىرگەنلەرنىڭدۇر.

تارىخنىڭ تىلىدىن چۈشمەس بۇ داستان،
دەريالار غازىدۇر، تاغلار قەھرىمان،
ھەر تېشى ياقۇتتەك بولغان بۇ ۋەتەن
جان بەرمەك شەرىپىگە يەتكەنلەرنىڭدۇر.

ئەي گۆكياي، نە يازساڭ زىيادە ئەمەس،
بۇ سۆيگۈ بىر قۇرۇق ئىپادە ئەمەس،
سەن كەبى دۈشمەننى خىيالدا ئەمەس
مىلتىقىنىڭ ئاغزىدىن كۆرگەنلەرنىڭدۇر.
تۈركچىدىن ئەفۋان ئۇيغۇرچىلاشتۇرغان

بىر قارا بوران

ئاتائول بەھرام ئوغلى (تۈركىيە)

قارا بوران ئىدى بىر يۇرتنىڭ ئۈستىدىكى،
قارا بىر ۋىجدان، قاپقارا.
سەلدەك باستى، تائۇندەك؛
ئەقىلگە دۈشمەن، ئايدىڭلىققا دۈشمەن.

قارا بوران ئىدى ياۋۇز، زالىم،
تۇمۇچۇقنىڭ ئۇنىنى ئۆچۈرگەن تېخى تۇغۇلماستا.
رەسىدە قىزنىڭ بويىغا يېتىش چۈشىگە دۈشمەن،
بوۋاق بېقىشىدىكى ھەيرانلىققا دۈشمەن.

قارا بوران ئىدى قارا يۈرەكلىك،
ئۆڭكۈرلەردە كۈچلەنگەن.
شەپەرەڭلەردىن ئىلھام ئالغان.
نەپرەت ـ ئاداۋەت بىلەن بىلەنگەن.

قارا بوران ئىدى ئۆتكەن ھەرىدە،
نېمە جۇشقۇن بولسا زەھەرلەپ،
ئاي شولىسى كەلمىسۇن دەپ،
بۇ يۇرتقا ئىككىنچىلەپ.

قارا بوران ئىدى ھېچنىمە
ئۇنىڭدىن خەتەرلىك بولالمايدىغان،

ئىنسانىنىڭ ئازغۇنلىقى ئىدى چۈنكى،
ئادەملىك قىياپىتىدە ئادەمگە دۈشمەن.

قارا بوران ئىدى تۇم قارا،
ھاڭدەك ئېچىلغانتى ئاغزى؛
چىقىپ خەلقلەر ئارا
بويۇن ئەگكەن تەقدىرگە.

قارا بوران ئىدى جان ئالغۇچى،
جاللاتلار تەق، قۇشخانىلار، زىندانلار،
پەرماندا قارا سېھىر، قارا روھ، خىرە ئادالەت
قولىدا ئۆلۈم تارازىسى، جىنايەت قىلىچى.

قارا بوران ئىدى، چىقىۋاتاتتى،
قاراڭغۇلۇق يېيىپ، يامانلىق ۋە رىيا،
بىر يۇرتنى ئىسكىلىت قوللىرىدا
كۆمۈش ئۈچۈن قايتىلانماس قاراڭغۇلۇققا.

تۈركچىدىن ئەۋزان ئۇيغۇرچىلاشتۇرغان

ساڭا قاراپ كېلىۋاتىمەن

گ.مېيند.ئوئويو (موڭغۇلىيە)

يىللار ۋە ۋاقىتنى تاشلاپ،
ئۆزۈم بىلەن تەڭ قۇياش ۋە ئايىنى باشلاپ،
ئاقىللاردىن مىراس قالغان ئوڭغۇل ـ دوڭغۇل، ئەگرى ـ توقاي يوللارنى بويلاپ.
گاھى ھالقىپ گاھ تۆۋەنلەپ تۆپىلىكلەر، ئېگىز تاغلاردىن،
كېچىپ ئۆتۈپ يۇزلىگەن دەريالاردىن،
يەنە قاچان دىدارلىشىشنى بىلمىسەممۇ،
ساڭا نىمىلەرنى دېيىشنى ئويلاپ
ساڭا قاراپ كېلىۋاتىمەن.

يوللۇرۇم ئوچۇق شۇرغان ۋە ئاتەشلەرگە.
تۆھمەت تۇمانى چۈشسىمۇ ئۇلار ئۈستىگە،
سۈزۈك پىكىرلىرىمنى داغلاردىن ئازاد قىلىپ،
بارچە تۇغۇنلەرنى سۆيگۈم بىلەن يېشىۋاتىمەن.
جاندىن ئۆتكىدەك شامال قامچىلىسىمۇ
تاللىغان يولۇم بويى ئۇزلۇكسىز مېڭىۋاتىمەن،
ساڭا قاراپ كېلىۋاتىمەن.

كۆزىنىڭ پىغانى ۋە باھارنىڭ يېڭىلانغان ھېدىنى يۈدۈپ،
يېشىمنىڭ ھاياجىنى ۋە قۇياشنىڭ تەپتىنى قولۇمدا تۇتۇپ.
ئۆسۈۋاتقان يوپۇرماقلار بىلەن بىللە ئۆسۈپ، بىللە سولۇشۇپ،
گۈل ـ چېچەككە، مېۋىلەرگە تولغان بىر باغدا

تەشنالىقىم تەڭشىگەن
بىر قەدەم ھۇزۇرنى تەڭلەپ تۇرغان قولنىڭ يېنىدىن ئۆتۈۋاتىمەن،
ساڭا قاراپ كېلىۋاتىمەن.
سەپىرىمنىڭ بارچە نازۇك خىياللىرىنى،
ھاياتىمنىڭ بارچە شېرىن چاغلىرىنى،
تەرەپ ـ تەرەپتىن بارچە سىرلىرىمنى
روھىمنىڭ ئۆيىگە يىغىۋاتىمەن.
باشلانغۇچسىز، خاتىمىسىز بىر زامانىدا ،
چېگرىسىز بىر ماكاندا
ساڭا قاراپ كېلىۋاتىمەن.

ئارزۇلىرىمنىڭ پەقەت بىر قىسمىنى ئۆزۈمنىڭ قىلىپ،
شېئىرىمدا ماڭا ئائىت بولغان ھەر نەرسىنىڭ نېگىزىن تېپىپ،
قەلبىڭدە ئىلھام تارلىرىنى سازلاشنى كۈتۈپ،
ئىگىز تاغلارنىڭ ھاڭلىرىدىن يامىشىپ ئۆتۈپ،
ئۆتۈلمەس يوللارنىڭ كەينىگە كىرىپ،
ئاشقى بىقارارلىقنىڭ ئەبەدى نەغمىسىنى قىدىرىپ
ساڭا قاراپ كېلىۋاتىمەن.

ئىنگلىزچىدىن زىننۇرە تەرجىمىسى

ئۆزبېك ماقال ـ تەمسىللەردىن ئارىيەلەر

ئاچ كۆزنىڭ ئۆزى تويسىمۇ، كۆزى تويماس.
Ochko’zning o’zi to’ysa ham, ko’zi to’ymas.

ئاق كۆڭۈل گۈلىستان، قارا كۆڭۈل زىمىستان.
Ochiq dil ـ guliston, yopiq dil ـ zimiston.

ئوچۇق چىراي نېمەتتىن ياخشى.
Ochiq yuz (kular yuz) ne’mattan yaxshi.

ئەدەپنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى ئەدەپسىزنى كۆرگەندە ئۆگىنىسەن.
Odobning nima ekanini, odobsizni ko’rganda bilasan.

ئادەم بولغان ئادەمنىڭ ئادەم بىلەن ئىشى بار.
ئادەم بولمىغان ئادەمنىڭ ئادەم بىلەن نېمە ئىشى بار؟
Kishi bo’lgan kishining kishi birlan ishi bor,
kishi bo’lmagan kishining kishi birlan ne ishi bor?

ئادەم بولماق ئاستا—ئاستا، ھايۋان بولماق بىردەمدىلا.
Odam bo’lmoq asta –asta, hayvon bo’lmoq birpasta.

ئادەمگە تون يارىشار ، ئېشەككە توقۇم.
Odamga – libos, eshakka - to’qim (yaraşar).

ئادەم بار يەرگە ئادەم كېلىدۇ.
Odam bor joyga odam keladi.

ئېتى ئۇلۇغ، سۈپرىسى قۇرۇق.
Oti ulug’, suprasi quruq.

ئادىل كىشى ئايدەك، ئېقىپ تۇرغان سۇدەك.
Odil kishi oyday, oqib turgan soyday.

تورغا چۈشكەن بېلىق قارماقتىن قورقماس.
To’rga tushgan baliq qarmoqdan qo’rqmas.

دەرەخ كەسكەندە، ھەرە بىلەن پالتا دوست بولۇر.
Daraxt kesuvida (kesishda) arra ـ bolta do’st bo’lur.

دەرەخ ساپ بەرمىسە، پالتا كېسەلمەس.
Daraxt sop bermasa, bolta kesolmas.

ئېغىلدا ئۆكۈزۈم يوق، ئالەمدە ئابرويۇم يوق.
Og’ilda ho’kizim yo’q, elimda (elda) obro’yim yo’q.

ئېغىر تاشنى سۇ ئېقىتماس.
Og’ir toshni suv oqizmas.

ئاغرىغان چىشنىڭ داۋاسى ئامبۇر.
Og’riq tishning davosi ـ ombir.

بىر ئېغىل ئېشەكتىن، ئورۇق بولسىمۇ ئات ياخشى.
Og’il to’la eshaktan, oriq (ozg’in) bo’lsa ham ot yaxshi.

ئائىلىنىڭ ئىززىتى، ھاياتنىڭ لەززىتى.
Oilaning izzati ـ hayotning lazzati.

ئاق بەدەن، قارا بەدەن سۇغا كىرگەندە مەلۇم.
Oq badan, qora badan ـ suvga tushganda ma’lum.

ئاق ئىشتاننىڭ يامىقى، قارا ئىشتانغا ياراشماس.
Oq ishtonnng bolog’i (poychasi) qora ishtonga yarashmas.

مۇرات ئورخۇن تەييارلىغان

ئەسلەش*

نەسرىدىن داۋۇت (قىرغىزستان)

ئۇ ژىللىرى ئوقۇشنى تاشلاپ، سياسىي ئۆزگۈرۈشلەرگە بېرىلىپلا كەتكەن ئېدۇق. مۇمكىن، «ئەندىلا ئۇتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرۈپ، كەسىپي بىلىمگە يول ئېلىش ئالدىدا تۇرغان ئوقۇغچىغا دەرسنى ئوقۇتماي، سياسەن ئۆگۈتۈش نېمسى» دەرسىز. ياق، سياسەت دېگەن قوماندان! بايقىماي ئېيتىلغان ھەر بىر سۆز، ھەركەت پىرىنسىپغا كۆتۈرۈپ، ئىدىيەگە تاقالغاندا، سىز «كىچىك» دېگەن ئوقۇغۇچىمۇ چوڭلاردىن قالماي، سياسى خاتالىق ئۆتكۈزىدۇ ـ دە، ئۆزىگىمۇ، ئۆزگىگىمۇ ھارغىچە دەرت تېپىپ بېرەلەيدۇ. شۇڭا تىنىپ تۇرالماسلىغىدىنمۇ «ئاغمىخان» ئاتالغاندىن كېيىن ژۇگاچىلاپ كەتتىم.

مەكتەپتىن قايتىپلا ئاغزى يېپىق قازاندەك قاياناۋاتقان ئىچمىنى بوشىتىۋىلىش ئۈچۈن دەريا بويىغا ژۇگرەيمەن. دەريا بولسا مەھەللىمىزنىڭ ژۇقۇرى تەرىپىدىن ئىلان باغرى ئەگمىپ ئۆتىدۇ. تۆرت زىياندىشنى يوقتىش ژىللىرى قارغا، قۇچاقلارنىڭ ئۇگسىنى بۇزمىز دەپ، ئۇنىڭ بويلىرىدىكى ئىپار پۇراقلىق جىگدىلەر، سۇمبۇل چاچلىق تاللار، بۇككىدە توقايلار ۋەيران بولۇپ كەتكەندىن كېيىن، ئەتراپ قاقاسلىققا ئايلىنىشقا باشلىغان ئىدى. ئانداـ ساندا قۇرۇپ قالغان دەلـ دەرەخلەر كومۇنىنىڭ داش قازانلىرىنى قاينىتىش ئۈچۈن ئىشلەندى. پەقەت دولقۇن ژۇيۇپ كېتىلمەي، ئېقىن سۇغا ئۆچى تېگمەي قالغان قىرغاقتىكى چۆپلەرنىڭ نۆۋەت بىلەن ھەركەتلىنىشى دۇتارنىڭ مۇڭى يەتمىگەن غەمـ قايغۇلارنى ئىزھار قىلمەي، پەدە بېسىۋاتقاندەك تۇيۇلىدۇ.

بۇخچامنى بىر تەرەپكە ئىرغىتىپ تاشلاپ، سەقىم تولغىچە تاش تەردىم ۋە ئۇلارنى بىرـ بىرلەپ غۇلاچ كېرىپ ئاتتىم. ئاتقان تاشلىرىمنىڭ مۇساپىسى بارغانسىرى قىسقارىپ، ئالدىمدىكى ئارال سۇيىگە چولتۇكلاپ چۈشىدە تىنىق سۇ بېتىدە ئېچىلىۋاتقان گۈلدەك ئىزنا قالدۇردى.

ـ ۋاي ، ئاپا!

قاياقتىنتۇر، تۇيۇقسىز چىققان ئاچچىق ئاۋازدىن تەنلىرىم شۇركىنىپ، تاش ئېتىشتىن توختىدىمدە، ئەتراپقا ئەنسىزلىك بىلەن باقتىم. مېنىڭ ژۇقۇرۇمدىراق، سۇنىڭ ئىچىدە بىر باغلام ئوتۇن كۆتۈۋالغان قىز ۋاقىراۋېتىپتۇ. ئەس ـ ھوشۇمنى يوقاتقان ھالدا ئۆزەمنى سۇغا ئاتتىم، ئاندىن :

ـ چۈشتىن كېيىن سۇنىڭ ئۇلۇغلاپ كېتىدىغانلىقىنى بىلمەتتىڭمۇ؟ ـ دېدىم. يېقىنلاپ كەلگەندىن كېيىن سىنچىدىشىم مەريەمنى تونۇپ. ئۇ ئۇن چىقمىدى، چىرايىدىن قاتتىق قورقۇپ كەتكىنى چىقىپ تۇرسىمۇ، بىر باغلاپ ئوتۇنغا چىڭگىدە ئېسىلۋاپتۇ. مەن بىر قولۇمدا ئوتۇننى، بىر قولۇمدا مەريەمنى تۇتۇپ، كەينىگە قايتۇرۇپ كەلدىم. بىز دەريا بويىدا ئۇسكەنلىگىمىز ئۈچۈن سۇدا ئۇزۇشكە خېلىلا ئۇستا ئېدۇق. ئاتا ـ ئانىلىرىمىزنىڭ كۈندۈزلىرى جاپالىق كۆرىشىدىن، كېچىلىرى ئۇگىنىشتىن ۋاقتى بولمىغاچقا تەمەش تېرىپ، قىشنىڭ غېمىنى قىلىش بىزگە قالغان.

بۇنىڭ ئۈچۈن قاتمۇ ـ قات ئارالاردىن ئۇزۇپ ئۆتۈپ، دەريا بويىغچە باراتتۇق. مەن قىزلارغا ئۆچمەنلىك بىلەن قارىتتىم. سەۋەبى، بىرەر ئوغۇل قىزلار بىلەن سۆزلىشىپ قالسا، بۇنى كۆرگەن بالىلار زاڭلىق قىلىدىغان، ھەتتا شۇ يەردىلا سەت لەقەملەرنى چىقىرىپ، سىڭدۈبۈتىدىغان. بۇگۈن مەريەمنىڭ ھاياتىنى قىل ئۇستىدە كۆرۈپ، رەھىمىم كەلگەنلىكتىن، بۇ مىجەزىمگە ئىتائەت قىلمىدىم. مەريەم بولسا تېخىچىلا بېلىگە ئوراۋالغان كۆينىگىنىڭ ئېتىگىنى يادىدىن چىقىرىپ، كۆز يېشىنى ئېتىۋاتاتتى.

ـ مەريەم بولۇڭ، سۇ تېخىمۇ ئۇلغۇيىۋاتىدۇ. ئالدىدا سىزنى ئاندىن ئوتۇنلىرىڭىزنى ئۆتكۈزىۋېتەي.

مەريەم شاپ ـ شاپ قىلىپ، ئېتەكلىرىنى چۈشەردىدە، سۇنىڭ ئېقىشىغا قارشى ژۇگرەپ بېرىپ، ئۆزىنى سۇغا تاشلىدى. شۇ زامان تاپىنىمدىن زىڭدە قىلىپ كىرگەن ئاغرىق، مىيەمدىن چىقتى. پەۋقۇلادە بىرەر ھادىسە بولسا، ئۇلگىرىشىم ناتايىن... مەنزىلگە

* «قىرغىزستان ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدىن نەمۇنىلەر» ناملىق كىتابتىن ئېلىندى.

يېتىپ، جېنىم ئارال ئالغاندا ،بايقىسام، قاقىرىنىڭ بويىنىدەك سوزۇلۇپ كەتكەن بوينۇم ئوبدانلا تېلىپ قاپتۇ. ئوتۇنىنىڭ ئۇستىگىلا چۆكتۈم، مەرىيەمنىڭ چىشىغا تېگىپ:

ـ مەرىيەم توغاچ ـ مايلىق توغاچ، تالاغا چىقماڭ تىل تېگىدۇ.

قەلەم قاش ـ شۇمبۇل چاچ، ـ دەپ ۋاقىرىغانلىرىم ئېسىمغا چۈشۈپ كەتتى. ئىختىيارسىز ئۇ قاتقا باقتىم. مەرىيەمنىڭ قارىسىمۇ كۆرۈلمەيدۇ. ئوتۇنىنى سۆرەپ سۇغا چۈشتۈم. سۇ بايقىدىنمۇ ئۇلغۇيۇپ كېتىپتۇ. ئوتۇنىنى سۆرەپ كېتىۋاتقان ئېقىنىنىڭ كۈچىنى يېڭىش ماڭا ئاسانغا چۈشمەيۋاتاتتى.

ـ غەيرەت، ئوتۇنىنى تاشلا!

ئۇ قاتتا تۇرۇپ ۋاقىراۋاتقان مەرىيەمنىڭ ئاۋازى غورۇرىمغا مايدەك ئېقىپ چۈشتى، ئەتمالىم، ۋۇجۇدىمغا پۈتكەن غەيرى تەبئىي كۈچ بىلەن قىپاشلاپ، ئالغا ئىنتىلدىم. مەرىيەم قوللىرىنى بولۇشىچە سوزۇپ، ئالدىغا كەلمەكتە. ئۇچىسىدىكى كۆينىكىنىڭ ئېتىگى سۇ بېتىگە لەيلى قازاقتەك يېيىلىپ كېتىپتۇ. بىز يېتىلىشىپ سۇدىن چىقتۇق. مەرىيەمنىڭ ھازىرلا سىقىپ كىيۋالغان كۆينىكى يەنە تېنىغا چاپلىشىپ كەتكىنىنى كۆرۈپ، كۆزلىرىمنى قاچۇردۇم. مەرىيەم سەل تارتىنىپ:

ـ غەيرەت، ئاۋۇ دۆڭنىڭ كەينىگە ئۆتۈپ، كىيىملىرىڭنى تاشلاپ بېرىڭا، غۇچچىدا قۇم بولۇپ كېتىپتۇ، چايقۇتەي، ـ دىدى.

مەن مەرىيەمنىڭ ئېيتقانلىرىنى بەجا كەلتۈردۇم. ئاندىن يالپاق تاش ئۈستىدە سۇغا قاراپ ئولتۇردۇم. بىر دەقىقە ئارىمىزدا جىمجىتلىق ھۆكۈم سۈردى، كېيىن ئۇزۇم بىرىنچى بولۇپ جىمجىتلىقنى بۇزدۇم،

ـ مەرىيەم، سىز بىلىقلارنى ياخشى كۆرەمسىز؟ـ دېدىم، ئوڭىڭغا سۇپ ـ سۇزۇڭ سۇ ئاستىدا پىلدىڭشىپ ژۇرگەن كىچىك بىلىقلارنى كۆرسىتىپ،

ـ ئۇششاق بىلىقلارنى ئەزەلدىن ياخشى كۆرىمەن .

ـ ئوندىق بولسا تۇتۇپ بېرەي.

ـ ياق !

ـ نېمىشكە؟

ـ ئۇششاق بىلىقلارغا ئازار بەرگەنلەرنى ئۆلگىدەك يامان كۆرۈمەن.

ـ بۇ نېمە دېگىنىڭىز؟

ـ چوڭ بېلىقلارنىڭ ئۇششاق بىلىقلارنى يېگىنىنى ئاز دەپ، يەنە ئوڭىڭغا رەھىمسىزلىك قىلىنسا...

ـ ئوڭى سىز نەدىن بىلىسىز؟

ـ ئاپام چوڭ بىلىقلارنى تازىلاۋاتقاندا ئىچىدىن تېخى ھەزىم بولمىغان كىچىك بىلىقلار چىققان.

مەن ھېچ نېمە دەلمەي، ئويلىنىپ تۇرۇپ قالدىم.

ـ قورۇتلارنىمۇ يامان كۆرۈمەن، ـ دېدى مەرىيەم دەرھالا سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپ، ـ چۈنكى ئۇلار ئالمىنىڭ رەڭگىنى بۇزۇپ، تەمگە زىيان يەتكۈزىدۇ...

مەن يەنە ئويلىنىپ قالدىم: بۇ قىزنىڭ ياماناتلىغىنى قاراڭلار، ئادەمنىڭ ئېسىغا كەلمەيدىغان بىر نېمىلەرنى بىلۈۋاپتۇ.

ـ غەيرەت، كۇن كەچ كىرىۋاتىدۇ، ماڭايلى، ئاپىلىرىمىز ئەنسىرەيدۇ، ـ دىدى مەرىيەم خىيالىمنى بۆلۈپ، مەن گەپ قىلماي ئوتۇنىنى كۆتەردىم. مەرىيەم ئەگەشتى. كومونتا بېغىغا يېقىنلاشقاندا، قەدىمىم ئاستىلىشىشقا باشلىدى. سەۋەبى، ئۇ يەردىن يولىمىز ئايرىلىدۇ. مېنىڭ بۇ قىزدىن ئايرىلغىم يوق. باغنىڭ ئوتتۇرىغا كەلگەندە ئوتۇنىنى يەرگە تاشلىدىم. مەرىيەممۇ توختىدى. بىز سۇكۇت ئىچىدە مېۋىسى ژىغلىپ بولغان ئالما دەرەخلىرىگە قاراپ ئولتۇردۇق.

ـ غەيرەت، ئەۋۇ شاختا بىر تال ئالما قاپتۇ، ـ دېدى مەرىيەم.

ـ قېنى. قېنى ؟!ـ ئۇ كۆرسەتكۈچ بارمىغى بىلەن ئالمىنى ماڭا كۆرسەتتى.

ـ ئوھو، ئۇ بىزگە قاپتۇ.

ـ قويۇڭ، بالاغا قالسىز!

ئۇنىڭ ئالدىدا ئۆزەمنى كۆرسىتىپ، شاپ ـ شۇپلا قىلىپ، ئېسىلدىمدە، بىر تال ئالمىنى ئېلىپ چۈشتۈم.

ـ قارىغە، مەي باغلاپ، سۇزۇلۇپ كېتىپتۇ.

ـ قورت چۈشمىگەچكە ۋايىغا يەتتىدە.

ـ تەمنى تېتىپ كۆرۈڭ، ئەمسە!

ـ ياق، مەن ئالما يېمەيمەن.

ـ ئەجابا.

ـ ئاچچىق.

ـ ئاچچىق دەمسىز!؟ـ ۋارس ـ ۋۇرس قىلىپ ئالمىغا ئېغىز سالدىم. ئالمىنىڭ ھەسەلدەك شېرىەتلىرى جاۋغايلىرىمدىن ئېقىپ كەتتى.

ـ تاتلىقمىكەن؟

ـ تاتلىق بولغاندا قانداق!ـ ئاغزىمنى سۈرتىۋېتىپ، جاۋاب بەردىم.

ـ تاتلىق بولۇش كېرەك.

ـ بايا ئاچچىق، يېمەيمەن، دېدىگىنىڭىز، ـ دېدىم خجالەت بولۇپ.

ـ مەن سىزنى يېسۇن دېدىم. دادام ھەقىقى دوست مەنپىئەت ئۈستىدە ئۆزىنى تۇتۇشنى بىلىش كېرەك دەيدۇ.

يۇزلىرىمدىن ئوت يېنىپ كەتكەندەك بولدى، زۇۋانىم تۇتۇلغاندەك بولدى.

ـ غەيرەت، سىزگە رەخمەت. ئەگەر سىز بولمىغان

بولسىڭىز، ئارالنىڭ سۈيى مېنى ئوتۇنلىرىم بىلەن دەريالىغا قېتىۋېتەتتى. شۇڭلاشقا، ئەشۇ ئالما سىزگە تالىق. مەرىيەم ئوتۇننى كۆتۈرۈپ، ئۆيى تەرەپكە ماڭدى. مەن قارسى ژۇتكىچە ئۇزىتىپ قالدىم. شۇندىن بېرى ئارىمىز يېقىنلىشىپ، دوستلىغىمىز كۈچىيىۋەردى.

بىر كۈنى مەكتەپ بويىچە قىزىل ناخشىلارنى ئۇگىنىۋاتاتتۇق. دالانى ئېگىز پەس ئۇرۇلغان جاڭ بىلەن قىقاس قاپلاپ كەتتى. دېمەك، كىمنىدۇر سازايى قىلۋاتقىنى ئېنىق. ئادەت بويىچە ئۇگىنىۋاتقان «قىزىل ناخشىلىرىمىز» ژىغىشتۇرۇپ، ئۇلارنىڭ ئالدىغا ماڭدۇق. مەندىن بۇرۇنراق توپقا يېتىپ بارغان مەرىيەم:ـ جېنىم دادا ـ دەپ ۋاقىرىماسمۇ، نەزىرىمدە ئالىم لەرزىگە كەلگەندەك تۇيۇلۇپ، ئاياقلىرىم تىترەپ كەتتى.

قارىسام،«شۇجىك جۇپى» دېگەن يېزىغى بار ئۇزۇن قالپاقنى كىيگۈزۈپ، بوينىغا «كاپىتالىزىم يولىغا ماڭغان بۇزغۇنچى» دېگەن تاختىنى سىم بىلەن ئېسىپ قويغان ئادەم مەرىيەمنىڭ دادىسى ئىكەن. ئاكىتىۋلار: «باش ئەگمىسۇن، تۇۋا قىلمىسۇن !» دەپ ۋاقىرىدى. بۇيرۇقنى ئىجرا قىلغىچە ئۇنىڭ چىرايىدىكى دەھشەتلىك ئالامەتلەرنى كۆرۈپ، ژۇرنگمىنىڭ ئاچچىق زەرداپ سۆلىرى كۆزۈمگە تەپتى. مەرىيەم:

ـ دادامنى قويۇتىتىڭلار! مېنى ئېتىۋەتسەڭلارمۇ مەيلى، دادامنى قويۇتىتىڭلار!ـ دەپ زارلاتتى.

ـ خەلق دۈشمىنىنى دادام دەپ ئاغزىغا پاتۇرۇپ ۋاقىراۋاتقىنىنى قارا ! ھوي، كاپىتالىزىمنىڭ كۈچىگى، كۆكەمە، ھايۋان!ـ دېدى قولىغا قىزىل لاتا باغلۇۋالغان بىرسى. مەرىيەمنى سانىڭ چاڭگىلىغا چۈشكەن چۈجەدەك سىلكىنىپ:

ـ رەھىم قىلىڭلار، دادامنىڭ گۇناسى يوق!

ـ بار نېرى ! ...

مەرىيەمنى چالمەدەك پېقىرىتىپ تاشلىۋەتكەن ئۇ بېرەھىم تۇڭ قارىغەدەك چاڭگىلداپ، توپنى ئېلىپ ماڭدى. مەر يەر بېغىلاپ ياتقان مەرىيەمگە، ئېيتقىسىز بوزەكلىگىمىزدىن مەسخىرىۋازلارنىڭ تۇتقىنى بولۇپ كېتىۋاتقان ئۇنىڭ دادىسىغا قاراپ ئامالسىز تۇرغىنىمدا، ئالمىغا چۈشكەن قۇرۇتلارنى ئەسلەپ ئۇلارغا لەنەتلەر ياغدۇردۇم:

ـ مەرىيەم تۇتۇڭ، كېتەيلى. بۇ يەردىن چاپسانراق كېتىۋالايلىچۇ، ـ ئۇنى يۆلەشتۇرۇپ تۇرغۇزدۇم. چاچلىرى چۈگۈڭ، ياقىلىرى ئايرىق، مەڭزلىرى ھۆپپىدە ئوت ئېلىپ، كۆزلىرى غەزەپتىن چاقناپ كەتكەن مەرىيەم قوللىرىمغا ئېسىلىپ، ئاياقلىرىنى ئارانلا يۆتكىدى. بىز ئۇلارنىڭ ئۆيىگە ئېلىپ چىقىدىغان قورۇقنىڭ ئايىغىغا يەتكەندە، چىپىدە توختاپ، ئۆزىنى بىر قۇر جۇندەۋالدىدە:

ـ غەيرەت، ئىككىمىز بىللە مېڭىپ، خاتا قىلدۇق. ھەممە گۇنا مەندە، ـ دېدى.

ـ بۇ قانداق گەپ؟

ـ مېنىڭۇ ئەندى مەكتەپتىن قوغلايدىغىنى ئېنىق. سىزنىڭ «شۇجىك چۈيى» نىڭ قىزى بىلەن ژۇگىنىڭىزنى كۆرسە نېمە بولىدۇ؟!

ـ يوق گەپنى قويۇڭا! سىزنى تاشلاپ كەتكەندەك كىم ئېكەنمەن؟

مەرىيەم مەيۇس، بىلىنەر ـ بىلىنمەن ئىلجىيىش بىلەن تەبەسسۇم قىلدى. ئاندىن ماڭا قاراپ، يەنە سۆز قاتتى:

ـ سىز دادامنى ئېلىپ كېتىۋاتقانلارنىڭ ھەممىسىنى يامان ئادەملەر دەپ ئويلىماڭ، ئۇلارنى كۆلەنگۈدەك ئەگەشتۇرۇپ ژۇرگەن سىياسەتنىڭ قومانداىن ئېكەنلىگىنى چۈشىنىڭ.

مەن ئېتىراز بىلەن قول سىلكىپ، چىرايىمنى پۈرۈشتۇردۇم.

ـ ئۇنداق قىلماڭ، غەيرەت، ـ مەرىيەمنىڭ چىرايىدا ئاۋايلىغان يېرىنى ئۇرۇۋالغاندەك تۇس ئالدى، ـ دادام قەھرىمانلىقنىڭ ئورنى بار. رەھىمسىزدىن شەپقەت كۈتۈپ بولمايدۇ دەيدىغان. مۇمكىن، بىز تېخى چۈشىنىپ يەتمەيدىغان بىر يەرلىرى باردۇ. شۇڭا بايا ئۆزەمنى تۇتۇۋالمىغىنىمغا ئۆكۈنمەن. دادام بېچارىنى بەكمۇ قىيناۋەتتىم. سىزدىن سورارىم. بىز مۇشۇ يەردە خوشلىشايلى. ئەگەر مېنى كۆرەشكە سالسا، مەكتەپتىن قوغلانسۇن. دېگەنلەرگە ئەگىشىڭ. بەربىر مېنىڭ ئوقۇشۇمغا ھېچكىم ئارا بولالمايدۇ.

بۇ سۆزلەرنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، ئۆزەمدە چۈشكۈنلۈك پەيدا بولۇپ، كۆڭلۈم بۇزۇلۇپ كەتتى.

ـ مەن سىزنى ئۇنتۇمايمەن، مەرىيەم، ـ دېيەلمىدىم ئاران.

غەمكىن كۈيدە راست دېگەندەك، نۆۋەتتىكى ئۇگۇنىشتە مەرىيەمنى نەق مەيدانىدا ئۇنىڭغا يارەم قىلغىنىم ئۇچۇن مېنى مەكتەپتىن قوغلۇۋەتتى. كۆپ ئۆتمەي، مەرىيەملەرنىڭ ئائىلىسىنى بىر كېچىدىلا تەكلى ماكانغا سۈرگۈن قىلۇۋتكىنى مەھەللىگە پۇر بولۇپ كەتتى. مەن بولسام ئاتا ـ ئانام بىلەن چەت ئەلگە كۆچۈپ كەتتۇق. مانا شۇنىڭدىن بېرى مەرىيەمنى ئەسلەيمەن.

1993 ـ ژىلى، ئىيۇن

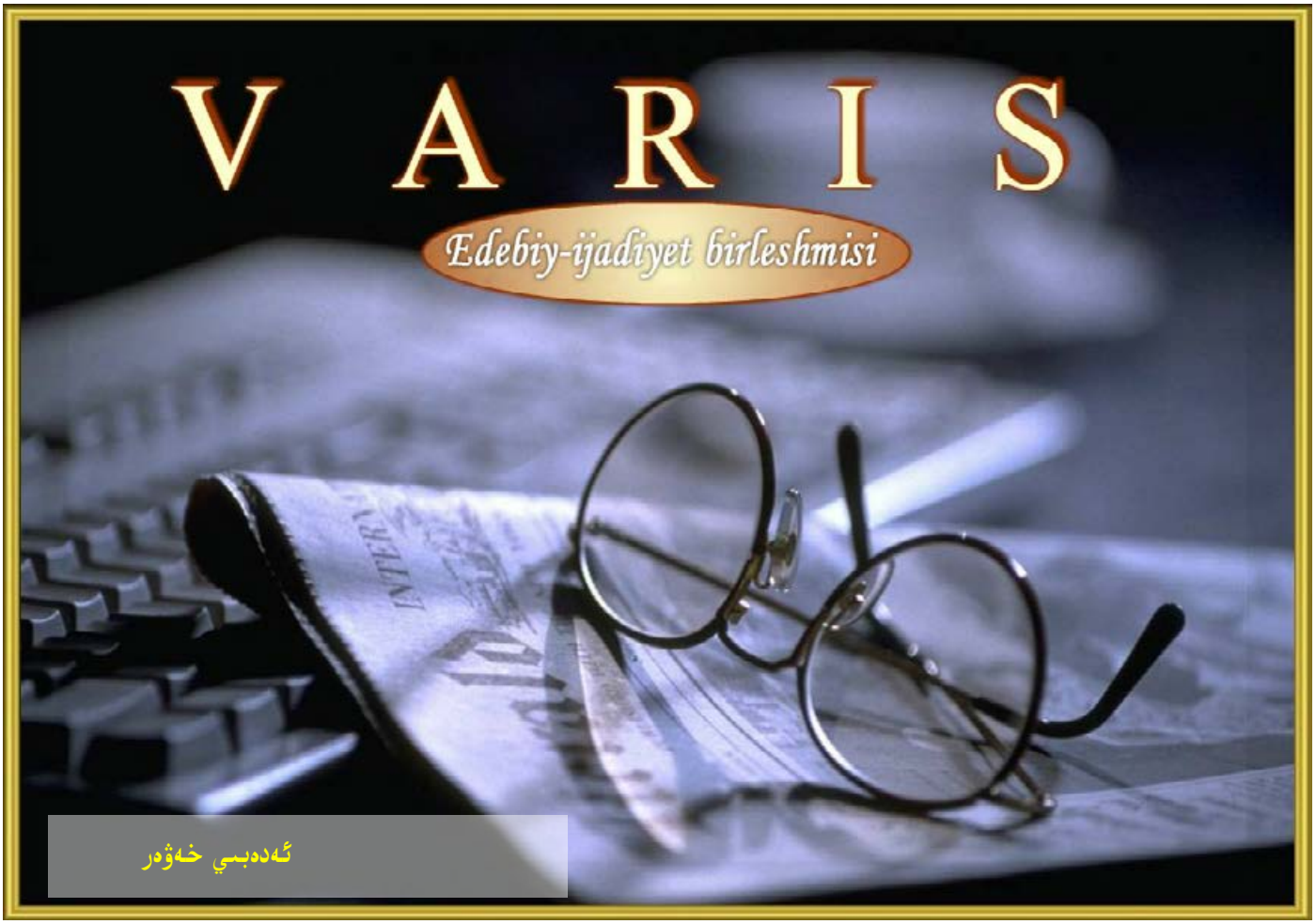

قازاقستاندا ئەدەبىي ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقان «ۋارىس ئەدەبىي ـ ئىجادىيەت بىرلەشمىسى» بىرقىسىم ئۇيغۇر زىيالىلىرىنىڭ تەكلىپ ـ پىكىرلىرى ئاساسىدا قۇرۇلغان بولۇپ، نامىدىن چىقىپ تۇرغىنىدەك، ئەدەبىياتىمىزنى راۋاجلاندۇرۇش، تەرەققى قىلدۇرۇش يەنى، ئەدەبىياتىمىزغا ۋارىسلىق قىلىدىغان ياش ئىجاتكارلارنى يېتىشتۈرۈشنى مەقسەت قىلىدۇ.

قازاقستان ئۇيغۇر زىيالىلىرىنىڭ تەكلىپ ـ پىكىرلىرى ئاساسىدا، ئەدەبىيات يولىدا قەلەم تەۋرىتىپ كېلىۋاتقان بىر تۈركۈم ياشلار بىرلىكتە ئىجادىيەتكە باشلىغان ئىدى . كۆپچىلىكنىڭ ئىشتىراك قىلىشى بىلەن ئەدەبىيات سەپىگە يېڭى قان بولۇپ قوشۇلغان «ۋارىس ئەدەبىي ـ ئىجادىيەت بىرلەشمىسى»نىڭ پىرىنسىپلىرى تۈزۈپ چىقىلدى ھەم فېيسبۇك قاتارلىق ئىجتىمائىي تورلاردا «ۋارىس ئەدەبىي ـ ئىجادىيەت بىرلەشمىسى» نىڭ ئەزالىرىنى بىر ـ بىرلەپ كۆپچىلىككە تونۇشتۇرۇلدى. ياش تالانت ئىگىلىرى ئىجادىيىتىنى نامەيەن قىلىپ، خەلقنىڭ قىزىقىشىنى قوزغىدى. ئەدەبىي ـ ئىجادىي بىرلەشمىنىڭ قۇرۇلغانلىغىدىن خەۋەر تاپقان ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ جان كۆيەرلىرى ياشلارغا ئاق يول تىلەپ تور بەتلىرىگە ئوي ـ پىكىرلىرىنى يېزىپ رىغبەتلەندۈردى.

بۇ يىل 28 ـ ئىيۇلدا «ۋارىس ئەدەبىي ـ ئىجادىيەت بىرلەشمىسى»نىڭ ئىجادىيەت كېچىلىگى ئۆتكۈزۈلگەن بولۇپ. بۇ كېچىلىككە كۆزگە كۆرۈنگەن ئالىم، شائىر ـ يازغۇچىلار، گېزىت ـ ژۇرناللارنىڭ مۇھەررىرلىرى، مۇخبىرلار، نەشرىياتلارنىڭ رەئىسلىرى، «تەڭرىتاغ» تېلېكانالىنىڭ ۋەكىللىرى، مەكتەپ مۇدىرلىرى، تالانتلىق ناخشىچى ۋە كومپوزىتورلار، جۇمھۇرىيەتلىك، ۋىلايەتلىك ۋە ناھىيەلىك ئۇيغۇر ئېتنومەدەنىيەت مەركىزىنىڭ رەئىسلىرى، جەمىيەتلىك تەشكىلاتلارنىڭ ۋەكىللىرى ئالاھىدە تەكلىپ بىلەن قاتناشتى. بۇ كېچىلىككە بولغان قىزغىنلىق خەلقىمىزنىڭ «ۋارىس» قا ئىشىنىدىغانلىقىدىن دېرەك بېرىدۇ.

بۇ ئىجادىيەت كېچىلىكىدە بىرلەشمە ۋەكىللىرى، ئىجادىيەتچىلەر ۋە مېھمانلار سۆز قىلدى.

"«ئۇيغۇر ئاۋازى» ، «ئىنتىزار» ، «ئىجاتكار» ،

«ئازىيا بۇگۈن» ، «غۇنچە» ، «ئاخبارات» قاتارلىق گېزىت ۋە ژۇرناللىنىڭ ۋەكىللىرى سەھنىدە سۆز قىلىپ "«ۋاراس ئەدەبىي ئىجادىيەت بىرلەشمىسى»نى قوللاپ ـ قۇۋەتلەيدىغانلىغىنى بىلدۈردى، شۇنداقلا ئۆز گېزىت ـ ژۇرناللىرىدىن مەخسۇس بىر بەتنى «ۋاراس» ئىجادىيىتىگە بېغىشلايدىغانلىقىنى تەكىتلەپ ئۆتتى.

چېلەك تەۋەلىك ئۇيغۇر ئېتنومەدەنىيەت مەركىزىنىڭ يېنىغا جايلاشقان مائارىپ كېڭىشىنىڭ رەئىسى ئارزۇگۈل ئابدىرمۇۋا چېلەك تەۋەلىك ئۇيغۇر ئېتنومەدەنىيەت مەركىزى رەئىسى مايدىن ئاكا ئابدۇللائېۋنىڭ داغدۇغلىق كونسېرت ئۇيۇشتۇرۇۋپ بېرىدىغانلىقىنى ئېيتتى.

ئەمگەكچىقازاق ناھىيەسىنىڭ پەخرىي پۇخراسى، مىللىتىمىزنىڭ جان كۆيەرى كەرىم ئاكا خۇدايبەردىئېۋ ياش ئىجادىيەتچىلەرنىڭ ئىككى كىتاۋىنى نەشىردىن چىقىرىشىغا ياردەملىشىدىغانلىقى ھەققىدە ۋەدە بەردى.

ئىجادىيىەت كېچىلىكىنىڭ ھۆرمەتلىك مېھمانى، ئۇيغۇر ناھىيەلىك ئۇيغۇر ئېتنومەدەنىيەت مەركىزىنىڭ رەئىسى مىرزەخمەت جەمئېۋ «ۋاراس» ئەزالىرىنى ناھىيە خەلقىگە رەسمىي تونۇشتۇرۇش كېچىلىكىنى ئۆتكۈزۈپ، بىر كىتابىنى نەشىردىن چىقىرىپ بېرىشنى ئۆز زىممىسىگە ئالدى. ئالاتائېۋ ناھىيەلىك ئانىلار كېڭىشىنىڭ رەئىسى ئاغچىغان ھەدە ھېئېۋا موشۇ قۇرلار مۇئەللىپىنىڭ بىر توپلىمىنىڭ نەشىردىن چىقىشىغا ياردەم قىلىدىغانلىقىنى بىلدۈردى.

ئۇيغۇر مائارىپىنى قوللاش فوندى ياش ئىجاتكارلارنىڭ بىر كىتاۋىنىڭ نەشىردىن چىقىرىشقا ياردەمدە بولىدىغانلىقىنى بىلدۈردى. جۇمھۇرىيەتلىك ئۇيغۇر ئېتنومەدەنىيەت مەركىزى «جانان» خانىم ـ قىزلار كۇلۇبىنىڭ رەئىسى مىزانگۈل ھەدە ئاۋامسالىموۋا «ۋاراس» ئەدەبىي ئىجادىيەت بىرلەشمىسىنى ھەر جەھەتتىن قوللاپ ـ قۇۋەتلەيدىغانلىغىنى بىلدۈردى. ناخشىچى ئارتۇر ئىلاخۇنوۋمۇ ئىزگۈ تىلەكلىرى بىلەن كەلگۈسىدە مەزكۇر «ۋاراس ئەدەبىي ئىجادىيەت بىرلەشمىسى» بىلەن بىرلىكتە كونسېرت ئۇيۇشتۇرۇش خىيالى بار ئىكەنلىگىنى ئېيتىپ ئۆتتى.

كېچىلىككە خەلقىمىزنىڭ ياش ناخشىچىسى گۈلسەنەم مەشرۇروۋامۇ قاتناشقان بولۇپ، ياش ئىجاتكارلارغا ئاق يول تىلەپ، ناخشا ئورۇنلاپ بەردى.

ئەلۋەتتە، «ۋاراس» ياش ئىجاتكارلار ئۆمىگىنىڭ كۆزلىگىنى پەقەت كىتاپ چىقىرىشلا ئەمەس، بەلكى، ياشلارنىڭ ئانا تىلىغا بولغان مۇھەببىتىنى كۈچەيتىپ، يېڭى زامان شېئىرلىرى ئارقىلىق ئۇيغۇر ئەدەبىياتىغا بولغان قىزىقىشىنى ئويغىتىش.

مېھمانلارنىڭ كېچىلىككە قاتنىشىپ بەرگىنىنىڭ ئۆزىلا «ۋاراس ئەدەبىي ئىجادىيەت بىرلەشمىسى»گە بولغان بىر قوللاپ قۇۋۋەتلىشىنىڭ يارقىن ئىپادىسى.

سۈرەتتە: «ۋاراس ئەدەبىي ئىجادىيەت بىرلەشمىسى»نى قۇرۇشنى تەشەببۇس قىلغان بىر قىسىم زىيالىيلار ۋە ياش ئىجادىيەتلەرنىڭ يىغىلىش خاتىرىسى.

كىتاب ئۇچۇرى:

قەدىمكى ئۇيغۇر تىلى گراممماتىكىسى

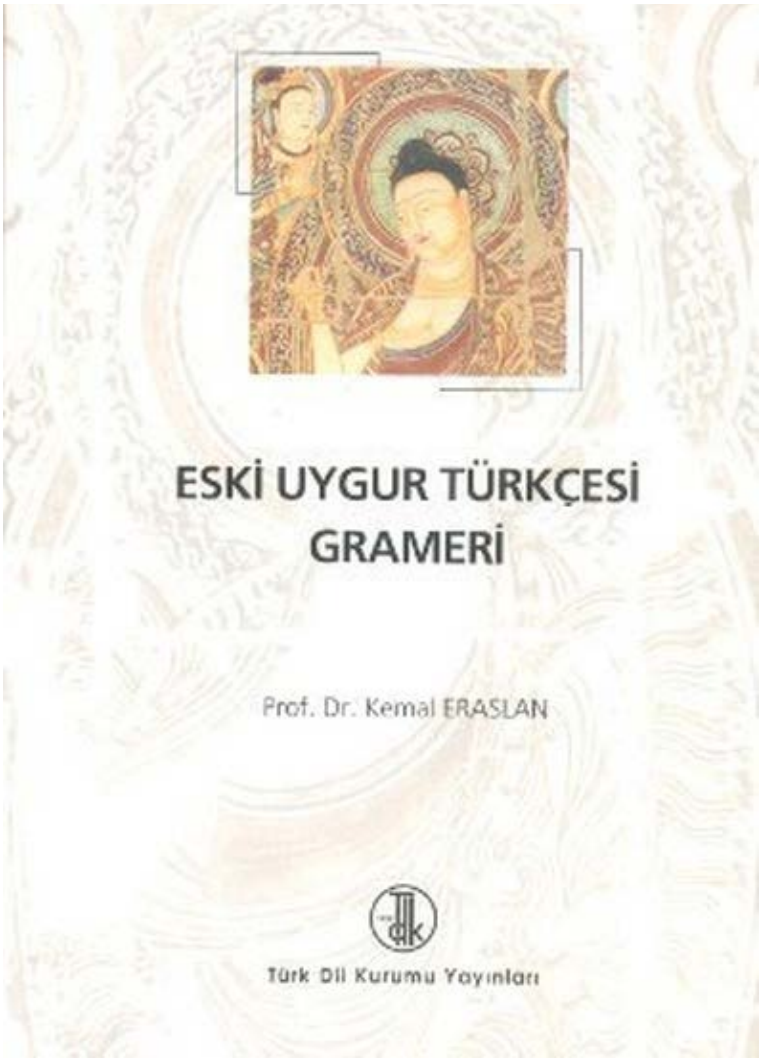

ئىستانبۇل ئۇنىۋېرسىتېتى تۈرك تىلى ۋە ئەدەبىياتى فاكۇلتېتى ئوقۇتقۇچىسى پروفېسسور دوكتور كەمال ئەرئاسلاننىڭ ئۇزۇن يىللىق تەتقىقاتىنىڭ نەتىجىسى بولغان «قەدىمكى ئۇيغۇر تىلىنىڭ گراممماتىكىسى» ناملىق كىتاب تۈرك تىلىدا تۈركىيە تىل تەتقىقات ئىدارىسى تەرىپىدىن نەشر قىلىندى. ئۇشبۇ كىتاب 664 بەتتىن تەركىب تاپقان بولۇپ، كىتاب كىرىش سۆز، ئىملا قائىدىسى، فونېتىكا، مورفولوگىيە، سىنتاكسىس، پايدىلانغان قوليازمىلارنىڭ ئىنىدەكسلىرى، بۇددىزم ۋە مانىخېيزىم ئاتالغۇلىرى، گراممماتىكا ئاتالغۇلىرى قاتارلىق بۆلۈملەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان.

كىتابتىكى گراممماتىكىلىق قائىدىلەرگە قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقىدا يېزىلغان تېكىستلەر مىسال كەلتۈرۈلگەن بولۇپ، قەدىمكى ئۇيغۇر تىلىنىڭ گراممماتىكىسى سىستېمىلىق هالدا قېلىپلاشتۇرۇلغان. بۇ كىتاب تۈركولوگىيە ساهەسىدە هازىرغىچە نەشر قىلىنغان نوپۈزلۈق گراممماتىكا كىتابلىرىنىڭ بىرى هېسابلىنىدۇ.

پروفېسسور دوكتور كەمال ئەرئاسلان ئەپەندى داڭلىق تۈركولوگ رېشىت رەهمىتى ئاراتنىڭ ئوقۇغۇچىسى بولۇپ، قەدىمكى ئۇيغۇرچە ۋە چاغاتاي تىلى هەققىدە كۆپلىگەن تەتقىقاتلارنى ئېلىپ بارغان تونۇلغان تۈركولوگدۇر.

ئۇ كىتابىنىڭ كىرىش سۆز قىسمىدا، ئۇيغۇر تىلى هەققىدە ئىزاهات بېرىپ مۇنداق يازغان: «ئۇيغۇر تۈركچىسى تۇنجى بولۇپ شەهەر هاياتىغا ئۆتكەن ئۇيغۇر تۈركلىرىنىڭ تەرەققي قىلغان شەهەر كۈلتۈرىنى، يۇقىرى سەنئەت قابىلىيىتىنى ۋە ئۆز كەشپىياتى بولغان مەتبەئەچىلىك تېخنىكىسىنى ئۆزىدە نامايان قىلغان بىر تىل هېسابلىنىدۇ. تۇرپاندىن قولغا چۈشۈرۈلۈپ كۆپ قىسمى هازىر بېرلىن براندېنبۇرگ پەنلەر ئاكادېمىيىسىدە ساقلىنىۋاتقان مول قوليازمىلار سۆز بايلىقى ۋە بۇددىزم، مانىخېيزىم ئاتالغۇلىرى تەتقىقاتى جەهەتتىن تولىمۇ مۇهىم ۋە قىممەتلىك»

بىر قىسىم سۆزلەرنىڭ ئىزاھاتى

مەمەتتۇرسۇن زۇنۇن ئوقيا (ئەنگلىيە) تەييارلىغان

ئاقىلانە [ئەرەبچە+پارسچە]، ئەقىل ئىشلەتكەن ھالدا، ئەقىللىق كىشىلەرگە ئوخشاش، ئەقىل بىلەن: *ئاقىلانە ئىش قىلماق. ئاقىلانە مەسلىھەت.*

بوغۇناق [ئىسىم]، ھاۋاغا كۆتۈرۈلگەن توپا ـ چاڭ: *ئۇلار شۇ سۆز ئۇستىدە تۇرغان چاغدا، كۆكتىكى يۇزىنى بىر قەۋەت بۇلۇتتەك بوغۇناق قاپلاپتۇ.*

پەخەس [ئەرەبچە] [پارسچە] ھوشيار، دىققەت، ئاگاھ: *پەخەس بولماق.*

توختاۋسىز [ئەرەبچە] توختىماستىن، ئۈزلۈكسىز: *ئۇنىڭ بىر جۈپ نۇرلۇق كۆزىدىن توختاۋسىز ياش تۆكۈلۈشكە باشلىدى.*

تۇمانلىق ①[سۈپەت]تۇمانى بار، تۇمان بىلەن قاپلانغان: *تۇمانلىق ھاۋا ۋە يېپىشقاق پاتقاقلار كىشىلەر كۆڭلىنى بىزار قىلىدۇ.* ②[سۈپەت] [كۆچمە]. زۇلمەتلىك، ئېچىنىشلىق: *ئۇ يېشىنى ئېيتقانچە كۆزىنى بىر توچكىغا تىكتى. ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا ئۆتمۈشىنىڭ تۇمانلىق، چىگىش كارتىنىسى ئەكس ئېتەتتى.* ③[سۈپەت] [كۆچمە]. غۇۋا، تۇتۇق، ئېنىق ئەمەس: *ئۇنىڭ خىياللىرىمۇ بېشى ئۇستىدە لەيلەپ يۈرگەن ئاشۇ تاماكا ئىسىدەك تۇمانلىق ئىدى.* ④ [ئىسىم] [ئاستىرونومىيە] تۇمانغا ئوخشاش كۆرۈنىدىغان بىر خىل ئاسمان جىسمى. سامانيولى سىستېمىسى ئېچىدىكىسى گالاكتىكا ئېچىدىكى تۇمانلىق، سىرتىدىكىسى بولسا گالاكتىكا سىرتىدىكى تۇمانلىق ياكى گالاكتىكا سىرتىدىكى يۇلتۇزلار سىستېمىسى دەپ ئاتىلىدۇ.

جىلغا [ئىسىم] تاغلار، ئېگىزلىكلەر ۋە دۆڭلۇكلەر ئارىلىقىدىكى ساي.

چەۋرە [ئىسىم] ئەۋرىنىڭ پەرزەنتى.

خامۇش [سۈپەت] [پارسچە] ①شۇك، جىم بولۇپ قالغان؛ جىم، كەم سۆز: *خامۇش ئادەم، ئالماس ئاكا خامۇش كۆزىنى تورۇسقا تىككىنىچە ئۇن ـ تىنسىز ياتاتتى.* ② غەم ـ غۇسسىگە پاتقان، غەمكىن، ئويچان، چۈشكۈن؛ سولغۇن: *دوختۇرخانا يېنىدىكى كوچىدا ياسىن خامۇش ھالدا كېتىۋېتىپ، بىردىنلا قادىرنى كۆرۈپ قالدى.*

داغI [ئىسىم] [پارسچە] ①نەرسىلەرنىڭ يۈزىدە باشقا رەڭدە ئايرىلىپ تۇرىدىغان كىچىككىنە جاي: *قويۇاش دېغى.* ②نەرسىلەرنىڭ باشقا ماددىلار تېگىپ بۇلغانغان جايى: *ياش دېغى. قولىمىز ئاھۇزار ئىچىدىكى خەلقنىڭ قېنىغا مىلەنگەن، بىزنىڭ يەۋاتقان، كىيىۋاتقانلىرىمىزنىڭ ھەممىسىدە ئاشۇ قانىنىڭ داغلىرى بار.* ③يارا ئىزى، جاراھەت ئىزى: *ئايىشەمنىڭ يارىسى پۈتۈنلەي ساقايدى. پەقەت پېشانىسىنىڭ سول تەرىپىدە بىلىنەر ـ بىلىنمەس داغ پەيدا بولدى.* ④ [كۆچمە] ئەيىب، نۇقسان، گۇناھ: *ئۆزىدە قىلچە داغ يوق دەپ قارايدىغانلار، ئەھمەلىيەتتە، ئەڭ پاسكىنا ئادەملەر بولۇشى مۇمكىن.* ⑤[كۆچمە]ئۆتمۈشكە مەنسۇپ ئىللەتلەرنىڭ رېاللىقتىكى قالدۇقى: *كونا جەمئىيەتنىڭ داغلىرى.* ⑥[كۆچمە] كىشىنى نومۇس ـ بەتنامغا قويىدىغان، نامىنى بۇلغايدىغان ئىش ـ ھەرىكەت ۋە گەپ ـ سۆز: *نومۇس دېغى: ياخشىدىن ياغ قالىدۇ، ياماندىن داغ قالىدۇ (ماقال).* ⑦[كۆچمە] ئېغىر مۇسىبەت، قايغۇكۈلپەت، جۇدالىق ـ ھىجران، ئىشق ـ مۇھەببەتتىن كۆڭۈلدە قالغان دەرد ـ ئەلەم؛ ھەسرەت: *سىزنىڭ چەكسىز بەختكە تەلپۈنگەن قەلبىڭىزدە ئارمان ۋە مۇھەببەتنىڭ ئۆچمەس دېغىلا قالىدۇ.*

داغII [سۈپەت] [پارسچە] قاينىتىلغان، قاتتىق قىزدۇرۇلغان: *ياخشىغا ياغ، يامانغا داغ (ماقال)؛ قازاندىكى ماينى داغ قىلىپ قويىدۇم.*

دەشت [ئىسىم] [پارسچە] ئۆسۈملۈك ئۇنمىگەن، سۇسىز، قاقاس يەر؛ چۆل: *مەختۇمسۇلا شۇ يۇرگىنىچە*

دەشتىلەرنى كېزىپ، تاغلاردىن ئېشىپ، بىر گۈزەل يايلاققا يېتىپ كەپتۇ.

ژۇتداش ـ يۇرتداش [ئىسىم] ① بىر يۇرتتا بىللە ياشاۋاتقان ئادەم (بىر ـ بىرىگە نىسبەتەن)، بىر يۇرتلۇق: بۇ ئىككىيلەننىڭ ئوتتۇرا بوي، ئاق يۈزلۈكى قازاق بولۇپ، غۇلجا تېكەسلىك ئىكەن، ئۇنىڭ كازىم بىلەن يۇرتداش چىققىنى تازىمۇ ياخشى بولدى. ② ۋەتەنداش.

سايات [سۈپەت] ① ھەر يەردە ئۆز بېشىمچە يۈرىدىغان، ئىگە ـ چاقسىز، سەرگەردان: سايات بالا. سايات يىگىت. سايات يۈرگەن تايات يەر (ماقال). ② توپقا قوشۇلماي يۈرىدىغان، بىباش: سايات كالا.

سولغۇنلۇق [ئىسىم] سولغۇن ھالەت، سولغۇن كەيپىيات: ئۇلارنىڭ چىرايىدىن سولغۇنلۇق چىقىپ تۇراتتى.

سىرغماق [پېئىل] ① ناھايىتى ئاز مىقداردا ئاستا ـ ئاستا سارقىماق، سارقىپ ئاقماق: زەيتۇنەمنىڭ كۆز چاناقلىرىدىن چىققان ياش تامچىلىرى مەڭزىنى بويلاپ تۆۋەنگە سىرغىدى. ②سىيرىلماق: تۇتتى قىزنى نەچچە، تۇتتىيۇ ئەمما، قوللىرىدىن ئاجىراپ ئىدى سىرغىپ بېلىقتەك.

سەللىمازا [رەۋىش] [ئەرەپچە] ئۇزۇل ـ كېسىل، پۈتۈنلەي، تولۇق (كېسەل كىشى ھەققىدە): سەللىمازا ساقايماق.

سەنتۈرۈلمەك [پېئىل] تەڭپۇڭلۇقنى يوقىتىپ، خۇددى يىقىلىپ چۈشىدىغاندەك ماڭماق، مۇدۇرۇلمەك: كامىل گويا كېسەل كىشىدەك سەنتۈرۈلۈپ تېلېفون تۇرۇپكىسىنى ئالدى.

شاڭخو [ئىسىم] [خەنزۇچە] مەسخىرە، مازاق ؛ چاقچاق : شاڭخو قىلماق.

كانكول [ئىسىم] [رۇسچە] ئوقۇغۇچىلارغا ئوقۇشنى توختاتقاندا دەم ئېلىش ئۈچۈن بېرىلىدىغان ۋاقىت: كانكول قىلماق. يازلىق كانكول.

كۈلپەت [ئىسىم] [ئەرەپچە] ئېغىر قىينىچىلىق، ئازاب ـ ئوقۇبەت، دەرد ـ ئەلەم: كۈلپەت چەكمەك. كۈلپەت چۈشمەك. كۈلپەت سالماق؛ ئۇنىڭ ئائىلىسىگە كەلگەن ئېغىر كۈلپەتلەردىن ئىچىم ئېچىشتى.

كەشتە [ئىسىم] [پارسچە] رەختنىڭ يۈزىگە يېڭنە بىلەن تىكىپ چۈشۈرۈلگەن گۈل، تۈرلۈك رەسىم، ھەر خىل سىزىقچە ۋە شۇ قاتارلىق نەرسىلەر: پاتمە كەرگىگە يېپىلغان لاتىغا ئېگىشىپ كەشتە تىكىپ ئولتۇراتتى.

گىرىمسەن [ئىسىم] ①ياز كۈنلىرى كەڭ دالىدىكى ئىسسىق ھاۋانىڭ يېراقتىن سۇ ياكى شامالدەك، خىرە، غۇۋا كۆرۈنۈشى؛ سەراپ، ئېزىنتقۇ: يېڭىدىن ئېچىلغا ئايلىنىۋاتقان ئېتىزلار ئۈستىدىكى گىرىمسەن يىراقلاردىن كۆرۈنگەن سۈدەك چىمىرلاپ تۇرىدۇ. ②[رەۋىش] خىرە، غۇۋا، تۇتۇق: گىرىمسەن يورۇماق.

لەھزە [ئىسىم] [پارسچە] كۆزنىنى يۇمۇپ ئاچقۇچە ئۆتىدىغان ۋاقىت، ناھايىتى قىسقا ۋاقىت: مۇئەللىم ئاستىلاپ توختىدى سۆزدىن، بىر لەھزە ئارىغا چۆكتى سۈكۈنات. چۈشەندىم، ئۆمۈرگە مېھمان ئەمەس بىز، كۆرەشنىڭ سەھنىسى ئىكەن بۇ ھايات!

مەشرىق [ئىسىم] [ئەرەپچە] [يېزىق تىلى]. شەرق، كۈن چىقىش: مەشرىقتىن مەغرىبقىچە.

مەغرىب [ئىسىم] [ئەرەپچە] [يېزىق تىلى] غەرب، كۈنپېتىش، كۈن ئولتۇرۇش: ـ ئۇنىڭ نېرىسىغا ئاللا كېرەم بار، خۇدا ئاسانلىق بەرسە مەغرىب تەرەپنى پاناھ قىلارمەن، ـ دېدى ئۇ.

مەنتىق [ئىسىم] [ئەرەپچە] ①ئوبيېكتىپ شەيئىلەر تەرەققىياتى ياكى تەپەككۇرنىڭ مۇقەررەر قانۇنىيىتى، يەنى گەپ ـ سۆز، پىكىر، ھەرىكەت ۋە شۇ قاتارلىقلارنىڭ ئەقلىگە مۇۋاپىقلىقى: تۇرمۇش مەنتىقى؛ بۇ پىكىر مەنتىققە سىغمايدۇ. ② تەپەككۇر قىلىش ئۇسۇلى: ـ ئاكىسى گۇناھكار بولسا سىڭلىسىمۇ گۇناھكار بولىدۇ، دېگەن مەنتىقنى ئۆمرىمدە مانا ئەمدى كۆرۈۋاتىمەن! ③ تەپەككۇر شەكلى ۋە تەپەككۇر قانۇنىيەتلىرىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن؛ لوگىكا: داۋۇت ئەنتاكىي ئىلىم ۋە مەرىپەتلەرنى خىمىيە، ئاستىرونومىيە، قانۇن، مەنتىق قاتارلىق بىرنەچچە قىسىم ۋە گۈرۈپپىلارغا ئايرىپ، ئۇلارنىڭ چېگرىلىرىنى بەلگىلىگەن.

مەنتىقىي [سۈپەت] [ئەرەپچە] ①مەنتىققە ئائىت: مەنتىقىي فورمۇلا. ② مەنتىققە ئاساسلانغان؛ مەنتىقلىق : ئادالەت «ئاتامنىڭ يۈقىرىقى ھۆكۈمى مەنتىقىي خۇلاسىگە توغرا كەلمەسلىكى مۇمكىن، بۇنى مەن ئۆزۈم تەكشۈرۈپ سىناپ كۆرۈشۈم لازىم ئىكەن» دېگەن ئويغا كەلدى.

مەھلىيا [سۈپەت] [پارسچە] ئادەم ياكى بىرەر نەرسىگە پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن بېرىلگەن، ئەس ـ ھوشىنى يوقاتقان؛ چىن دىلىدىن كۆيگەن: مەھلىيا بولماق. مەھلىيا قىلماق.

ناتىق [ئىسىم] [ئەرەپچە] سۆزمەن، نۇتۇق سۆزلەش

ئىقتىدارى يۇقىرى، گەپكە ئۇستا، گەپدان: ئۇ ناھايىتى پائالىيەتچان، ھارماس ھەمدە ناھايىتى ناتىق ئادەم ئىدى.

ئولجا [ئىسىم] ①ئۇرۇش ـ جەڭلەردە قارشى تەرەپتىن تارتىۋېلىنغان، غەنىيمەت ئېلىنغان بۇيۇم، نەرسە: ئولجا ئالماق. ②شىكار، ئوۋغا چىققاندا ئوۋلىغان نەرسە، ئوۋ.

ۋاقىئە ـ ۋەقە [ئىسىم] [ئەرەپچە] ①تاريختا ياكى جەمئىيەتتە يۈز بەرگەن، بولۇپ ئۆتكەن ھادىسە، ئىش: شاھزادا بولغان ۋەقەنى ئاڭلىغا دەپ بېرىپتۇ. ②تاسادىپىي يۈز بەرگەن ھادىسە، كېلىشمەسلىك: كوچىدا قاتناش ۋەقەسى يۈز بېرىپتۇ.

ۋەھىمىلىك [سۈپەت] ۋەھىمە باسقان، ۋەھىمە قاپلىغان؛ دەھشەتلىك، قورقۇنچلۇق: كاللامدا ھەر خىل ۋەھىمىلىك پىكىرلەر ھۆكۈم سۈرۈشكە باشلىدى.

ۋېدىئو [ئىسىم] [ئەرەپچە] ھېسىاب، سان: ھازىر بوزلۇق ئىچىدە ئوسا قىلىنمۇاتقان بەرىنىڭ ۋېدىئو يوق.

ۋېدىئولىق [سۈپەت] سان ـ سانىقى ئېلىنغان، ھېسىاب ـ كىتاب قىلىنغان: ۋېدىئولىق ئىش بۇزۇلماس (ماقال).

ۋېرىيان [ئىسىم] [ئەرەپچە] [يېزىق تىلى]. كىشىلەرنىڭ ئاڭ سەۋىيىسىنى، مەدەنىيىتىنى ئاشۇرۇشقا قارىتىلغان تەلىم ـ تەربىيە؛ مەرپىەت، مائارىپ: ئىلىم ـ بىلىم مەنبەسى نۇرى ۋېرىيانىدۇر كىتاب، تېخنىكىسىنىڭ خەزىنىسى كەڭرى ئىمكانىدۇر كىتاب.

ئىستېمالچى [ئىسىم] ئىستېمال قىلغۇچى، ئىشلەتكۈچى، پايدىلانغۇچى؛ سېتىۋالغۇچى، خېرىدار: ئىستېمالچىلارنىڭ مەنپەئىتىنى كۆزدە تۇتماق.

ئىنتىلمەك [پېئىل] بىرەر نەرسىگە، بىرەر كىمگە ۋە ياكى بىرەر مەقسەتكە يېتىش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلماق؛ قىزىقماق، تەلمۈرمەك: دەرسكە ئىنتىلمەك. كېلەچەككە ئىنتىلمەك.

يالتىرىماق [پېئىل] پارقىرىماق، چاقنىماق: ياسىننىڭ سۆزى ئايالىشىشى بىلەن تەڭ، ئەگىگۈشتەردىن ۋال ـ ۋۇل قىلىپ بىر نۇر چاقنايتۇ ـ دە، پۈتۈن ئەتراپ نۇر بىلەن يورۇغاندەك يالتىراپ كېتىپتۇ.

ياقلىماق [پېئىل] ①تەرىپىنى ئالماق، قوۋۇۋەتلىمەك، قوللىماق، ھىمايە قىلماق: بەزىلەر ئىلگىرى قۇلدارلارنى قانداق چىڭ تۇرۇپ ياقلىغان بولسا ھازىرمۇ ئەڭ ئەشەددىي ئەرگۈچى زېمىندارلارنى، پۇلدار بايلارنى شۇنداق ياقلىماقتا. ② ئىلمىي ئىشتا بىرەر تېما ياكى كۆزقاراشنى تولۇق دەللىلەپ، شەرھلەپ چىقماق، ئۇنىڭ شۇنداقلىقىنى ئىسپاتلىماق: دىسسېرتاتسىيە ياقلىماق. ③ تەرەپكە بۆلۈنمەك: ـ ئۇنداق گۇمانلىق ئادەمنىڭ زادى ئىزىنى يوقاتماسلىق كېرەك، تېز بارغىن، ھەلەكنى تېپىپ ئىككى ياقلاپ ئىزدەڭلار، ـ دېدى تىلەك جۇمەگە.

يېگانە [سۈپەت] [پارسچە] تەنھا، يالغۇز، مۇڭداشقۇدەك ياكى ھەمكارلاشقۇدەك ھېچكىم، ھېچنېمىسى يوق، بىر: ئۇ يېگانە ئۆزى بىمارغا قاراپ ئولتۇراتتى. ② مىسلى كۆرۈلمىگەن دەرىجىدە، ھېچكىم ياكى ھېچ نەرسە تەڭ كېلەلمەيدىغان، ھەممىدىن ئېسىل دەرىجىدە، بىرلا: شاھنىڭ بىرلا ئارزۇلۇق قىزى بار ئىكەن، ھۆسن ـ جامالدا يېگانە ئىكەن.

قايماقا [ئىسىم] تىندۇرۇلغان ياكى قاينىتىلغان سۈت يۈزىدە ھاسىل بولىدىغان ۋە تەركىبىدە ماي بولىدىغان نېپىز قەۋەت.

قايماقII [پېئىل] ①قېتىغىر، ئەگرى بولۇپ قالماق؛ ئېگىلمەك: تاختاي ئايلاپتا تۇرۇپ قېيىپ قېلىپتۇ. ② مەلۇم بىر تۈز سىزىق، يۆنىلىشتىن بىر تەرەپكە چەتلىمەك، كەينىگە يانماق: ئېقىۋاتقان سۇنى قايدۇرۇپ ئالماق.

قىيان [ئىسىم] ‹سۇ› قاتتىق ياغقان يامغۇر ياكى قار سۇلىرىنىڭ توپلىنىشىدىن ھاسىل بولىدىغان كۆچلۈك لاتقا ئارىلاش سۇ ئېقىمى.

ھېرىس [سۈپەت] [ئەرەپچە] بىرنەرسىگە ئىشتىياق باغلىغان، كۆڭۈل قويغان، ئىشقۇاز، ئامراق: ئۇ باغۋەنچىلىككە ھېرىس ۋە گۈلخۇمار ئادەم ئىدى.

ھېكمەت [ئىسىم] [ئەرەپچە] ①ھەددىدىن زىيادە دانالىق، دانىشمەنلىك، ئەقىل ـ ئىدراك: ۋەتەن ئىشقى بولۇپ دەرمان ئىلىم ـ پەندىن گۆھەر تاپتى، دىلىمغا سالدى ئۇستازىم ئۆمۈر مەناسى ھېكمەتنى. ②بىلىش، چۈشىنىش قىيىن بولغان يوشۇرۇن، چوڭقۇر مەنە، يوشۇرۇن سىر؛ مۆجىزە: ئۇرۇش سەنئىتى توغرىسىدىكى كىتابلاردا، بىرى جەڭ، توقۇقۇزى رەڭ دېگەن ھېكمەت بار. شۇ ھېكمەت بويىچە ئىش قىلىمىز. ③ ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

ئەۋرە [ئىسىم] نەۋرىنىڭ بالىسى: بۇ بالا ئابدۇقادىر دامۇللامنىڭ ئەۋرىسى بولىدۇ.

مۇقاۋىدىكى رەسىملەرنى قازاقستانلىق ئۇيغۇر رەسسام ۋېنرا ۋاجتوۋا سىزغان

ئەسكەرتىش: قىرغىزىستان ۋە قازاقستانىدىكى ئاپتورلارنىڭ ئەسلىرىنىڭ ئىملاسىغا شۇ رايوندا قوبۇل قىلىنغان ئىملا قائىدىسىگە ھۆرمەت قىلىنغان ئاساستا بېرىلدى.